

УКРАЇНА

Посібник
з відкритого місцевого
самоврядування
та публічної етики

Мова оригіналу:

*Handbook on Open Local Government
and Public Ethics in Ukraine (англійська версія)*

Погляди, висловлені у цій роботі,
є відповідальністю автора(ів) і не обов'язково
відображають офіційну політику Ради Європи.

Текст створений і використовується з дозволу
Ради Європи. Цей документ публікується
за згодою Ради Європи, але під особисту
відповідальність перекладача(ів).

Відтворення уривків (до 500 слів) дозволено
не в комерційних цілях, якщо цілісність тексту
зберігається, уривок не використовується поза
контекстом, не надає неповну інформацію або
іншим чином не вводить в оману читача щодо
характеру, обсягу чи змісту тексту. Вихідний
текст завжди повинен позначатися наступним
чином: «© Рада Європи, рік публікації». Усі інші
запити щодо відтворення / перекладу всього
документу або його частини адресуються
Дирекції з питань комунікації
(F 67075 Strasbourg Cedex
або publishing@coe.int).

Питання щодо змісту документа адресуються
Генеральному директорату з прав людини
і верховенства права Ради Європи.

Конгрес місцевих та регіональних влад
Ради Європи
F 67075 Strasbourg Cedex
Франція
E-mail: congress.adm@coe.int

Макет і дизайн обкладинки: RGOLI

© Рада Європи, лютий 2022 року
(3-є видання)

Слово подяки

Цей Посібник з відкритого місцевого самоврядування та публічної етики в Україні було розроблено Радою Європи в рамках регіонального проєкту «Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування» (2015–2017 рр.) у Вірменії, Азербайджані, Грузії, Республіці Молдова, Україні та Білорусі. Цей проєкт реалізовано у контексті Партнерства з ефективного управління 2015–2017 між Радою Європи та Європейським Союзом.

Дослідницька робота та написання цього оновленого видання була проведена юридичною компанією Axon Partners, в рамках проєкту «Посилення демократії та довіри на місцевому рівні в Україні» (2018–2021). Загальна координація забезпечувалася Відділом співробітництва та зовнішніх зв'язків Секретаріату Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи.

Станом на 2021 рік було підготовлено шість посібників, що містять інформацію, спеціально розроблену для кожної країни, а саме для Албанії, Вірменії, Грузії, Республіки Молдова, України та Косово*. Їхня мета — зберегти та поділитися досвідом і найкращими практиками, виявленими під час проєктів співробітництва, реалізованих Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи. Також зміст Посібника доступний онлайн на платформі «bE-Open» за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/congress/beopen>.

* Усі посилання на Косово, незалежно від того, чи йдеться про територію, установи або населення, у цьому тексті потрібно чітко трактувати відповідно до Резолюції 1244 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй та без упередження щодо статусу Косово.

Зміст

СЛОВО ПОДЯКИ	3
ПЕРЕДМОВА	6
МЕТА ТА СТРУКТУРА ПОСІБНИКА	9
РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЧНА ЕТИКА ТА ПІДЗВІТНІСТЬ	12
Вступ.....	12
Національний контекст	14
1.1. КОДЕКСИ ЕТИКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ	17
1.2. МЕХАНІЗМ ПОДАННЯ СКАРГ ТА ПРОПОЗИЦІЙ	22
1.3. ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ	25
1.4. РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ: ДЕКЛАРУВАННЯ АКТИВІВ ТА ВІДСУТНОСТІ / НАЯВНОСТІ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ	30
РОЗДІЛ 2. ПРОЗОРИСТЬ	35
Вступ.....	35
Національний контекст	37
2.1. ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ	38
2.2. ВІДКРИТІ ДАНІ	45
2.3. ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ	50
2.4. ЗОВНІШНІЙ АУДИТ.....	55
2.5. ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ.....	59
РОЗДІЛ 3. ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ	64
Вступ.....	64
Національний контекст	66
3.1. ТВОРЕННЯ ВІДКРИТОЇ ПОЛІТИКИ	67
3.2. БЮДЖЕТ УЧАСТІ	71
3.3. ПУБЛІЧНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ	76
3.4. ПУБЛІЧНІ ПЕТИЦІЇ.....	81

РОЗДІЛ 4. РИЗИКИ КОРУПЦІЇ	85
Вступ.....	85
Національний контекст	86
4.1. ХАБАРНИЦТВО	88
4.2. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ	90
4.3. ПРИВЛАСНЕННЯ МАЙНА	94
4.4. НЕПОТИЗМ	96
4.5 ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ.....	98
4.6. ЗАСТУПНИЦТВО	101
ВИСНОВОК	104
ГЛОСАРІЙ / СКОРОЧЕННЯ	105
ПОСИЛАННЯ	108

Передмова

Органи управління можуть ефективно функціонувати тільки якщо громадяни їм довіряють. Органи місцевого самоврядування, муніципалітети та їхні публічні службовці відіграють вирішальну роль у формуванні довіри та участі громадськості у прийнятті рішень, адже вони мають певний ступінь автономності в питанні розподілу ресурсів, виступають як посередники національних органів влади та є першим засобом взаємодії між громадянами та обраними представниками. Професіоналізм і добросовісність цих органів управління та місцевих адміністрацій, а також їхня здатність діяти прозоро, ефективно та відповідально, без сумнівів приведуть до надання покращених, справедливих і рівноправних послуг громадянам. Тому місцеві та регіональні обрані представники мають бути прикладом для наслідування у сферах публічної етики, прозорості та участі громадян у процесі прийняття рішень.

Для виконання цієї ролі обрані представники мають добре знати принципи та стандарти, що лежать в основі суспільної етики. Крім того, вони повинні розуміти чинне законодавство, механізми та інститути, за допомогою яких ці закони впроваджуються і застосовуються на місцевому рівні. Органи влади також мають підвищувати обізнаність населення, щоб воно розуміло свої законні права й знало, куди треба звертатися зі скаргою.

Однак ми не можемо ігнорувати того факту, що органи місцевого самоврядування, як будь-які публічні органи влади, чутливі до корупції, що становить серйозну загрозу легітимності демократичних інститутів, а також ступеню довіри громадян до їхніх представників. Такі загрози як відсутність прозорості та погана публічна етика є проблемами, з якими стикаються всі рівні влади, зокрема місцевий та регіональний. Вони аналогічно впливають на громадян, органи управління та підприємства, і створюють загрозу для всезагального доступу до основних послуг та місцевого розвитку. Боротьба з корупцією має залишатися довготривалим пріоритетом місцевих і регіональних органів влади та їх об'єднань. Здійснення узгоджених превентивних заходів найважливіше для сприяння економічному зростанню, покращенню умов життя та розвитку довіри громадян.

З посиленням децентралізації влади якість місцевого управління стає дедалі більш вирішальною. Отже, разом із запровадженням положень кримінального права з протидії корупції необхідно сприяти публічній етиці, прозорості та участі громадян у прийнятті рішень для зменшення ризику корупції та підвищення довіри громадян до місцевих і регіональних органів влади.

Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи зробив рішучий крок у пропагуванні етики управління, прийнявши 1999 року Європейський кодекс поведінки для політичної цілісності місцевих і регіональних виборних представників. Консультативна група переглянула цей Кодекс, і в листопаді 2018 року його було прийнято як Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування. В оновленому тексті розглядаються нові виклики, зокрема нові форми комунікації, вплив цифрових технологій, повага до конфіденційності даних та розширення сфери застосування для всіх учасників місцевого та регіонального управління, а не лише обраних посадових осіб.

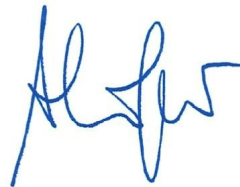
У своїх пріоритетах на 2021–2026 роки¹ Конгрес підкреслює важливість просування якості місцевої та регіональної демократії та залучення громадян. У той же час, Конгрес приділяє свою увагу викликам, які виникають у зв'язку з пандемією Covid-19, а також наголошує на необхідності адаптації роботи та діяльності до нової ситуації шляхом відповідних соціальних, економічних та політичних змін. Тематичними пріоритетами Конгресу також є зменшення соціальної нерівності та забезпечення діджиталізацією посилення залучення громадян. Конгрес наголошує, що місцеві та регіональні органи влади мають відігравати найважливішу роль у боротьбі з корупцією та участі громадян під час процесів прийняття рішень для належного функціонування місцевої та регіональної демократії.

Конгрес впевнений у сталій всеосяжній та довготривалій участі у запобіганні корупції, тому заснував посаду Речника з питань просування публічної етики та запобігання корупції на місцевому та регіональному рівнях. Публікація цього *Посібника* та наш намір його активному залученню є ще одним підтвердженням визнання цих питань, як пріоритетними для діяльності на наступні роки

Ставлення та очікування наших громадян щодо державного управління змінюються. Ми спостерігаємо недовіру до державних інститутів влади та їхніх представників, що дедалі зростає. У цьому відношенні ефективні

механізми впровадження та дотримання стандартів поведінки є надзвичайно важливими для відновлення довіри до державного управління. Запобігання корупції, зменшення її ризиків та розробка ефективних, підзвітних та прозорих інститутів влади на всіх рівнях є ключовими компонентами справедливого та неупередженого суспільства.

З огляду на це *Посібник з відкритого місцевого самоврядування та публічної етики в Україні* призначений для представників органів місцевого самоврядування, мерів, місцевих депутатів та публічних службовців, аби підтримати їхні зусилля щодо покращення якості місцевого управління у їхніх селах, містечках, містах та регіонах. *Посібник* надасть органам місцевого самоврядування практичні рекомендації щодо відкритого місцевого самоврядування та публічної етики, визначить відповідні міжнародні стандарти та національне законодавство і надасть приклади практичних аналізів та найкращих практик, які він рекомендує застосувати та просувати усім органам місцевого самоврядування.

Андреас Кіфер
*Генеральний Секретар
Конгресу місцевих та регіональних влад
Ради Європи*

Мета та структура посібника

Прозорість та громадська участь є ключовими інструментами у побудові ефективного управління. Обидва допомагають створити умови для того, щоб громадяни могли зрозуміти й оцінити рішення, які органи врядування приймають від їхнього імені, а також забезпечити, щоб у процесі прийняття рішень було враховано їх власні потреби та погляди.

Ефективне застосування інструментів, що сприяють прозорості та громадській участі, у поєднанні з посиленням підзвітності й підвищенням рівня суспільної етики може допомогти викоринити корупцію та зловживання з боку уряду. Обидві концепції також сприяють формуванню позитивного імпульсу, який стимулює підвищення довіри до державного управління.

Зрештою вони допомагають органам влади використовувати навички, знання та досвід громадян для прийняття більш обґрунтованих рішень, раннього виявлення негативних наслідків майбутньої політики, підвищення відповідальності за прийняті рішення та надання більш ефективних державних послуг.

Посібник з відкритого місцевого самоврядування та публічної етики в Україні має на меті підтримати органи місцевого самоврядування у їх зусиллях з покращення місцевого управління відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування (ETS № 122) та Додаткового протоколу до неї про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207). Він містить практичні поради щодо прозорості та громадської участі у місцевому самоврядуванні, які базуються на принципах Ради Європи, а також посилання на загальноприйняті міжнародні стандарти та національне законодавство.

Для досягнення мети практичного довідника, що полягає у підтримці органів місцевого самоврядування у їхній повсякденній роботі, *Посібник з відкритого місцевого самоврядування та публічної етики в Україні* містить інформацію, спеціально підготовлену для кожної країни, про антикорупційне законодавство, а також механізми публічної етики та підзвітності, прозорості та участі громадян. Зокрема, користувачеві *Посібника* представлено простий погляд на відповідне національне законодавство, лаконічну оцінку найбільш поширених ризиків та низку належних практик для введення та впровадження механізмів публічної етики та відкритого уряду.

Крім того, впровадження механізмів, описаних у цьому *Посібнику*, допоможе місцевим органам влади зробити свій внесок у досягнення Цілей сталого розвитку ООН (ЦСР)² Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року³, зокрема цілей 5 (гендерна рівність), 11 (сталий розвиток міст та спільнот), 16 (мир, справедливість та сильні інституції) і 17 (партнерство заради стійкого розвитку). У зв'язку з цим впровадження відкритого місцевого самоврядування буде представлено як потужний механізм посилення прихильності до належного врядування в контексті сталого розвитку.

Посібник складається з чотирьох основних розділів:

- ▶ Розділ 1 — Публічна етика та підзвітність:
У цьому розділі висвітлено важливість публічної етики та трудності, з якими стикається публічна етика та підзвітність в Україні. У цьому розділі підкреслюється, наскільки публічна етика і підзвітність необхідні для ефективного, прозорого та спільного управління.
- ▶ Розділ 2 — Прозорість:
У цьому розділі подано п'ять механізмів прозорості, які було обрано для представлення різноманітності підходів до прозорості. Кожен механізм включає ознайомлювальний опис та огляд міжнародних стандартів. Далі йдуть п'ять пунктів, що узагальнюють основні законодавчі акти і надають практичні рекомендації та кращі практики, які можуть стати прикладами для органів місцевого самоврядування у їхніх зусиллях щодо підвищення прозорості.
- ▶ Розділ 3 — Громадська участь:
У цьому розділі наведено п'ять механізмів громадської участі, які було обрано для відображення різноманітності підходів до гро-

мадської участі. Дотримуючись структури попереднього розділу, він містить ознайомлювальний опис для кожного механізму та окреслює відповідні міжнародні стандарти. Далі містяться п'ять підрозділів, в яких підсумовано основні законодавчі акти та представлено практичні рекомендації та кращі практики, які можуть стати прикладом для влади органів місцевого самоврядування у їхніх зусиллях щодо сприяння та покращення громадської участі.

► Розділ 4 — Ризики корупції:

У цьому розділі представлено найбільш поширені ризики корупції, виявлені в Україні, та висвітлено відповідні антикорупційні стандарти, а також національну нормативно-правову базу для кожної форми корупції. Крім цього, цей розділ підкріплено прикладами судової практики, пов'язаними з кожним ризиком корупції.

Розділ 1

ПУБЛІЧНА ЕТИКА ТА ПІДЗВІТНІСТЬ

Вступ

Публічна етика та підзвітність — важливі ознаки ефективного місцевого або регіонального органу влади. Вони стосуються культури, процесів, структури та правил, які забезпечують, щоб публічні службовці діяли в інтересах широкої громадськості, а не в своїх власних. Вони є вагомою ознакою ефективного управління та однаково застосовуються до організацій приватного сектору, сектору громадянського суспільства, а також публічних органів влади.

Етика — це правила, які визначають дії публічних службовців⁴ з метою забезпечення справедливого та рівного ставлення до громадськості. Етика може допомогти службовцям ухвалювати кращі рішення в інтересах громадськості, а також допомогти людям оцінювати рішення, прийняті публічними службовцями від їхнього імені.

Публічна підзвітність забезпечує, щоб службовці відкрито відповідали за рішення, які вони приймають від імені громадськості.

За відсутності публічної етики та підзвітності може процвітати корупція та хабарництво. Як зазначено в наступному розділі, корупція руйнівна для фізичних осіб, суспільства, економіки та врядування в багатьох аспектах. Публічна етика та підзвітність можуть допомогти обмежити найгірші випадки перевищення повноважень та сприяти більш відповідальному та справедливому прийняттю рішень влади органами місцевого самоврядування.

Навіть там, де корупція не дуже поширена, відсутність публічної етики та підзвітності може згубно впливати на громадську довіру до врядування, публічних органів та посадовців. Хоча взаємозв'язок між етикою та публічною підзвітністю складний, якщо його добре налагоджено — це може допомогти побудувати та зміцнити довіру між громадськістю та органами врядування.

З другого боку, публічна етика та підзвітність також можуть відігравати набагато позитивнішу роль. Вони визнають, що громадяни та інші зацікавлені сторони мають велике значення у прийнятті рішень. Вони можуть допомогти забезпечити, щоб їхній особистий досвід, кваліфікація, знання та критичні дослідження додавали цінності та зміцнювали рішення, прийняті органами врядування та публічними службовцями.

Обрані представники повинні знати, у який спосіб та який орган здійснює контроль за декларуванням активів, які санкції може бути застосовано в тому разі, якщо посадова особа подає неправдиву або неповну декларацію, та як саме застосовуватимуть такі санкції. Вони повинні знати правила, що регулюють викриття інформації про неправомірні дії, їм має бути відомо, яка посадова особа або посадові особи несуть відповідальність за розгляд скарг і повідомлень від викривачів про неправомірні дії. Місцеві органи влади повинні забезпечити навчання на робочому місці для новообраних представників і регулярне підвищення кваліфікації для всіх обраних посадових осіб. Знання й розуміння правової та інституційної бази є необхідними умовами для того, аби обрані представники могли стати зразком політичної доброчесності.

Нарешті, ефективна публічна етика та підзвітність також є ключовими елементами покращення публічних послуг. Ідея полягає в тому, що публічні послуги, які є більш відповідальні та підзвітні перед людьми, і які використовують результати, аналітичні оцінки, ідеї, енергію та критичні дослідження людей, — працюватимуть краще для суспільства.

В цілому, публічна етика та підзвітність допомагають забезпечити справедливість, ефективність і продуктивність прийняття рішень та розподілу ресурсів, що, в свою чергу, сприяє процвітанню демократії, економіки та суспільства. З цієї метою Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи прийняв Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, заохочуючи місцеві та регіональні органи влади та їх асоціації розробляти відповідні освітні програми у сфері реалізації доброчесністю та надавати консультативні послуги своїм співробітникам щодо визначення потенційних етичних ризиків та ситуацій конфлікту інтересів.

Прозорість та громадська участь — важливі механізми пропагування публічної етики та підзвітності на національному та місцевому рівні управління. Нещодавня доповідь для Європейського комітету регіонів «Про запобігання корупції та пропагування публічної етики на місцевому та регіональному рівнях у країнах Східного партнерства» показала,

що відсутність прозорості є основним вразливим місцем у всіх розглянутих випадках.⁵ Цей *Посібник* окреслює різні механізми прозорості та громадської участі, які можуть бути застосовані місцевими та регіональними органами влади.

Національний контекст

Корупція є однією з найактуальніших проблем в Україні, яка і визначає запит суспільства на зміни у публічній етиці. Наприклад, протягом 2017–2020 років корупція постійно входила до трійки найважливіших питань в Україні, а вирішення проблеми корупції стало найважливішим питанням.^{6, 7, 8, 9, 10, 11, 12}

Корупція також є ключовим фактором, що стримує економічні реформи в Україні. Згідно з опитуваннями іноземних інвесторів, поширена корупція в Україні є основною перешкодою для іноземних інвестицій (8,3 за 10-бальною шкалою).¹³ З 2017 по 2020 роки рівень сприйняття корупції серед громадян в органах місцевого самоврядування серед населення зріс з 3,66 бала до 3,89 за 5-бальною шкалою.¹⁴

Після революції Євромайдану 2014 року парламент України, провівши тісні консультації з громадянським суспільством та міжнародними організаціями, вивів антикорупційне законодавство на новий рівень. 14 жовтня 2014 року було ухвалено пакет антикорупційних законів, зокрема Антикорупційну стратегію на 2014–2017 роки¹⁵ та Закон України №1700-VII «Про запобігання корупції». Закон також передбачає деякі важливі положення щодо етики поведінки (Розділ VI. Правила етичної поведінки). Ці зміни привели до значного кроку у розвитку підзвітності та публічної етики.

Інші зміни полягали у створенні спеціальних інститутів, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) для розслідування випадків корупції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) та Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), а також: Державне бюро розслідувань (ДБР), Національна рада з питань антикорупційної політики при Президентові України та Бюро економічної безпеки України. Крім того, відповідно до Закону 2447-VIII від 8 червня 2018 року було створено Вищий антикорупційний суд України (ВАКС), який розпочав свою роботу у вересні 2019 року. Зміни до законодавства посилили

покарання за корупцію, зокрема адміністративну або кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення.¹⁶

Проект Антикорупційної стратегії на 2020–2024 роки¹⁷ та проект Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки»¹⁸ обговорювалися у форматі публічних консультацій з використанням онлайн-платформи НАЗК. Антикорупційна стратегія — це документ, який допомагає забезпечити участь усіх органів влади у боротьбі з корупцією. Розробка та координація впровадження антикорупційної стратегії є обов'язком НАЗК, який покладено на нього на законодавчому рівні. Для забезпечення актуальності та високої якості документа НАЗК було залучено під час розробки Антикорупційної стратегії експертами, активістами громадянського суспільства, міжнародними партнерами та усіма зацікавленими громадянами в ході онлайн-дискусій, що відбулися на початку липня 2020 року.¹⁹

У жовтні 2020 року Комітет з питань антикорупційної політики рекомендував Верховній Раді прийняти за основу проект Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» (№ 4135),²⁰ а 5 листопада 2020 року Верховна Рада в першому читанні проголосувала за нього.²¹ З червня 2021 року його було затверджено Верховною Радою. Під час розгляду цього документу у Верховній Раді народні депутати внесли зміни, які створили законодавчу прогалину для недобросовісних декларантів, що дозволяла не вказувати у деклараціях рухоме та нерухоме майно, що перебуває у власності чи користуванні їхніх родичів. З огляду на внесені зміни, 15 червня 2021 року Президент України Володимир Зеленський наклав на законопроект вето і повернув до Верховної Ради зі своїми пропозиціями на доопрацювання.²²

В Україні також створена законодавча база для впровадження етичних цінностей та норм державної служби. Закон України № 889-VIII «Про державну службу»²³ зазначає, що до основних обов'язків державних службовців належить обов'язок «дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки» (стаття 8). Вимоги до представників органів місцевого самоврядування закріплені в Законі України № 280/97-з «Про місцеве самоврядування»²⁴, зокрема при визначенні основних принципів місцевого самоврядування: «... гласність, колегіальність, ... підзвітність і відповідальність їх органів і посадових осіб перед територіальними громадами, ... » (стаття 4).

Питання етики в державних органах національного та місцевого рівнів регулюється Загальними правилами етичної поведінки державних

службовців та посадових осіб місцевого самоврядування²⁵, затвердженими Національним агентством з питань державної служби у 2016 році. Загальні правила спрямовані на зміцнення іміджу державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування, а також на забезпечення поінформованості громадян про норми поведінки в державних органах і органах місцевого самоврядування.

Прозорість та громадська участь були офіційно визнані та прийняті як основоположні елементи запобігання корупції і вирішальні для досягнення громадської довіри. З 2011 року Україна є членом Партнерства «Відкритий уряд» (OGP) — багатосторонньої ініціативи, спрямованої на забезпечення конкретних зобов'язань урядів щодо сприяння прозорості, розширення можливостей громадян, боротьби з корупцією та використання нових технологій для зміцнення управління.

У 2020 році три українські муніципалітети (Хмельницький, Тернопіль та Вінниця) були запрошені разом з іншими 56 муніципалітетами з усього світу до участі в міжнародній ініціативі «Відкритий Уряд — місцевий рівень». Їх участь у місцевій програмі Партнерства «Відкритого Уряду» спрямована на трансформацію органів місцевого самоврядування для забезпечення більшої залученості щодо запитів громадян, покращення їх ефективності, сприяння прозорості та відкритості даних, покращення підзвітності та розбудови довіри. Крім того, була створена Платформа діалогу місцевого та центрального рівнів влади з відкритого урядування для покращення зв'язку між усіма зацікавленими сторонами.²⁶ Ця платформа має на меті сприяти розвитку та обміну кращими практиками між представниками центрального та місцевого рівнів влади щодо політик відкритого врядування та нового законодавства, а також забезпечити участь місцевих органів влади у розробці, реалізації та оцінці Плану дій «Відкритого Уряду» в Україні.

У 2021 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 149-р було затверджено План дій Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»» (OGP) у 2021–2022 роках.²⁷ Наразі Україна реалізує свій п'ятий План дій на 2021–2022 роки. Реалізація попередніх зобов'язань в рамках Партнерства «Відкритий уряд» надала вагомі настанови для практичної реалізації прозорості та підтримки громадської участі.

Законодавчі реформи 2015 року винесли електронну демократію та електронне урядування на передній план. Основними досягнутими етапами було запровадження електронних петицій та положень про відкриті дані, а також відкрите використання публічних коштів. Успіхи,

такі як впровадження електронної платформи ProZorro, підвищили громадський інтерес шляхом сприяння прозорості та конкуренції в сфері публічних закупівель та значно покращили позиції України у міжнародному рейтингу розвитку електронного врядування.²⁸ Незважаючи на значне покращення законодавства, виконання законів та зобов'язань уряду залишається викликом.²⁹

Впровадження електронного уряду також є базовою передумовою розбудови ефективної цифрової економіки та цифрового ринку в Україні, а також їх подальшої інтеграції до Стратегії єдиного цифрового ринку Європейського Союзу.³⁰

Завдяки реформі децентралізації вплив та відповідальність органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади неухильно зростає. Покращення місцевого управління зі спеціальним наголосом на прозорості та громадській участі є ключовим елементом у подоланні численних викликів, з якими сьогодні стикається Україна.

1.1. КОДЕКСИ ЕТИКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Кодекси етики встановлюють основні принципи, яких повинні дотримуватися державні службовці, а саме — чесність, безсторонність і відкритість. Кодекс поведінки ґрунтується на кодексі етики й формулює стандарти та практику, які треба застосовувати до конкретних обставин установи.

Кодекси поведінки визначають конкретні стандарти професійної поведінки, які очікуються в низці ситуацій, і надає державним службовцям рекомендації щодо поведінки з ними. Крім того, кодекси поведінки забезпечують прозорість та підзвітність громадськості діяльності органів влади.

Міжнародні стандарти

Добре розроблені кодекси поведінки та етики допомагають задовольнити очікування громадськості, ділових лідерів та громадянського суспільства, що дедалі зростають, а також покладають на органи врядування обов'язок забезпечити високі етичні стандарти серед публічних службовців та виборних представників. Власне такі стандарти

можуть сприяти розбудові довіри між громадськістю, державними установами та посадовими особами. Важливо, щоб кодекси поведінки існували як для державних службовців, так і для обраних посадових осіб. Окрім того, для забезпечення повного розуміння кодексів серед усіх посадових осіб важливими є навчання та надання рекомендацій. Дисциплінарні заходи та санкції належить чітко прописати та послідовно застосовувати в разі недотримання кодексів.

Наступні міжнародні конвенції та стандарти стосуються кодексів етики та професійної поведінки:

- ▶ **Рекомендація Комітету міністрів щодо кодексів поведінки державних службовців³¹ та Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування³²** є довідковими документами для місцевих та регіональних органів влади в Європі щодо забезпечення політичної цілісності.
- ▶ **Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи з публічної етики³³ об'єднують в одному документі основні принципи, стандарти та рекомендації Ради Європи у цій сфері, що охоплюють усі категорії державних посадових осіб, як обраних, призначених, так і найнятих. Вони доповнюються посібником «Практичні кроки з впровадження публічної етики у державних організаціях»,³⁴ живим документом, в якому наводяться тематичні дослідження та приклади з країн-членів Ради Європи.**
- ▶ **Рекомендація ОЕСР з питань публічної доброчесності³⁵** зміщує акцент зі спеціальної політики забезпечення доброчесності на контекстно-залежний, поведінковий, заснований на ризику підхід з акцентом на культивування культури доброчесності в усьому суспільстві.
- ▶ **Документ Transparency International «Впровадження ефективних етичних стандартів в органах управління та публічній службі»³⁶** надає практичні механізми для інституціоналізації високих стандартів моральної цілісності для обраних посадових осіб та публічних службовців.

Національний контекст

Важливість кодексу етики та поведінки для державних службовців і виборних представників широко представлена у національному законодавстві та знаходить всебічну підтримку з боку громадянського суспільства. Наприклад, створення надійної публічної служби — одне із завдань Національної антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки.³⁷ Статтею 37 Закону №1700-VII «Про запобігання корупції» передбачено обов'язок місцевих органів влади розробляти кодекси етичної поведінки у різних сферах державного управління і забезпечувати їх виконання.³⁸ Таким чином запровадження кодексу етичної поведінки для публічних службовців стає дедалі більш поширеною практикою.

Законодавство

Закон №1700-VII «Про запобігання корупції» (Розділ VI, Статті 37–44) встановлює правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування.³⁹ Серед цих правил — повага до верховенства права та етичних норм, пріоритет публічних інтересів, політична нейтральність публічних службовців, неупередженість, компетентність та ефективність, а також утримання від виконання незаконних рішень. НАЗК здійснює моніторинг і контроль за їх виконанням, а також надає роз'яснення, методичну та консультаційну допомогу з питань застосування правил етичної поведінки та попередження конфлікту інтересів (стаття 11).

Етичні принципи визначені в законах «Про місцеве самоврядування»,⁴⁰ «Про статус депутатів місцевих рад»⁴¹ та «Про службу в органах місцевого самоврядування».⁴² 5 серпня 2016 року Національне агентство України з питань державної служби видало Наказ «Про затвердження загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування».⁴³

Державні службовці у своїй діяльності керуються принципами етики державної служби, що ґрунтуються на положеннях Конституції України, законодавства про державну службу та у сфері запобігання корупції, а саме:

1. служіння державі та суспільству;
2. гідна поведінка;
3. добросовісність;
4. відданість;

5. політична нейтральність;
6. прозорість та підзвітність;
7. сумлінність.

Рекомендації

Національне агентство України з питань державної служби створило «Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування».⁴⁴ Рекомендації стосуються чотирьох груп питань: загальні обов'язки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування; використання службового становища; використання державних ресурсів; обмін інформацією та обов'язок надання доступу до публічної інформації. Кожен новий службовець має бути поінформований щодо правил етичної поведінки. Крім того, дотримання цих правил оцінюється щорічно.

У рамках проєкту «Прозорі міста» ГО «Transparency International Ukraine» надає 100 найбільшим містам України рекомендації на основі індивідуальної оцінки кожного міста у сферах прозорості та підзвітності міських рад.⁴⁵ Наприклад, рекомендації щодо покращення доступності веб-сайтів, проведення громадських слухань за допомогою відеозв'язку, прийняття етичного кодексу тощо.⁴⁶ За методологією оцінювання прозорості міст оцінюється наявність локальних актів, які б затверджували кодекси або аналогічні документи етики депутатів, а також етики посадових осіб органів місцевого самоврядування і комунальних служб.⁴⁷

Серед основних критеріїв, що визначають рівень професійної етики, можна виділити наступні:

1. Чи ухвалено і опубліковано Кодекс депутатської етики або інший документ на рівні міста? Чи містить цей документ принципи недискримінації та гендерної рівності?
2. Чи ухвалено Кодекс етики службовців, співробітників комунальних підприємств, установ та організацій, а також товариств, заснованих громадою або в яких частка громади становить 50% і більше, а також організацій, які частково фінансуються громадою, або інший документ на рівні міста?

Інші критерії можна знайти у новій Методології рейтингування прозорості міст 2020 року.⁴⁸

Краці практики

Створення та впровадження кодексу етики було одним з пріоритетів проєкту «Місцеві ініціативи з етичного врядування та прозорості», реалізованого громадами Нетечинців та Славутича.⁴⁹ У ході проєкту невелика громада Нетечинців (Хмельницька обл.) розробила кодекс етики, спираючись на громадське обговорення за участі місцевих жителів. Досвід Нетечинців був перейнятий сусідніми громадами як найкращий. У рамках цього проєкту посадові особи органів місцевого самоврядування у місті Фастові (Київська обл.) запровадили Кодекс етики для посадових осіб органів місцевого самоврядування, більше того, фастівська молодь також створила Кодекс громадянина м. Фастова.⁵⁰

Львівська міська рада є одним із лідерів у розробці кодексу етичної поведінки для посадових осіб. Зокрема, кодекс детально описує морально-етичні принципи, норми поведінки як працівників, так і керівників під час виконання своїх службових обов'язків, а також у додатку до цього кодексу вказаний перелік категорій неприйнятної поведінки відповідно до характеру порушень (зловживання владою та ресурсами, міжособистісні та професійні порушення). Сьогодні можна спостерігати більш зважений підхід міських рад до розробки кодексів етичної поведінки. До створення проєкту Кодексу етичної поведінки для посадових осіб та службовців Львівської міської ради були залучені міжнародні та вітчизняні експерти, а в його обговоренні взяли участь посадовці міської ради, громадськість, бізнес та представники неурядових організацій. Інновацією Кодексу стало право працівників на відповідні умови праці, свободу від переслідувань, залякування, погроз, шантажу, а також фізичного, психологічного, фінансового, бюрократичного та адміністративного тиску.⁵¹

Унікальним прикладом також є місто Славутич (Київська обл.). Ще у 2007 році був схвалений «Кодекс етики, честі, порядності, добросовісного та ефективного врядування Славутицької територіальної громади», який у 2017 році зазнав ребрендингу з урахуванням вимог громадян. Зміни до тексту попереднього Кодексу були внесені у процесі консультацій з громадськістю, які фасилітувала команда Офісу підтримки громадських ініціатив. Цей Офіс був створений в рамках проєкту задля моніторингу етичних стандартів та забезпечення відкритої платформи для дискусій між місцевою владою та громадянами.

1.2. МЕХАНІЗМ ПОДАННЯ СКАРГ ТА ПРОПОЗИЦІЙ

Механізми подання скарг та пропозицій дають змогу громадянам надавати публічним органам влади відгуки про стандарти послуг, які вони отримують. Вони забезпечують важливий механізм підзвітності, який дозволяє публічним службовцям та обраним посадовим особам визначити, де публічні послуги надаються неефективно або непродуктивно. Якщо за цими механізмами скарги розглядаються швидко, це може допомогти створити умови для збільшення довіри. Якщо застосувати їх на випередження, механізми подання скарг також можуть допомогти органам управління виявляти нові ідеї та підвищити громадську участь.

Міжнародні стандарти

Для забезпечення довіри до механізмів місцеві органи влади повинні прагнути оперативної та всебічної опрацьовувати й вирішувати кожну скаргу. Механізми подання скарг можна зробити більш доступними, застосувавши підхід «єдиного вікна», щоби громадянам не потрібно було звертатися до різних офісів та вебсайтів, аби знайти потрібний.

Якщо органи влади застосовують проактивний підхід, аби запобігти повторенню подібних причин для скарг, механізми подання скарг також можуть допомогти органам влади визначити нові підходи до надання послуг та розширити участь громадян. Для цього механізми подання скарг треба поєднувати з періодичними оцінками надання послуг, у тому числі з використанням опитувань громадської думки, обміном досвідом та інструментами з іншими місцевими органами влади, аби сприяти ширшому впровадженню належної практики та перевірених інструментів.

Конкретних міжнародних стандартів для механізмів подання скарг, пов'язаних із державними послугами, немає. Однак механізми та процедури реагування на скарги було включено до міжнародно-правової гарантії права на участь у справах місцевого органу влади, а також є низка корисних керівних принципів і посібників для громадянського суспільства. Див., наприклад:

- ▶ **Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207)**⁵² забезпечує міжнародно-правову гарантію

цього права, включаючи встановлення механізмів і процедур розгляду скарг і пропозицій громадян та реагування на них.

- ▶ У **Довіднику Transparency International про Механізми подання скарг**⁵³ викладено керівні принципи та належну практику створення та впровадження механізмів подання скарг, які забезпечують громадянам безпечні канали оповіщення державних або приватних установ про будь-які корупційні ризики або інциденти.
- ▶ **Посібник Данської Ради у справах біженців**⁵⁴ описує, як налаштувати та керувати механізмом подання скарг.
- ▶ Документ організації **«Уорлд Віжн» (World Vision)** надає огляд інструментів, які використовують агентства з питань розвитку для отримання скарг.⁵⁵

Національний контекст

Механізм подання скарг та пропозицій є частиною права громадян звертатись до органів влади, яке закріплене у Статті 40 Конституції України.⁵⁶ Зміни до Закону України «Про звернення громадян»⁵⁷, прийняті в липні 2015 року, дозволили громадянам подавати свої звернення в електронному вигляді. Зараз більшість міст України мають спеціальні платформи або інші ресурси, які дозволяють людям легко подавати свої звернення в органи місцевого самоврядування.

Законодавство

Закон №393 «Про звернення громадян»⁵⁸ визначає порядок подання звернень громадян, а також передбачає відповідні гарантії. Звернення можуть подаватись у формі заяв (клопотань), пропозицій та скарг (стаття 3 Закону). Громадяни мають право подавати їх до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та комунальних підприємств та організацій, які зобов'язані об'єктивно розглядати скарги громадян, вживати заходів для усунення виявлених порушень, надавати громадянам компенсацію за будь-яке порушення їхніх прав та надавати обґрунтування будь-якого рішення, прийнятого у результаті розгляду скарги.

Звернення можуть подаватись усно, письмово або в електронній формі. Вичерпний перелік реквізитів, які повинні бути вказані у зверненні,

зазначений у Статті 5 Закону. Важливо, що електронні звернення можна подавати без використання кваліфікованого електронного підпису (раніше — електронний цифровий підпис), і жодна формальність не заважає громадянам реалізовувати свої права.

Порушення вищезазначеного Закону може призвести до адміністративної відповідальності (стаття 212–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення⁵⁹). Також особа, права якої були порушені, може реалізувати своє право на відшкодування заподіяної шкоди.

Рекомендації

Посібник «Інструменти е-демократії у містах України»⁶⁰ заохочує місцеві органи влади поєднувати механізми подання скарг та пропозицій у режимі онлайн та офлайн. Онлайн-процедура спрощує процес подання скарг і додає інші інструменти для забезпечення громадянам широких можливостей захисту своїх прав та інтересів у спосіб, який вони вважають найбільш правильним та зручним. Створення спеціальних центрів подання скарг та пропозицій громадянами та відповідна доступність і простота процесу їх подання визначені як передові практики.

Навчальний посібник «Е-Урядування та Е-Демократія» також демонструє переваги використання електронної демократії та надає реальні приклади впровадження електронних механізмів подання скарг та пропозицій.⁶¹

Кращі практики

Одеська міська рада створила єдиний центр звернень громадян «1535» (1535.odessa.ua). На її спеціалізованій веб-сторінці наведено добре структурований огляд скарг громадян і відповідь органу місцевого самоврядування. Інтерактивна карта дає змогу бачити, де знаходиться скарга. Усі скарги розподілено за категоріями на три кольори (*нові* — червоний, *на розгляді* — жовтий і *розглянуті* — зелений) та 12 тем, наприклад, дороги, парки, опалення, водопостачання тощо, їх також відображено. В окремому розділі сайту під назвою «До і після» розміщено фотографії, на яких порівнюються предмети скарг громадян (більшою мірою у сфері інфраструктури) до та після ремонту чи вирішення.⁶² Така візуалізація доводить до відома громадян ефективність

і дієвість їхньої місцевої влади, підвищує рівень довіри та сприяє громадській участі

Львів є лідером у впровадженні електронного самоврядування на місцевому рівні. У місті діє Служба швидкого реагування «1580» (<https://1580.lviv.ua/>). Вона працює як інтерактивна інтернет-платформа, група у Facebook та мобільний додаток, що дозволяє мешканцям міста подавати скарги та пропозиції. На платформі також можна ознайомлюватись із зверненнями інших громадян, побачити карту вже виконаної роботи, фотографії «до-після», рейтинги найкращих виконавців, а також знайти іншу корисну інформацію. Через цю платформу було подано понад 183 тисячі скарг.⁶³

Проєкт «Відкрите місто» був створений як краудсорсингова інтернет-платформа (opencity.e-dem.ua) для взаємодії мешканців з органами місцевого самоврядування та постачальниками комунальних послуг. Платформа дозволяє людям повідомляти про проблеми та направляти звернення до відповідних організацій для врегулювання. Платформа працює в 86 різних містах.

1.3. ЗАХИСТ ВИКРИВАЧІВ

Корупція та інші дії, що завдають шкоди суспільним інтересам, зокрема здоров'ю населення, більш поширені в організаціях, де немає культури прозорості та нагляду. Викривач — це особа, яка викриває інформацію про незаконну чи неетичну діяльність у приватній або державній організації, а права викривача, який розкриває інформацію про неправомірні дії або дії та бездіяльність, які завдають шкоди суспільним інтересам, мають бути захищені законами про викриття інформації про неправомірні дії. Хоча зазвичай викривачем є працівник, такою особою також може бути субпідрядник, постачальник, стажист, роботи якого не оплачують, або волонтер. Захист викривачів важливий також у приватному секторі, передусім там, де ці особи можуть розкрити факти надання хабарів державним посадовцям або практику, що завдає шкоди довкіллю чи здоров'ю та безпеці населення.

Міжнародні стандарти

Більшість викривачів висловлює своє занепокоєння всередині організації чи в регуляторних або правоохоронних органах, а не повідомляє про це публічно. Захист викривачів та організаційна культура, у якій пріоритет надано прозорості й діалогу, сприяють підзвітності, зміцнюють впевненість у чесності органів влади та заохочують звітування про неправомірні дії і корупцію. Захист інформаторів може мотивувати працівників звітувати про неправомірні дії, не побоюючись помсти, та сприяє прозорості й довірі як усередині організації, так і за її межами до громадян, які дотримувалися професійної етики, а також осіб, чий порушення було виявлено та усунено.

Більш ефективного здійснення прав викривачів можна гарантувати через встановлення чітких процедур та забезпечення конфіденційних каналів розкриття інформації. Необхідно запровадити та послідовно застосувати чіткі засоби правового захисту, зокрема штрафні санкції, проти помсти викривачам. Підготовка кадрів в органах місцевого самоврядування та в державних установах має супроводжуватися підвищенням обізнаності серед громадськості, аби громадяни й державні службовці однаково розуміли позитивні результати викриття інформації про неправомірні дії із погляду довготривалого ефекту затрачених зусиль, довіри до органів державної влади та якості послуг.

Зазначені нижче міжнародні конвенції та стандарти стосуються захисту викривачів:

- ▶ Створення комплексних та ефективних механізмів захисту тих, хто поширює інформацію в суспільних інтересах, є рекомендацією як Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, так і Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР);
- ▶ **Конвенція ООН проти корупції**⁶⁴ забезпечує захист свідків, експертів та їхніх родичів від помсти, включаючи обмеження на їх розкриття;
- ▶ Вона підтримується **Технічним керівництвом щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції**;
- ▶ **Резолюція та рекомендація Конгресу Ради Європи «Захист викривачів. Проблеми та можливості для місцевих і регіональних органів влади»**, які закликають «місцеві та регіональні органи влади створювати та поширювати політики щодо викривачів, використовуючи відповідні внутрішні та анонімні канали

звітування, а також забезпечити існування незалежних інституцій для нагляду та обробки відповідної інформації».⁶⁵

- ▶ **Директива ЄС про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу**, вимагає від органів влади країн ЄС дотримання мінімальних стандартів щодо створення каналів повідомлення та забезпечення правового захисту викривачів.⁶⁶
- ▶ **Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173)** спрямована на забезпечення координованої криміналізації корупційних дій та поліпшення міжнародного співробітництва в переслідуванні за корупційні злочини.
- ▶ **Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 174)** визначає загальні міжнародні правила ефективних засобів правового захисту для осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок корупційних дій.

Національний контекст

Під викривачами (інформаторами) розуміють осіб, які розкривають інформацію про корупційні злочини, зловживання владою, порушення прав людини та іншу інформацію щодо шкоди або загрози суспільним інтересам.^{67, 68}

Захист викривачів — це концепція, закріплена на законодавчому рівні, щоб заохочувати викриття неправомірних дій, шахрайства та корупції, зокрема через забезпечення ефективного юридичного захисту та чітких вказівок щодо процедур повідомлення, що також може допомогти державним органам моніторити дотримання та виявляти порушення антикорупційного законодавства.⁶⁹

Ризик корупції значно підвищується в умовах, коли повідомлення про правопорушення не підтримуються та не захищаються.⁷⁰ Закони про захист викривачів повинні забезпечувати всебічний захист від дискримінаційних чи каральних дій щодо персоналу.⁷¹

На сьогодні захист викривачів в Україні є дуже актуальним питанням. Правова підстава для створення гарантій захисту викривачів міститься в статті 60 Конституції України, згідно з якою «ніхто не зобов'язаний виконувати очевидно кримінальні накази або розпорядження». Крім того, згідно зі спеціальними положеннями антикорупційного законодавства, викривачі звільняються від відповідальності за розголошення інфор-

мації.⁷² Однак, вищезазначених положень недостатньо для захисту викривачів, оскільки більшою мірою вони мають декларативний, а не процедурний характер. Через це існував запит на створення законодавчої бази для захисту викривачів.⁷³

Законодавство

1 січня 2020 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції».⁷⁴ Нові поправки встановили додатковий захист для викривачів та їх сімей.

Закон є значним кроком вперед у захисті викривачів та надає вагомий стимул для повідомлення про корупцію, наприклад:

1. викривачі звільняються від юридичної відповідальності за добросовісне повідомлення про корупцію;
2. викривачі мають право на безкоштовну правову допомогу, психологічну допомогу та конфіденційність;
3. роботодавцям викривачів забороняється накладати дисциплінарні стягнення, звільняти їх;
4. роботодавцям викривачів забороняється відмовляти викривачу або його родичу в розгляді питання про працевлаштування через те, що вони повідомили про корупцію;
5. викривачі мають право анонімно повідомляти про можливі факти корупції, а також отримувати грошову винагороду за повідомлення тощо.⁷⁵

Викривач, що повідомляє про корупцію або пов'язане з корупцією правопорушення у випадку, коли передбачуваний розмір вигоди або шкоди, заподіяної державі, в 5000 разів перевищує мінімальну заробітну плату працездатної особи (тобто понад 11 млн. грн. станом на липень 2021 р.), має право на отримання грошової винагороди. Розмір винагороди повинен становити 10% від передбачуваної суми вигоди, отриманої внаслідок правопорушення, або шкоди, заподіяної державі.^{76, 77}

Закон дав НАЗК юридичну підставу для створення та адміністрування анонімного, безпечного, єдиного загальнодержавного каналу повідомлень про викривачів («Портал»). Портал полегшить і зробить більш безпечним для викривачів повідомлення про корупцію та зменшить ризики несанкціонованого доступу до їх комунікацій.⁷⁸

Рекомендації

У співпраці з Міністерством цифрової трансформації України НАЗК представило увазі громадянського суспільства навчальний курс «Викривач у законі».

Навчальний курс повинен допомогти користувачам дізнатись про:

1. дії викривача (права та гарантії захисту прав викривача згідно із законом);
2. корупцію загалом та про те, як повідомляти про корупцію через державні веб-сайти тощо.⁷⁹

TI Ukraine підготувала перший «Посібник для викривачів корупції» з практичними аспектами захисту прав викривачів. TI Ukraine також брала участь у подальшій роботі над остаточно затвердженим проектом Методичних вказівок для НАЗК щодо організації роботи з повідомленнями викривачів про корупцію.⁸⁰

Кращі практики

На вебсайті <http://vykryvachi.trudovi.org> люди можуть повідомити про корупцію, поставити питання юристу TI Ukraine та знайти антикорупційні поради для будь-якої ситуації.

У 2019 році колишній співробітник Територіального центру соціальних послуг м. Знам'янка оскаржив у суді своє звільнення. Відповідно до позиції позивача, керівник центру нібито брав участь у розкраданні коштів центру. Позивач повідомив цю інформацію на пленарному засіданні міської ради і після цього був звільнений. Викривач також надав інформацію щодо розкрадання органам досудового розслідування. Рішенням Знам'янського міськрайонного суду звільнення викривача визнано незаконним. Суд зобов'язав поновити позивача на роботі та зобов'язав Територіальний центр соціальних послуг виплатити йому 65 859 гривень за весь період вимушеного прогугу.⁸¹

1.4. РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ: ДЕКЛАРУВАННЯ АКТИВІВ ТА ВІДСУТНОСТІ / НАЯВНОСТІ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ

Розкриття інформації — це акт регулярного публікування та оновлення певних видів інформації, іноді обумовлений відповідною вимогою закону, як-от, скажімо, публікування та оновлення інформації про фінансові інтереси державних посадових осіб. Таке розкриття інформації здатне посилювати антикорупційні заходи через вимогу регулярно публікувати інформацію про активи та фінансові інтереси, які можуть становити конфлікт інтересів. Конфлікт інтересів виникає або може сприйматися як такий, що виник, коли приватні активи чи інтереси державних посадових осіб можуть неналежним чином впливати на політику та рішення, які такі посадові особи ухвалюють під час виконання своїх службових обов'язків.

Міжнародні стандарти

Вимоги до розкриття інформації здатні зміцнити довіру громадян до прозорості та сумлінності процесу ухвалення рішень на місцевому рівні. Вони також допомагають державним посадовим особам регулярно оновлювати інформацію, яка запобігає виникненню конфліктів інтересів між працівниками. Розкриття інформації про фінансові активи, окрім того, надає важливу інформацію, яка допомагає з'ясувати, чи не мають обрані посадові особи або державні службовці достатків, що не відповідають їхнім доходам, або захищає їх від помилкових звинувачень, або є доказом у разі підозр у незаконному збагаченні.

Надання послуг на рівні місцевих органів влади, чи то йдеться про будівництво, чи про тендер на послуги з утилізації відходів, часто пов'язане з конфліктом інтересів через близькість місцевих підприємців до посадових осіб. Упевненість громадськості та представників бізнесу в тому, що, наприклад, тендери місцевих органів влади є відкритими для всіх без будь-якої дискримінації, буде значно більшою, якщо обрані посадові особи та державні службовці, які беруть участь у розробці тендерів та оцінці поданих заявок, заповнять декларації про активи та інтереси (включно з такою інформацією про близьких членів сім'ї).

Важливо, щоб установи, що є відповідальними за збір та моніторинг декларацій, були захищені від політичного чи іншого втручання в їхню роботу, скажімо, через нагляд із боку незалежних комітетів з етики.

Так само посадові особи органів місцевого самоврядування мають отримати чіткі вказівки про те, що потрібно декларувати, а також про чинне антикорупційне законодавство. Добре впроваджена система декларування активів, яку регулярно оновлюють та контролюють, може посилити ефективну роботу прокуратури.

Розкриття інформації — важливий елемент конвенцій та стандартів з протидії корупції, наведених у цьому *Посібнику*. З них особливо актуальні:

- ▶ **Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо кодексу поведінки публічних службовців**⁸² та **Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування**⁸³ вимагають, щоб приватні інтереси декларувалися, оприлюднювалися і контролювалися.
- ▶ **Резолюція Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та Рекомендація щодо конфлікту інтересів на місцевому та регіональному рівнях**⁸⁴ закликають органи місцевого самоврядування сприяти активному розкриттю декларацій про приватні інтереси до отримання публічного запиту та забезпечити, щоб політика розкриття інформації супроводжувалася відповідними заходами для вирішення конфлікту інтересів.
- ▶ **Посібник «Врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі: Керівні принципи ОЕСР та досвід країн»**⁸⁵ надає практичний інструментарій для модернізації політики щодо конфлікту інтересів.
- ▶ **Посібник ОЕСР «Декларації про наявність активів для публічних службовців: інструмент для запобігання корупції»**⁸⁶ визначає ключові елементи систем декларування активів.
- ▶ **Консультації, участь і розкриття інформації**, Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Світовий банк.

Національний контекст

Запуск електронної системи декларування активів НАЗК (public.nazk.gov.ua), яка являє собою єдину державну базу даних декларацій про активи, та надання доступу до декларацій у режимі онлайн вважаються основними досягненнями сфери боротьби з корупцією в Україні.⁸⁷ Подальші позитивні зрушення включають технічне оновлен-

ня системи електронного декларування та посилення спроможності НАЗК підтримувати користувачів системи.⁸⁸

Система не лише стала інструментом громадського контролю і прозорості, але й надала правоохоронним органам можливість притягнення винних у корупційних діяннях осіб до відповідальності. Попри декілька спроб зриву роботи системи та створення перешкод для її впровадження, безпрецедентна кількість публічних службовців надала інформацію про їхні активи та подала декларації стосовно конфлікту інтересів.

Запроваджена система актуальна та стосується посадових осіб місцевих та регіональних органів влади, а також місцевих обраних представників.

Законодавство

Правове регулювання питання декларування та розкриття активів передбачено Розділом VII «Фінансовий контроль» (Статті 45–52) Закону №1700 «Про запобігання корупції».⁸⁹ 15 липня 2016 року двома наказами⁹⁰ Міністерства Юстиції було оголошено процес розкриття інформації та ініційовано запуск електронної системи декларування активів для осіб, уповноважених на виконання функцій держави, як на національному, так і на місцевому рівнях.

Службовці органів влади на національному, регіональному та місцевому рівнях, а також члени їхніх сімей, зобов'язані розкривати інформацію про свої активи (нерухомість, грошові кошти, готівку, позики тощо) та декларувати можливі конфлікти інтересів (посада, підрядні послуги, участь у громадській раді тощо).⁹¹ Ці дані відкриті та доступні в єдиній державній базі даних декларацій майна.

НАЗК контролює строки, перевіряє законність подачі декларацій, достовірність наданої інформації, а також контролює відповідність активів стилю життя посадовця. У разі порушення НАЗК інформує про це спеціальні антикорупційні органи. Порушення тягне за собою дисциплінарну, адміністративну (стаття 172–6 Кодексу України про адміністративні правопорушення) чи кримінальну (стаття 366–1 Кримінального кодексу України) відповідальність.⁹²

Однак, рішення Конституційного Суду України №13-р/2020 від 27.10.2020⁹³ створило глибоку конституційну кризу⁹⁴ в антикорупційному полі в Україні.⁹⁵ Рішення визнало неконституційною, а отже, недійсною, статтю 366–1 Кримінального кодексу України, а також ряд положень За-

кону України «Про запобігання корупції», що регулюють повноваження НАЗК. Одразу після рішення Конституційного Суду України, український парламент та Кабінет Міністрів України розпочали поступове оновлення повноважень НАЗК⁹⁶ та повернення кримінальної відповідальності за подання неправдивих декларацій або ненадання декларації.⁹⁷ Робота щодо посилення кримінальної відповідальності за ці правопорушення все ще триває.⁹⁸

Вимога щодо розкриття конфлікту інтересів передбачена також Законом України «Про запобігання корупції» (статті 28–36). Згідно з вимогою, потрібно повідомити свого безпосереднього керівника (якщо такий є) або НАЗК/інший призначений орган про реальний або потенційний конфлікт інтересів на наступний день після того, як особі стало відомо про це. Після цього конфлікт має бути врегульований відповідно до закону. Нерозголошення конфлікту інтересів може призвести до дисциплінарної або адміністративної відповідальності (статті 172–4, 172–5, 172–7 Кодексу України про адміністративні правопорушення). У деяких випадках дії, вчинені в умовах конфлікту інтересів, також можуть кваліфікуватися як кримінальне правопорушення.⁹⁹

Рекомендації

На своєму веб-сайті НАЗК надає практичні рекомендації та детальні посібники для державних службовців щодо декларування активів та розкриття конфлікту інтересів та користування єдиною державною базою даних декларацій майнового стану.¹⁰⁰ НАЗК також запустила портал Офісу Розбудови Добročесності, який відповідає за просвітницькі та навчальні заходи, та зручний веб-сайт «Декларуйся 2021» (<https://deklaruy.nazk.gov.ua>), що містить відповіді на найпоширеніші запитання декларантів.¹⁰¹ Веб-сайт розроблено у співпраці з TI Ukraine. Крім того, НАЗК надає інтерактивну голосову допомогу у підготовці електронних декларацій.

Кращі практики

З 2016 року декілька обласних державних адміністрацій провели спеціальні навчальні курси для місцевих органів влади із належної підготовки та подачі електронних декларацій.¹⁰² Маріупольська міська рада на своєму веб-сайті розмістила детальну інформацію щодо електронних декларацій для органів місцевого самоврядування¹⁰³ та

підготувала Посібник для посадових осіб місцевого самоврядування з питань антикорупційного законодавства.¹⁰⁴

Сумська обласна рада надає загальний огляд інформації з питань електронного декларування для місцевих органів влади на веб-сторінці ради.¹⁰⁵ Черкаська обласна державна адміністрація, крім надання загальної інформації щодо електронних декларацій, також систематизувала інформацію для різних категорій публічних службовців.¹⁰⁶ Такі заходи допомагають в інформуванні публічних службовців про їхні обов'язки та уникненні ненавмисних помилок у процесі розкриття інформації.

Розділ 2

ПРОЗОРИСТЬ

Вступ

Принцип прозорості застосовують для того, щоб особи, на яких поширюються адміністративні рішення, мали вичерпну інформацію про результати й наслідки політики та про процес прийняття рішень. Загальнодоступність інформації про політику, програми та заходи органів влади дає змогу громадянам і місцевим громадам сформуванати чітке уявлення про дії уряду, робити усвідомлений вибір та брати участь у процесах ухвалення рішень на місцевому рівні. Загальнодоступність інформації також дозволяє обраним посадовим особам, як в органах влади, так і в опозиції, приймати обґрунтовані рішення, здійснювати ретельну перевірку та притягати представників виконавчої влади до відповідальності за їхні дії. Окрім того, доступ до інформації має важливе значення для журналістів та представників громадянського суспільства, оскільки дає їм змогу ефективно виконувати свої наглядові функції та притягати органи влади до відповідальності.

Органи місцевого самоврядування мають надавати дані громадськості в доступному форматі й робити це вчасно. Така практика дає змогу громадянам та зацікавленим сторонам, належним чином поінформованим, брати участь у процесах прийняття рішень, а також контролювати та оцінювати реалізацію органами влади політики й рішень, із тим аби притягнути державних посадових осіб до відповідальності за їхні дії. Прозорості вдається досягнути через низку механізмів, що ґрунтуються на праві громадян на доступ до інформації. Такі механізми охоплюють розкриття інформації про фінансові активи та інтереси високопоставлених державних посадових осіб та обраних посадових осіб, а також публікацію інформації у доступних для пошуку форматах відкритих даних.

Відповідно до визначення Фонду відкритих знань, «відкриті дані — це дані, які будь-яка особа може вільно використовувати, повторно застосовувати та поширювати — за умови обов'язкового посилання на джерело їх отримання та однакової доступності для всіх отримувачів

таких даних». ¹⁰⁷ Отже, концепція відкритих даних виходить за рамки доступності публічної інформації та зосереджується на її використанні, завдяки чому виникають додаткові економічні, соціальні та політичні вигоди. ¹⁰⁸ Для цього дані, що публікують, мають бути повними, постійними, невиключними, недискримінаційними, не бути чиеюсь власністю, а також мають надаватися з первинних джерел, своєчасно й у машинозчитуваних форматах. ¹⁰⁹

Обмежений доступ до публічної інформації негативно впливає на довіру населення до державних установ, підвищує потенційні корупційні ризики та обмежує можливості різних зацікавлених сторін контролювати діяльність органів влади. Це також перешкоджає зусиллям громадян та зацікавлених сторін брати участь у формуванні політики та в розробці підкріплених фактами рекомендацій щодо політики для забезпечення позитивних змін. Практика показує, що законодавство про доступ до інформації та належні примусові заходи є важливою складовою сприятливого середовища для доступу громадян до інформації.

Державні закупівлі вважаються однією з ключових галузей, вразливих до корупції. Частка державних закупівель становить майже 12 відсотків світового валового внутрішнього продукту, ¹¹⁰ а в більшості країн із високим рівнем доходу на закупівлю товарів і послуг припадає одна третина всіх державних витрат. Коротко кажучи, державні закупівлі — це широкий майданчик для потенційної корупції, змови та інших незаконних практик. Щоб уникнути корупційних ризиків, пов'язаних із державними закупівлями, важливо робити більш доступними електронні засоби та платформи, що працюють на основі відкритих даних. Окрім того, державні органи використовують такі засоби для реформування тендерних процедур державних закупівель. У поєднанні з відкритим укладанням контрактів (коли пропозиції та контракти оприлюднюють), збільшення обсягів повністю доступних, добре оприлюднених процесів закупівель відкриває можливість участі в тендерах для більшої кількості учасників та зменшує можливості для антиконкурентної практики й хабарництва.

Ще одна важлива складова принципів прозорості — це відкритість фінансування політичних партій та виборчих кампаній, оскільки виборцям важливо знати джерела фінансування й те, як витрачають гроші, аби ухвалювати обґрунтовані рішення та розуміти, які фінансові, політичні або інші інтереси підтримують конкретних кандидатів або ті чи інші партії. Прозорість політичних пожертвувань є превентивним захо-

дом проти використання під час формування політики та проведення виборів грошей, що надходять із незаконних і кримінальних джерел.

Нарешті, для забезпечення економного, ефективного та результативного використання державних ресурсів необхідно забезпечити незалежність та інституційну спроможність органу, що відповідає за зовнішній аудит. Представники широкої громадськості повинні мати змогу ознайомитися зі звітами та основними рекомендаціями аудитора. Зовнішній аудит має важливе значення для виявлення основних проблем у державному секторі, для підвищення прозорості та ефективності роботи державних установ, а також для розробки політики, заснованої на фактичних даних.

Національний контекст

Рівень прозорості та відкритості даних в Україні за останні кілька років покращується. Україна посіла 19 місце у світовому рейтингу за рівень законодавчих основ щодо права на інформацію.¹¹¹ Найважливіший закон про відкриті дані був прийнятий 9 квітня 2015 року — Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про доступ до публічної інформації у формі відкритих даних»,¹¹² і завдяки його прийняттю відбулися великі зміни в інших законодавчих актах. Відповідно до цих змін, органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні публікувати та оновлювати дані, щоб дозволити автоматизовану обробку таких даних в електронному вигляді. Для дотримання принципу підзвітності відкритого уряду було прийнято Закон № 183-VIII «Про відкритість використання публічних коштів».¹¹³ Згідно з цим законом, державні та місцеві органи влади, державні підприємства повинні розкривати дані, бюджет та фінансову інформацію на порталі, а громадяни відтепер мають можливість контролювати використання державних коштів.

Завдяки доступу до інформації, створенню різних інструментів та механізмів, як то система електронних закупівель ProZorro, розроблена у 2016 році, веб-сайтів, таких як, наприклад, єдиний державний веб-сайт з відкритими даними (data.gov.ua)¹¹⁴, медіа, репортери та інші активістські організації мають можливість і використовують її для розкриття численних корупційних справ.

Проте, попри позитивні тенденції, в сфері прозорості і відкритих даних все ще виникають труднощі та проблеми, а деякі питання залишаються

неврегульованими. Згідно з дослідженнями ОЕСР,¹¹⁵ в Україні бракує налагодженої системи показників для контролю та моніторингу бюджетів та фінансів місцевого рівня влади. Інша сторона прозорості та доступу до інформації полягає в тому, що ці інструменти потенційно можуть зменшити довіру населення. Громадянам демонструють виявлену корупцію, помилкове прийняття рішень та інші недоліки влади. Одним із призначень органів державної влади та місцевого самоврядування є підвищення надійності і довіри уряду шляхом популяризації принципів відкритості та покращення обізнаності громадян.

Створене у 2019 році Міністерство цифрової трансформації¹¹⁶ впроваджує політику відкритих даних, надає підтримку місцевим органам влади та навчає і заохочує громадян брати участь у контролі та моніторингу діяльності уряду.

2.1. ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

Як невіддільна частина права на свободу слова, доступ до інформації — це право людини. Кожна людина повинна мати право¹¹⁷ на доступ до інформації від державних органів і державних установ відповідно до принципу максимального розкриття інформації з урахуванням лише вузького, чітко визначеного переліку винятків, пропорційних тим інтересам, які такі винятки виправдовують (наприклад, міркування безпеки або конфіденційності даних).

Міжнародні стандарти

Доступ до інформації сприяє підзвітності, нагляду за діяльністю органів влади та моніторингу корупції. Такий доступ має вирішальне значення для поінформованої участі громадян у прийнятті рішень, а отже, є основоположним для ефективного функціонування демократичних держав. Вільний доступ до інформації розширює можливості громадянського суспільства з моніторингу та ретельної перевірки дій місцевих органів влади, сприяє запобіганню зловживання владою з боку державних посадових осіб і надає дані для інформованого громадського обговорення.

Завчасне оприлюднення максимального обсягу інформації у найбільш доступних форматах зменшує необхідність для громадян і зацікав-

лених сторін подавати індивідуальні запити на надання інформації. Окрім надання максимального обсягу інформації в електронному вигляді, місцеві органи влади мають приділити першочергову увагу призначенню у своїх муніципалітетах осіб, відповідальних за свободу інформації. Такі посадові особи мають готувати та публікувати докладні рекомендації як для громадян, так і для місцевих органів влади, а також надавати чіткі вказівки щодо процедури оскарження, якщо запит на інформацію не було задоволено. Також важливо аналізувати запити щодо інформації від громадян і груп зацікавлених сторін, зокрема тенденції та дублювання, аби згодом органи влади могли завчасно надавати таку інформацію.

Доступ до інформації є основоположним компонентом низки конвенцій та стандартів з протидії корупції, наведених у інших розділах цього *Посібника*. Доступ до інформації також лежить в основі багатьох ключових документів ООН з прав людини. Зазначені документи безпосередньо стосуються доступу до інформації:

- ▶ **Конвенція ради Європи про доступ до офіційних документів (CETS No. 205)**, так звана Конвенція Тромсе,¹¹⁸ підтверджує юридично захищене право на інформацію.
- ▶ **Резолюція та Рекомендація Конгресу Ради Європи про прозорість та відкритий уряд¹¹⁹** закликають місцеві та регіональні органи влади підвищити використання з боку їхніх адміністрацій відкритих даних та діловодства, а також публікувати таку інформацію у всеосяжному та доступному вигляді з можливістю багаторазового послуговування.
- ▶ **Орхуська конвенція¹²⁰** надає права, зокрема доступ до інформації, з питань, що стосуються довкілля.
- ▶ **Рекомендація ради ОЕСР щодо відкритого уряду¹²¹** визначає надання інформації на вимогу та проактивні заходи уряду щодо поширення інформації як початковий рівень громадянської участі.
- ▶ **Резолюція 59 Генеральної Асамблеї ООН**, прийнята в 1946 році, зазначає, що «свобода інформації є основним правом людини», а стаття 19 **Загальної декларації прав людини** (1948) визначає, що базове право на свободу вираження поглядів, яке охоплює свободу «шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

- ▶ **Директива 2003/98/ЄС про вторинне використання інформації публічного сектора, яка нині називається Директива про відкриті дані**, заохочує країни-члени ЄС надавати якомога більше інформації публічного сектору для повторного використання.

Національний контекст

Рівень правової бази щодо права на інформацію в Україні вважається високим: у 2020 році Україна посіла 19 місце у рейтингу «Global Right to Information Rating».¹²² Розвинене законодавство про доступ до інформації дало змогу журналістам та активістам викрити багато корупційних справ. Попри це й досі наявні перешкоди на шляху реалізації права на доступ до інформації, більшою мірою у зв'язку з недостатнім рівнем знань публічних службовців про правові вимоги та їх виконання на практиці. В 2017 році в аналізі з питань реалізації права на доступ до інформації повідомлялося, що відповіді на запити про доступ до публічної інформації можуть бути низької якості, неповними або надаватися з затримкою,¹²³ і згідно із Звітом ПРООН в Україні такі проблеми все ще залишаються актуальними.¹²⁴ У 2020 році за даними звіту про надання публічної інформації щодо COVID-19, 34% відповідей на запити були надані із затримкою, а 30% відповідей були надані не у тій формі, яку вимагав заявник.¹²⁵ Крім того, відсутня система правового захисту, яка б вирішувала проблему державних органів, які систематично затримують розкриття інформації або не розкривають її належним чином.

Для подолання цих перешкод провідні українські громадські організації започаткували Фонд права на захист інформації, а понад 150 юристів приєдналися до Мережі захисників права на доступ до інформації,¹²⁶ яка була створена ще у 2012 році.¹²⁷ Мережа надає безкоштовну юридичну допомогу з метою гарантування правового захисту права на доступ до інформації,¹²⁸ а також підтримує імплементацію та ратифікацію Конвенції Тромсе в Україні.¹²⁹ Конвенція Тромсе була ратифікована Україною в травні 2020 року. Це [перший міжнародний документ обов'язкового характеру](#), який визначає загальне право доступу до офіційних документів, що зберігаються державними органами.¹³⁰

Законодавство

Конституція України гарантує право громадян на доступ до інформації (частини 2 та 3 статті 34).¹³¹ Закони №2939 «Про доступ до публічної інформації»,¹³² №2657 «Про інформацію»¹³³ та №183 «Про державну таємницю»¹³⁴ регулюють питання доступу до інформації. Відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації» доступ до інформації публічних органів не може бути обмеженим, якщо ця інформація не є конфіденційною, таємною чи службовою. Доступ до інформації може бути забезпечений (1) через офіційні публікації, веб-сайти та інформаційні стенди або (2) за індивідуальними запитами (стаття 5 Закону № 2939).

Відповідно до Закону №2939 «Про доступ до публічної інформації»¹³⁵ публічні органи влади та місцевого самоврядування зобов'язані оприлюднювати достовірну, точну та повну інформацію, як це передбачено статтею 14, а також оприлюднювати інформацію різних категорій відповідно до переліку в статті 15, зокрема: наявну інформацію про структуру, місії, функції, бюджет організації, закони, які регулюють їхню діяльність, процес прийняття рішень, перелік механізмів захисту громадянами своїх інтересів, звіти про засідання та інституційну роботу, плани дій тощо.

Обмеження доступу до інформації має ґрунтуватися на так званому «трискладовому тесті» публічної інформації, як це передбачено частиною 2 статті 6 Закону №2939. Закон передбачає обов'язок створення структурних підрозділів чи призначення посадових осіб з питань свободи інформації у публічних органах влади. Деякі функції контролю Закон покладає на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман).¹³⁶ У той самий час міжнародні організації рекомендують створити чи призначити незалежний орган для виконання положень про доступ до публічної інформації та нагляд за ним.¹³⁷

Порушення права на запит та одержання інформації тягне за собою накладення штрафу розміром до 80 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1360 грн.), як передбачено статтею 212.3 Кодексу України про адміністративні правопорушення.¹³⁸ Незаконна відмова надати доступ до публічної інформації журналістам у їхній роботі карається штрафом або позбавленням волі до трьох років (стаття 171 Кримінального кодексу).¹³⁹ Особи, чиї права та законні інтереси щодо доступу до публічної інформації були порушені, мають право на компенсацію матеріальної та моральної шкоди (стаття 24.2 Закону №2939 «Про доступ до публічної інформації»).

Рекомендації

Для забезпечення доступу до публічної інформації органи влади та інші «розпорядники інформації» (стаття 13 Закону №2939) зобов'язані призначити спеціальні підрозділи чи посадових осіб з питань свободи інформації, які надаватимуть інформацію на запит. Також Закон №2939 визначає, що процедури подачі запитів та одержання інформації повинні бути якомога простішими, а також гарантує право доступу до засідань колегіальних органів, якщо це не обмежено законом.

Уповноважений з прав людини та провідні неурядові організації у сфері доступу до інформації розробили наступні рекомендації для розпорядників інформації і громадян щодо вирішення можливих проблем, що виникають у контексті надання і отримання доступу до публічної інформації:

1. Пам'ятку для відповідальних осіб з доступу до публічної інформації, що на прикладах пояснює, як прийняти рішення щодо можливості розголошення запитуваної інформації.¹⁴⁰
2. Рекомендації, підготовлені Офісом Омбудсмена, що охоплюють всі найважливіші питання процедури доступу до інформації у форматі популярних запитань. Документ надає докладні рекомендації для громадян та органів влади, пояснює, як оскаржувати рішення розпорядників інформації, та містить приклади запитів, відповідей та відмов.¹⁴¹
3. Рекомендації для органів місцевого самоврядування, що пояснюють питання щодо ефективної організації роботи розпорядників інформації та порядку вирішення практичних проблем під час надання доступу до публічної інформації.¹⁴²
4. Посібник, що надає більш детальні інструкції щодо створення у приміщеннях розпорядників інформації простору, забезпеченого необхідними умовами для надання доступу до публічної інформації.¹⁴³

Кращі практики

Сайт «Доступ до правди» (dostup.pravda.com.ua) є платформою для подання електронних запитів до власників інформації відповідно до Закону «Про доступ до публічної інформації». Для отримання інформації заявник повинен:

1. Зайти на сайт «Доступ до правди»;
2. Обрати зі списку власника інформації, від якого вам потрібна інформація;
3. Подати заявку за допомогою заданої форми на сайті;
4. Перевірити свою електронну або поштову скриньку.

Запит на інформацію — це звернення особи до розпорядника інформації з проханням надати публічну інформацію або документи, що містять цю інформацію і знаходяться в його розпорядженні (наприклад, інформацію про використання бюджетних коштів або копію рішення сесії міської ради). В Україні фізичні особи (чи то громадяни України, чи то іноземці або особи без громадянства), громадські об'єднання та юридичні особи мають право на доступ до публічної інформації.

Публікація *Приклади найкращих практик муніципальної прозорості*,¹⁴⁴ розроблена TI Ukraine, містить ідеї та інструменти для підвищення ступеня відкритості в українських містах. Мета таких прикладів — допомогти органам місцевого самоврядування адаптувати успішний досвід інших муніципалітетів до власних структур. Документ містить 86 показників прозорості, у кожному з них — приклади найкращих практик та посилання на сайт відповідної міської ради. У березні 2021 року TI Ukraine також оприлюднила результати дослідження муніципальної прозорості за участю 100 найбільших міст України у 2020 році. П'ятірка міст — Маріуполь, Львів, Дрогобич, Вінниця, Тернопіль.¹⁴⁵

В 2017 році Платформою доступу до публічної інформації «Омбудсман Плюс»¹⁴⁶ здійснювався моніторинг імплементації законодавства про доступ до інформації в різних регіонах України, за результатами якого обласні державні адміністрації Вінницької та Одеської областей, а також Тернопільська обласна рада і Херсонська міська рада були визнані найкращими прикладами.¹⁴⁷ Ці місцеві органи влади на практичному рівні досягли необхідного ступеню імплементації права на доступ до публічної інформації за рахунок таких кроків:

1. Імплементация відповідних норм про доступ до публічної інформації у нормативно-правових актах місцевої та обласної влади;
2. Своєчасне надання повної інформації на запит;
3. Надання доступу до інформації в режимі онлайн, зокрема інформації про фінансові ресурси;
4. Забезпечення належних умов і створення простору у приміщеннях для надання доступу до публічної інформації *на місці* (тобто надання доступу до засідань місцевих органів влади).

Коли в 2018 році було проведено моніторинг за такою ж методологією,¹⁴⁸ Сумська міська рада та Луцька міська рада продемонстрували значне вдосконалення своєї практики. Згідно з результатами моніторингу вони мають найвищий рівень доступу до публічної інформації серед міських рад обласних центрів України.¹⁴⁹

Міський бот «Назар»,¹⁵⁰ реалізований в таких містах як Маріуполь, Бердянськ, Запоріжжя, Дрогобич, Тернопіль, Луцьк та Славутич, демонструє приклад того, як можна зручним способом забезпечити громадянам доступ до публічної інформації. Міський бот «Назар» працює через популярні месенджери та надає актуальну інформацію про роботу комунальних служб, графік ремонтних та технічних робіт, а також терміни ліквідації аварій у місті.

2.2. ВІДКРИТІ ДАНІ

Відкриті дані — це оприлюднення даних та інформації у форматі, який може вільно використовуватися, змінюватися та поширюватися. Згідно з ОЕСР, відкриті дані — це «сукупність політичних стратегій, що сприяють прозорості, підзвітності та створенню цінностей шляхом надання вільного доступу до публічних даних». Створюючи дані, отримані через діяльність публічних органів влади, врядування стає більш прозорим та підзвітним громадянам. Це також забезпечує зростання бізнесу та розвиток послуг, орієнтованих на громадян.

Міжнародні стандарти

Поширення відкритих даних через єдині вебпортали може ще більше розширити можливості пошуку та аналізу наборів даних. Як результат, може бути підвищено ефективність та охоплення надання послуг і знижено рівень корупції. Підвищення обізнаності серед груп зацікавлених сторін, засобів масової інформації, бізнесу та широкої громадськості може вилитися в ефективну співпрацю між різними зацікавленими сторонами та в покращення рішень щодо транспорту, закладів відпочинку, зон паркування, медичних послуг тощо.

Задля забезпечення максимальної сумісності та можливості пошуку даних для всіх відкритих даних важливо прийняти узгоджені стандарти відкритих даних. Місцеві органи влади також повинні забезпечити, аби кваліфікований персонал керував публікуванням відкритих даних муніципалітету та навчав відповідних працівників стандартів відкритих даних.

Відкриті дані — це порівняно нове явище, щодо якого немає офіційно затверджених норм. Проте кілька корисних керівництв все ж наявні:

- ▶ **Рекомендація Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи щодо відкритих даних для надання кращих публічних послуг**¹⁵¹ пояснює їхню важливість для покращення місцевої демократії.
- ▶ **Резолюція та Рекомендація Конгресу Ради Європи про прозорість та відкритий уряд**¹⁵² закликають місцеві та регіональні органи влади підвищити використання з боку їхніх адміністрацій відкритих даних та діловодства.

- ▶ **Керівні принципи ООН щодо відкритих публічних даних з метою залучення громадян**¹⁵³ представляє керівні принципи та рекомендації з добросовісної практики.
- ▶ Методичне керівництво Світового банку **World Bank Toolkit**¹⁵⁴ починає з основ та переходить до планування та реалізації, а також розповідає про уникання типових помилок.
- ▶ П'ятикрокова схема розміщення відкритих даних **Five Star Open Data**¹⁵⁵ описує п'ять кроків до повного відкриття даних з поясненням доцільності витрат на кожному з них.
- ▶ **Міжнародна хартія відкритих даних**¹⁵⁶ визначає шість принципів для відкритих, оперативних та функціонально сумісних публічних даних.
- ▶ **Рекомендація ради ОЕСР щодо відкритого уряду**¹⁵⁷ визначає надання інформації на вимогу та проактивні заходи уряду щодо поширення інформації як початковий рівень громадянської участі.

Національний контекст

В Україні є добре розвинена екосистема відкритих даних, яка постійно вдосконалюється. Згідно зі Звітом Open Data Maturity Report 2020, що щорічно готується Європейським Порталом Даних, Україна увійшла до переліку країн, що швидко розвиваються (fast-trackers).¹⁵⁸ Звіт включає оцінку чотирьох вимірів відкритих даних: (1) **політики**, що охоплює відповідні національні стратегії та політики, (2) **впливу**, що вимірює вплив повторного використання відкритих даних з точки зору політичного, соціального, екологічного та економічного впливу, (3) **порталу**, що оцінює, як національний веб-портал з відкритими даними пристосований до потреб його користувачів, і (4) **якості**, що фокусується на таких властивостях відкритих даних, як машиночитані, високоякісні та придатні формати даних, що відповідають підходу до зв'язаних даних.¹⁵⁹ З урахуванням цих критеріїв оцінки, Україна має показник 84%, тоді як середній бал в Європі становить 78%.¹⁶⁰

Із прийняттям 9 квітня 2015 року Закону №319-VIII «Про внесення змін до деяких законів України про доступ до публічної інформації у формі відкритих даних»,¹⁶¹ який вніс важливі зміни у відповідні правові акти, було зроблено значний крок у напрямку відкритих даних в Україні. Відповідно до цих змін державні органи влади та органи місцевого са-

моврядкування зобов'язані оприлюднювати та регулярно оновлювати публічну інформацію у формі, що дозволяє автоматизовану обробку таких даних електронними засобами. Важливо, що Закон № 319-VIII чітко передбачив, що будь-яка особа може копіювати, розповсюджувати та використовувати такі відкриті дані, в тому числі для комерційних цілей, окремо або в поєднанні з іншою інформацією, або шляхом включення у власну продукцію. Відкриті дані мають надаватися безоплатно на веб-сторінках органів влади та на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних (data.gov.ua),¹⁶² який було оновлено в 2021 році. Поряд з оновленням єдиного державного веб-сайту з відкритими даними, Міністерство цифрової трансформації також запустило чат-бот у Telegram @DataGovUa_bot, де доступна функція сповіщення про оновлення вибраних наборів даних.¹⁶³

Положення про відкриті дані в Україні створило можливості для кращого громадського контролю державного та місцевих бюджетів,¹⁶⁴ публічних закупівель¹⁶⁵ та розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів.¹⁶⁶ Вони також активізували багато приватних ініціатив та бізнесу у галузі аналізу та моніторингу даних, таких як Opendatabot, Vkursi та YouControl, сприяючи подальшій відкритості бізнесу та зручному доступу до даних.

У 2019 році замість Державного агентства з питань електронного урядування України було створено Міністерство цифрової трансформації. Зараз воно відповідає за реалізацію політики щодо відкритих даних, надає підтримку органам місцевого самоврядування та підвищує обізнаність громадян.¹⁶⁷

У травні 2021 року Міністерство цифрової трансформації заснувало Центр компетенцій у галузі відкритих даних «Дія. Відкриті Дані» (diia.data.gov.ua).¹⁶⁸ Він покликаний підвищити обізнаність різних груп суспільства щодо доступу до відкритих даних, допомогти людям контролювати роботу державних службовців та створювати нові послуги з використанням відкритих даних.¹⁶⁹

Законодавство

Положення про відкриті дані є невід'ємною частиною законодавства про доступ до публічної інформації. Зокрема, стаття 10–1 Закону «Про доступ до публічної інформації» встановлює режим «публічної інформації у формі відкритих даних», що означає дані у формі, яка дозволяє їх автоматизовану обробку електронними засобами, вільний доступ

до них, а також їхнє безкоштовне подальше використання. Щоб втілити ці положення в життя, Кабінет Міністрів видав розпорядження № 835 від 21 жовтня 2015 р., визначаючи набори даних, що підлягають публікації у формі відкритих даних.¹⁷⁰ Ці набори даних доступні на офіційних веб-сайтах відповідних державних органів та на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних (data.gov.ua). Такі положення суттєво зменшили навантаження розпорядників інформації щодо запитів на публічну інформацію та зробили роботу фахівців більш ефективною.

У березні 2021 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 407, яка додала фінансову звітність компаній до переліку публічної інформації у формі відкритих даних.¹⁷¹ Цей крок був дуже очікуваним у суспільстві. Хоча, починаючи з 1 січня 2018 року, Закон «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» чітко зазначав, що фінансова звітність підприємств не є комерційною таємницею, конфіденційною інформацією або інформацією з обмеженим доступом, і повинна надаватися на запит,¹⁷² і компанії, і податкові органи відмовлялись її надавати.¹⁷³ Постанова № 407 усунула цю проблему, і фінансова звітність тепер є загальнодоступною на Єдиному державному веб-сайті з відкритими даними (data.gov.ua).¹⁷⁴

Рекомендації

З березня 2017 року Дорожня карта розвитку відкритих даних в Україні¹⁷⁵ надає значну кількість практичних рекомендацій, яких можуть дотримуватись органи влади для виконання міжнародних стандартів відкритих даних. Усі ці рекомендації ґрунтуються на шести основних принципах: відкритість даних за замовчанням; оперативність та чіткість даних; доступність і використання; порівнюваність та інтеоперабельність даних; для кращого врядування та залучення громадськості; для інклюзивного розвитку та інновацій.¹⁷⁶

Детальні рекомендації щодо публікації конкретних наборів відкритих даних було розроблено Міністерством цифрової трансформації.¹⁷⁷ Зокрема, вони включають рекомендації щодо публікації 14 різних наборів відкритих даних, якими керують органи державної влади, та 64 наборів, якими керують органи місцевого самоврядування.¹⁷⁸ Розпорядники інформації можуть також ознайомитись з методологічними рекомендаціями щодо деперсоніфікації наборів відкритих даних.¹⁷⁹

На додаток до доступних настанов, Міністерство цифрової трансформації проводить навчальні та освітні програми з відкритих даних як для приватних спеціалістів, так і для розпорядників інформації.¹⁸⁰

Разом з рекомендаціями, розробленими урядовими органами, документи, розроблені ГО та приватними ініціативами, також містять корисні вказівки щодо використання відкритих даних. Зокрема, незалежний ЗМІ texty.org.ua опублікував посібник «Відкриті дані: формати та правила створення»,¹⁸¹ тоді як команда проєкту «Дані міст» представила довідник на тему «Відкриті дані для міст. Практичний аспект».¹⁸²

Кращі практики

Міністерство цифрової трансформації розробило «Типове рішення для місцевого порталу відкритих даних», яким можуть користуватися органи місцевого самоврядування.¹⁸³ Маріуполь першим отримав невиключну ліцензію на використання цього рішення та запустив з ним свій локальний портал відкритих даних (data.mariupolrada.gov.ua).¹⁸⁴ Портал надає доступ до наборів відкритих даних з 19 сфер.¹⁸⁵ Розділ «ІнфоХаб» порталу містить інструкції щодо вимог до наборів даних, докладні рекомендації для розпорядників інформації, користувачів порталу та розробників програмного забезпечення, які бажають використовувати набори даних через API, а також іншу корисну інформацію.¹⁸⁶

Інше місто, Коломия, запустило місцевий портал¹⁸⁷ відкритих даних за допомогою проєкту «Дані міст», реалізованого Громадянською мережею ОПОРА та TechSoup за підтримки Національного фонду демократії. Цей веб-портал був розроблений на відкритій платформі SKAN і опублікував 801 різний набір відкритих даних.

Органи місцевого самоврядування не лише публікують відкриті дані на веб-порталах для використання громадянами. Вони також використовують відкриті дані для розробки власних послуг. Наприклад, Львів запустив бота [LvivCityHelper](#), який працює в Telegram та Facebook Messenger і на основі відкритих даних надає відповіді на поширені запитання щодо повсякденного життя в місті. Бот-рішення [CityHelper](#) тепер доступне для інших міст, які можуть подати заявку на веб-сайті проєкту.¹⁸⁸

2.3. ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ

Публічні закупівлі — це процес, за допомогою якого державні, а також місцеві органи влади, закуповують роботи, товари або послуги. Вони становлять суттєву частину публічних послуг, що їх надають місцеві та регіональні органи влади, ефективні закупівлі є ключем до доброго врядування

Міжнародні стандарти

Органи державної влади повинні впроваджувати нові технології для підвищення прозорості державних закупівель та заохочувати нових суб'єктів економічної діяльності до участі в тендерних процедурах, забезпечуючи впевненість у тому, що панує вільна й чесна конкуренція. Розміщення всіх тендерів на єдиній онлайн-платформі дасть змогу звести до мінімуму кількість неопублікованих тендерів та прямих присуджень контрактів. Відкрите укладання контрактів та відкриті тендери також дають змогу ретельніше вивчити процес, що ще більше зменшує можливості для корупційної практики. Системи відкритого укладання контрактів передбачають превентивний вплив, оскільки посадові особи утримуватимуться від маніпулювання процесом укладання контрактів, якщо знатимуть про те, що буде розкрита повна інформація про процеси тендерних процедур та укладання контрактів.

Місцеві органи влади повинні забезпечити наявність комплексної системи моніторингу дотримання законодавства про державні закупівлі, а також наявність механізму реагування для розгляду апеляцій і скарг, зокрема для надання оперативних та вичерпних відповідей. Органи влади також повинні контролювати виконання контрактів, зокрема подовження термінів і збільшення витрат, аби гарантувати, що вигоди з погляду співвідношення ціни та якості виконаних робіт не будуть скомпрометовані під час виконання контракту.

Зазначені нижче міжнародні конвенції та стандарти стосуються державних закупівель:

- ▶ **Резолюція Конгресу Ради Європи та Рекомендація щодо перетворення публічних закупівель на місцевому та регіональному рівні на прозорий процес¹⁸⁹ і Контрольний перелік параметрів для покращення добросовісності у сфері**

державних закупівель¹⁹⁰ надають інструкції щодо підвищення прозорості та покращення добросовісності у сфері закупівель.

- ▶ **Рекомендація Ради ОЕСР щодо державних закупівель**¹⁹¹ сприяє стратегічному та цілісному використанню систем державних закупівель на всіх рівнях державного управління та державних підприємствах. Онлайн **Інструментарій державних закупівель**¹⁹² містить інструменти політики, конкретні приклади країн, а також показники для вимірювання будь-якої системи державних закупівель.
- ▶ **Угода СОТ про державні закупівлі**¹⁹³ встановлює правила, що вимагають забезпечення відкритих, справедливих і прозорих умов конкуренції при проведенні державних закупівель.
- ▶ **Директива ЄС про державні закупівлі**¹⁹⁴ забезпечує найкраще співвідношення ціни та якості державних закупівель та гарантує дотримання принципів ЄС, а саме принципів прозорості та конкуренції.
- ▶ **Типовий закон ЮНСІТРАЛ про закупівлі товарів (робіт) і послуг**¹⁹⁵ — це правовий шаблон, доступний національним урядам, які прагнуть запровадити або реформувати законодавство про публічні закупівлі для свого внутрішнього ринку.
- ▶ **Щорічні звіти Світового Банку**¹⁹⁶ — Порівняльний аналіз публічних закупівель, які оцінювали системи регулювання державних закупівель у різних країнах.

Національний контекст

З огляду на залучення значної частки публічних витрат у публічних закупівлях та передачу публічних ресурсів у приватний сектор чи неприбутковим організаціям, публічні закупівлі становлять особливо вразливу ділянку для корупції.¹⁹⁷

Тому державні органи влади повинні підвищити прозорість публічних закупівель за допомогою нових технологій і забезпечити більш ретельний контроль. Відкриті системи укладання контрактів також створять превентивний ефект, оскільки чиновники будуть утримуватися від маніпуляцій процесом укладання контрактів, якщо знатимуть, що деталі будуть розкриті.

Створена у 2016 році система електронних закупівель ProZorro (prozorro.gov.ua) значно підвищила прозорість публічних закупівель та сприяє боротьбі з корупцією на всіх рівнях управління. Завдяки високому рівню прозорості платформи ProZorro усі користувачі мають можливість виявляти процедури закупівель, які можуть тягти за собою порушення закону, як це передбачено статтею 9 Закону № 922-VIII «Про публічні закупівлі»,¹⁹⁸ яка стосується громадського контролю. Однак система публічних закупівель все ще потребує вдосконалення. Зокрема, механізми подання запиту громадян на проведення розслідування та отримання інформації про фактичні платежі за договором про закупівлю, аби ще більше підвищити прозорість прийняття рішень.

Законодавство

У 2015 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про публічні закупівлі». Відтоді цей закон сприяв створенню системи електронних закупівель, вивівши електронну демократію та електронне врядування на новий рівень. Відкриті процедури та конкурсний відбір наразі проходять виключно на електронній платформі ProZorro, що підвищило прозорість і значно покращило позиції України в міжнародному рейтингу з розвитку електронного врядування.¹⁹⁹ Портал DoZorro (dozorro.org) так само створює базу даних реальних оцінок замовників, постачальників та окремих тендерів, що дозволяє ефективно контролювати публічні закупівлі.

Україна продовжила свій шлях реформ, ставши у 2016 році повноправним членом Угоди Світової організації торгівлі про державні закупівлі і прийнявши Постанову Кабінету Міністрів № 175 «Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту»)),²⁰⁰ в якій розглядається розвиток системи публічних закупівель з 2016 по 2022 рік відповідно до положень «Угоди про асоціацію Україна-ЄС».²⁰¹

У вересні 2019 року Верховна Рада України прийняла низку змін до Закону «Про публічні закупівлі» з метою приведення національного законодавства у відповідність до Директив 2014/24/ЄС²⁰² та 2014/25/ЄС²⁰³ Європейського Парламенту та Ради про державні закупівлі. 19 квітня 2020 року ці зміни набули чинності. Внесені зміни в цілому вважаються позитивними, оскільки вони спрямовані на підвищення рівня контролю та прозорості процедури закупівель та усунення низки існуючих критичних питань, якими широко зловживали і користувалися. Закон вносить низку суттєвих змін до процедур публічних закупівель.²⁰⁴

- ▶ Закупівлі на допорогові суми наразі регулюються введенням спрощених закупівель, які замовники повинні здійснювати з використанням електронної системи закупівель (Prozorro);
- ▶ За загальним правилом, якщо вартість предмета закупівлі дорівнює або перевищує 50 000 грн., але менше 200 000 грн. для товарів/послуг або менше 1 500 000 грн. для робіт;
- ▶ Для природних монополій, якщо вартість об'єкта закупівлі дорівнює або перевищує 50 000 грн., але становить менше 1 000 000 грн. для товарів/послуг або менше 5 000 000 грн. для робіт.

Новою редакцією закону також введено заходи для більш легкого виявлення цінового демпінгу, прийняття нецінових критеріїв оцінки пропозицій, що дозволило організувати більш професійні закупівлі за рахунок переходу від «тендерних комітетів» до «уповноважених осіб із закупівель». Крім того, нова редакція Закону значно розширила перелік порушень, за які чиновники будуть нести адміністративну відповідальність, а також збільшила розмір штрафів за такі порушення.²⁰⁵

Крім того, відповідно до статті 62 Закону «Про запобігання корупції»²⁰⁶ юридичні особи, які беруть участь у процедурах публічних закупівель, очікувана вартість яких дорівнює або перевищує 20 млн. грн., повинні мати встановлені та затверджені антикорупційні програми (тобто комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичної особи).

Ефективність публічних закупівель також підвищують Закони «Про електронні документи та електронний документообіг»,²⁰⁷ «Про електронні довірчі послуги»,²⁰⁸ «Про доступ до публічної інформації»,²⁰⁹ «Про Антимонопольний комітет України»²¹⁰ та низка підзаконних актів, що забезпечують прозорість та ефективність системи публічних закупівель в Україні.

Щоб відповісти на виклики, зумовлені поширенням COVID-19 і необхідністю забезпечення закупівлі товарів і послуг, Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)»,²¹¹ яким вносяться зміни до Закону «Про публічні закупівлі» з метою полегшення процесу закупівель товарів, робіт або послуг, необхідних для запобігання поширенню COVID-19.

Рекомендації

Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (МЕРТ) відповідно до Закону «Про публічні закупівлі» створило спеціальний інформаційний ресурс Уповноваженого органу у сфері публічних закупівель.²¹² Він направлений на поширення інформації щодо застосування законодавства про публічні закупівлі, а також ефективну реалізацію державної політики у сфері закупівель Уповноваженим органом.

ProZorro Інфобокс (infobox.prozorro.org), центр знань з публічних закупівель, надає замовникам і постачальникам інформацію про всі нововведення в системі ProZorro, зміни до чинного законодавства і містить відповіді на всі питання учасників процедур закупівель. Він також надає методичні матеріали, пояснювальні записки, онлайн-тренінги та форум для обговорення питань публічних закупівель серед замовників, постачальників, представників команди ProZorro та МЕРТ.

У 2019 році МЕРТ розробило «Настанови щодо етичної поведінки у сфері публічних закупівель»²¹³ для органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших організацій, що здійснюють публічні закупівлі. Ці Настави не є юридично обов'язковим документом, але вони містять важливі рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення підзвітності та прозорості. Конкретні розділи Настав стосуються відкритості та прозорості на всіх етапах публічних закупівель, недискримінації та запобігання корупції.

Кращі практики

За чотири роки існування ProZorro продемонстрував значні результати в економії державних витрат. У 2020 р. конкуренція на публічних закупівлях дозволила заощадити суму в розмірі 55,9 млрд. грн., що є різницею між очікуваною ціною товарів та послуг та сумою укладених контрактів.²¹⁴

За період з березня по травень 2021 року в Україні через систему електронних закупівель ProZorro було здійснено майже 177 тисяч закупівель, більшість з яких стосувалися медичного обладнання, фармацевтичної продукції, а також аварійного обладнання та засобів захисту для боротьби з пандемією COVID-19. Кількість закупівель

стрімко зростає. Ступінь прозорості публічних закупівель суттєво підвищився завдяки впровадженню інструменту бізнес-аналітики ([covid.dozorro.org](https://www.covid.dozorro.org)), що дозволяє здійснювати пошук і моніторинг інформації про закупівлі COVID-19, що проводяться органами державної влади та місцевого самоврядування.

2.4. ЗОВНІШНІЙ АУДИТ

Зовнішній аудит — це регулярний незалежний контроль рахунків та фінансової інформації, що здійснюється для забезпечення належного та ефективного використання публічних коштів. Зовнішні аудити здійснюються згідно з відповідними законами та правилами країни, які закріплюють повноваження зовнішніх аудиторів на притягнення органів врядування до відповідальності. Зовнішній аудит також може виходити за межі фінансової сфери та полягати в оцінюванні ефективності діяльності органів врядування відповідно до його цілей або наданні програм та послуг.

Міжнародні стандарти

- ▶ **Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку в державному секторі**²¹⁵ зосереджують увагу на потребах у бухгалтерському обліку, аудиті та фінансовій звітності національних, регіональних і місцевих органів управління, пов'язаних урядових установ та зацікавлених груп, для яких вони служать.
- ▶ **Веб-сайт Міжнародних стандартів вищих аудиторських установ**²¹⁶ містить повне зібрання професійних стандартів та керівництв з найкращих практик для аудиторів державного сектору.
- ▶ Низка конвенцій та стандартів боротьби з корупцією, що містять положення та статті, пов'язані з зовнішнім аудитом.

Національний контекст

У ході реформи децентралізації, що перебуває у самому розпалі, місцеві бюджети значно зростають, проте зовнішній аудит місцевих органів влади залишається недостатньо врегульованим питанням. Як зазначено у дослідженнях ОЕСР «Підтримка імпульсу децентралізації в Україні», «відсутня адекватна система показників для моніторингу, оцінки та контролю за фінансами та бюджетом на субнаціональному рівні».²¹⁷ Це призводить до щоразу більшої кількості освітніх ініціатив, які заохочують громадян і вчать органи місцевого самоврядування належним чином розвивати, імплементувати й контролювати публічні бюджети.²¹⁸

Хоча зовнішній аудит залишається не дуже поширеною практикою, вимоги щодо публічної інформації підвищують підзвітність органів місцевого самоврядування, а також надають громадянам необхідні інструменти для контролю за використанням державних коштів. Наприклад, для забезпечення належного впровадження принципу прозорості та публічності бюджетного процесу (стаття 7 Бюджетного кодексу України)²¹⁹ 11 лютого 2015 року парламент прийняв Закон №183-VIII «Про відкритість використання публічних коштів».²²⁰ Відповідно до цього закону органи місцевого самоврядування зобов'язані використовувати веб-сайти з електронними даними для оприлюднення інформації про використання публічних коштів (spending.gov.ua).

Крім того, у 2018 році Міністерство фінансів України ініціювало створення державного веб-порталу бюджету для громадян (openbudget.gov.ua)²²¹ з метою реалізації «Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет»», прийнятої Кабінетом Міністрів України.²²² Портал надає інформацію про бюджетний процес і його учасників та представляє показники державного і місцевих бюджетів. Портал також містить інструмент BOOST-аналізу, розроблений за методологією Світового банку. Він призначений для аналізу бюджетів на всіх рівнях: від малого села до великого міста та держави, як за доходами, так і за видатками.

Законодавство

Розділ V Бюджетного кодексу України визначає правила контролю та аудиту публічних фінансів. Відповідно до статті 110 Кодексу та Статті 15 Закону №576 «Про Рахункову палату»²²³ Рахункова палата України (РПУ) здійснює фінансовий аудит трансфертів між державним та місцевими бюджетами. РПУ визначає правильність, законність та ефективність таких трансфертів між розпорядниками та одержувачами публічних коштів.

Тоді як РПУ діє від імені парламенту, Державна аудиторська служба України,²²⁴ Державне казначейство України²²⁵ та місцеві фінансові органи здійснюють фінансовий контроль з боку органів виконавчої влади (статті 111–113 Бюджетного кодексу України). Вони контролюють дотримання бюджетного законодавства органами місцевого самоврядування, хоча питання координації роботи цих органів залишаються майже не врегульованими.

Порушення бюджетного законодавства (усі види порушень наведено у статті 116 Бюджетного кодексу України) тягнуть за собою адміністративну (стаття 164–112 Кодексу України про адміністративні правопорушення)²²⁶ чи кримінальну (статті 210–211 Кримінального кодексу України)²²⁷ відповідальність.

Рекомендації

У частині оцінювання фінансових ризиків у зв'язку з діяльністю органів місцевого самоврядування Міжнародний валютний фонд (МВФ) рекомендує їм поширювати функції внутрішнього аудиту на всі бюджетні установи: *«міжнародний досвід показує, що заходи з посилення механізму внутрішнього контролю бюджетних установ — де керівникам надано більше гнучкості в середовищі чіткої прозорості та підзвітності — найкращий спосіб сприяння належному управлінню публічними фінансами»*.²²⁸

Згідно з МВФ, ключові елементи сильного та сучасного режиму внутрішнього контролю такі:

- ▶ Підвищена гнучкість керівників під час виконання ними бюджетів;
- ▶ Перенесення уваги з контролю над внесками на досягнення цілей;

- ▶ Чітка юридична вимога до керівників вищої ланки у бюджетних установах встановити розумний режим внутрішнього контролю;
- ▶ Посилений режим звітності, що вимагає від установ надання оприлюднених річних звітів із річною фінансовою звітністю;
- ▶ Зовнішній аудит річних звітів усіх установ.
- ▶ ОЕСР рекомендує українській владі поширити повноваження Рахункової палати України на субнаціональні органи влади з метою покращення зовнішнього аудиту та управління державними інвестиціями на всіх рівнях державного управління з метою регіонального розвитку України.²²⁹

Також під егідою Програми ООН з відновлення та розбудови миру було підготовлено довідник з фінансової діяльності місцевого самоврядування. Він містить окремий розділ, присвячений прозорості та підзвітності в системі управління фінансами органів місцевого самоврядування.²³⁰ Довідник містить корисні вказівки щодо того, як органи місцевого самоврядування можуть ефективно ініціювати та сприяти системі контролю громадян та аудиту за участю місцевого бюджету та фінансових активів комунальних підприємств.

Кращі практики

Відкриті місцеві бюджети та залучення громадянського суспільства в процес аудиту — корисна практика на шляху подолання деяких обмежень зовнішнього аудиту.

Інноваційним прикладом такого підходу є ініціатива запровадження зовнішнього комплексного громадського аудиту у місті Охтирка (Сумська обл.)²³¹ Органи місцевого самоврядування та Громадська рада Охтирки (Сумська область) погодили наступні принципи зовнішнього аудиту:

- Аудит може проводитися за рішенням Громадської ради у всіх напрямках використання публічних коштів, а висновки аудиту є обов'язковими для врахування;
- Склад делегованих аудиторів визначає Громадська рада з обов'язковим врахуванням фаховості та підготовки громадського аудитора;
- Висновки аудиту є обов'язковими для оприлюднення.

Така ініціатива допоможе органам місцевого самоврядування використовувати вміння та досвід громадян для надання більш ефективних публічних послуг.

Ще одним прикладом поєднання громадського та публічного аудиту є проєкт «Ефективні та справедливі місцеві бюджети» в Миколаєві.²³² Міська рада тісно співпрацює з громадянським суспільством у питаннях підвищення ефективності місцевого бюджету за результатами громадського аудиту.

2.5. ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Фінансування політичних партій та виборчих кампаній є необхідною складовою демократичного процесу. Фінансування дає змогу висловлювати політичну підтримку та конкурувати на виборах.

Принципи, що регулюють фінансування політичних партій, повинні охоплювати справедливість у розподілі державного фінансування, суворі правила, що стосуються прозорості та обмежень на обсяги приватних пожертвувань, граничні розміри витрат на кампанію, повну прозорість фінансування та витрат, незалежні виборчі комісії, незалежний аудит фінансування кампанії, а також послідовне застосування пропорційних санкцій до кандидатів і політичних партій, які порушують правила (скажімо, штрафи чи скорочення державних внесків на майбутні виборчі кампанії).

Міжнародні стандарти

Чіткі правила та прозора звітність про фінансування й витрати політичних кампаній є необхідними для підтримки довіри до політичних кандидатів, політичних партій та державних установ. Дисбаланс у фінансуванні політичних партій може призвести до несправедливої переваги, передачі неправомірного впливу могутнім колам із вузьким інтересом, ризику того, що політику буде «підпорядковано» колам із вузьким інтересом та вона буде сприяти досягненню цілей таких кіл, а не суспільним інтересам.

Механізми та правила щодо обмежень політичного фінансування партій та державного фінансування політичних кампаній мають бути

розроблені в такий спосіб, аби забезпечити рівні умови для різних політичних кандидатів і партій, які беруть участь у виборах, та зберегти незалежність політичних сил від надавачів фінансової підтримки.

Зазначені нижче міжнародні конвенції та стандарти стосуються фінансування політичних партій:

- ▶ **Резолюція 402 та Пояснювальна записка Конгресу місцевих та регіональних влад** про зловживання адміністративними ресурсами під час виборчих процесів: роль місцевих та регіональних обранців та державних службовців.²³³
- ▶ **Рекомендації та звіт щодо фінансування політичних партій**, прийняті Венеціанською комісією на її 46-му пленарному засіданні (Венеція, 9–10 березня 2001 р.).²³⁴
- ▶ **Компіляція висновків та звітів Венеціанської комісії** стосовно політичних партій CDL-PI (2016) 003.²³⁵
- ▶ **Рекомендація Rec(2003)4 Комітету міністрів Ради Європи** державам-членам про єдині загальні правила боротьби з корупцією у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній.²³⁶

Національний контекст

Фінансування політичних партій означає діяльність держави, юридичних та фізичних осіб, що регулюється законом і здійснюється з метою забезпечення фінансової спроможності та функціонування політичних партій.²³⁷

Для запобігання будь-якому незаконному впливу на політичний процес і з метою зміцнення представницької демократії, надзвичайно важливо забезпечити прозорість фінансування політичних партій. Розумний баланс між державним та приватним фінансуванням, справедливі критерії розподілу державних внесків між партіями, суворі правила щодо приватних пожертв, поріг видатків партій, пов'язаний з виборчими кампаніями, повна прозорість рахунків, створення незалежного аудиторського органу та значущі санкції для тих, хто порушує правила,²³⁸ є важливими принципами, розробленими для належного регулювання фінансування політичних партій.

На сьогодні політичні партії в Україні можуть фінансуватися з двох джерел: (1) внески фізичних та юридичних осіб та (2) державне фінансуван-

ня.²³⁹ Державне фінансування політичних партій було запроваджено в рамках загальних антикорупційних реформ, розпочатих після Євромайдану.²⁴⁰ Нові положення були розроблені для забезпечення підзвітності фінансування політичних партій та зменшення впливу приватного капіталу. Вони набрали чинності 1 липня 2016 року.²⁴¹ Законодавство відповідає міжнародним стандартам щодо встановлення ефективного фінансування та забезпечення прозорості партійних фінансів. Реформи були позитивно оцінені Групою держав проти корупції (GRECO),²⁴² Венеціанською комісією та Управлінням з питань демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі.²⁴³

У травні 2021 року НАЗК офіційно запустила Єдиний державний реєстр звітності політичних партій — POLITDATA (<https://politdata.nazk.gov.ua>).²⁴⁴ Портал спрощує процес звітування для політичних партій, а також підвищує рівень прозорості процесу фінансування. Реєстр призначений для надання громадянам вільного доступу до інформації та є зручним інструментом для контролю за доходами та витратами політичних партій. Інформація з реєстру доступна у формі відкритих даних і може автоматично оброблятися через відкритий API.²⁴⁵

Законодавство

Фінансування політичних партій регулюється Законом України «Про політичні партії» (розділи IV та IV-1).²⁴⁶ Хоча загалом політичним партіям дозволяється отримувати приватні внески, Закон накладає ряд обмежень на джерела приватного фінансування. Зокрема, партії не можуть отримувати внески від державних та комунальних підприємств, органів державної влади та місцевого самоврядування, неповнолітніх та недієздатних осіб, іноземних держав, іноземних юридичних осіб та громадян, незареєстрованих громадських організацій, благодійних та релігійних фондів та інших політичних партій. Крім того, для запобігання лобізму та корупції стаття 15 Закону встановлює умови для приватного фінансування політичних партій.

Державне фінансування політичних партій є ще одним джерелом їх доходу. За рахунок державного бюджету Україна фінансує статутну діяльність політичних партій, а також відшкодовує витрати, пов'язані з виборчими кампаніями (стаття 17–1). Державне фінансування надається партіям, які набрали не менше 5% від загальної кількості голосів і потрапили до парламенту (стаття 17–3).

Політичні партії зобов'язані проводити щорічний внутрішній фінансовий аудит своєї діяльності. Політична партія, яка отримала державне фінансування, повинна також пройти зовнішній незалежний аудит своїх фінансових звітів. Нарешті, політичні партії та їхні місцеві осередки повинні щокварталу подавати свою фінансову звітність до НАЗК. Заяви подаються в електронному вигляді та надалі включаються до Єдиного державного реєстру звітування політичних партій (стаття 17 Закону).

Державний контроль за дотриманням законодавчих обмежень щодо фінансування політичних партій здійснює НАЗК.^{247,248} Порушення чинних вимог щодо джерел фінансування політичних партій, а також зобов'язань щодо звітування можуть призвести до адміністративної (статті 212–15, 212–21 Кодексу України про адміністративні правопорушення) або кримінальної відповідальності (стаття 159 -1 Кримінального кодексу України).

Рекомендації

TI Ukraine спільно з TI Latvia, латвійськими антикорупційними експертами та іншими неурядовими організаціями опублікували посібник з латвійського досвіду контролю за політичними фінансами «Контроль політичних фінансів. Від А до Я. Досвід Латвії»,²⁴⁹ де вони описали найкращі практики Латвії в цій галузі. Посібник має на меті забезпечити українські органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадянське суспільство та ЗМІ спеціальними інструментами.

Міжнародний фонд виборчих систем створив Посібник з політичного фінансування політичних партій²⁵⁰ з метою підвищення обізнаності українських політичних партій з питань реформи фінансування політичних партій та її нюансів. Посібник містить практичні поради представникам партій щодо дотримання нових законодавчих вимог та уникнення типових помилок у фінансовій відповідності.

На своєму веб-сайті, Офіс розбудови доброчесності НАЗК надає інструкції та відеоінструкції щодо зобов'язань зі звітності політичних партій та функціонування реєстру POLITDATA.²⁵¹

Кращі практики

У 2020 році п'ять парламентських політичних партій отримали 283,5 млн. грн. державного фінансування для своєї статутної діяльності.²⁵² Для суспільства дуже важливо забезпечити належне використання цих коштів та упевнитися, що політичні партії не вдаються до незаконних дій під час своєї діяльності. НАЗК пильно стежить за тим, як політичні партії виконують застосовні вимоги. В результаті перевірки фінансової звітності політичних партій за перший квартал 2021 року НАЗК подало до суду 48 протоколів про адміністративні правопорушення. Також НАЗК передало поліції 11 звітів про виявлення ознак кримінальних правопорушень.²⁵³ Однак, методи контролю НАЗК не обмежуються переглядом фінансової звітності політичних партій. Для більш ефективного виявлення порушень НАЗК активно співпрацює з міжнародними та національними ГО та антикорупційними організаціями з метою впровадження найкращих практик моніторингу витрат політичних партій. Наприклад, НАЗК використовує інформацію журналістських розслідувань та соціальних мереж²⁵⁴ для перевірки джерел внесків різних політичних партій.

Законодавство у цій галузі також дозволяє ГО та іншим приватним ініціативам контролювати, як політичні партії дотримуються вимог щодо їх фінансування. Зокрема, аналіз та моніторинг діяльності політичних партій проводиться Комітетом виборців України, національною громадською організацією, яка працює у сфері спостереження за виборами, а також контролює діяльність різних суб'єктів політичної системи.²⁵⁵ Рух ЧЕСНО, інша місцева громадська організація, створила базу даних політиків та партій під назвою ПолітХаб²⁵⁶ та інструмент для зручного аналізу фінансової звітності політичних партій.²⁵⁷

Розділ 3

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ

Вступ

«Право громадян на участь в управлінні державними справами», у тому числі, на місцевому рівні, чітко визначено в Європейській хартії місцевого самоврядування,²⁵⁸ а в Додатковому протоколі до неї зазначено, що «право участі у справах місцевого органу влади означає право вживати рішучих заходів для визначення або впливу на здійснення повноважень та обов'язків місцевого органу влади».²⁵⁹ Коли місцеві органи влади консультуються з громадянами та залучають їх до розроблення та оцінювання державних послуг, вони відкривають шлях до покращення результатів своєї політики, а також до підвищення взаємної довіри між громадянами та органами влади.

Громадська участь передбачає взаємодію з широким колом місцевих зацікавлених сторін, як-от громадські активісти, журналісти, представники наукових кіл, представники бізнесу, місцеві громади та активні громадяни. Важливо, щоб така участь мала ексклюзивний характер та враховувала погляди широкої громадськості, зацікавлених сторін з експертного середовища та представницьких груп, включаючи вразливих та відчужених осіб. Окрім того, залучення зацікавлених сторін повинно передбачати роботу з тими з них, на чие життя та інтереси вплине реалізація рішень, що розглядаються. Щоб виявити такі зацікавлені сторони, громадські консультації слід проводити до того, як будуть взяті зобов'язання щодо вжиття заходів або до подання проекту відповідного рішення. Під час відкритого процесу консультацій зацікавленим сторонам спочатку пропонується обговорити та визначити проблеми, виклики та можливості, а потім мають розглядатися різні сценарії політики. Це все відбувається до вироблення будь-яких рішень.

Механізми громадської участі можна об'єднати в такі категорії, які відображають різні рівні залучення:

- ▶ інформування громадськості про місцеві пріоритети, державні програми та плани;

- ▶ проведення консультацій з питань державної політики з громадською та/або окремими групами людей, забезпечення для них можливості поділитися досвідом чи знаннями;
- ▶ співпраця з громадською та/або окремими групами людей для вироблення рішень з розв'язання місцевих проблем (включно з процесами спільної творчості, як-от формулювання зобов'язань у межах Плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»»);
- ▶ залучення місцевих громад до процесів ухвалення рішень через дорадчі процеси, голосування (наприклад, громадський бюджет та референдуми) та інші інструменти ухвалення рішень.

Відповідно до Додаткового протоколу, «законодавство повинно передбачати засоби, що сприяють здійсненню» права громадян на участь. Щоб вищенаведені форми участі стали справжнім залученням, а не формальними заходами про людське око, мають існувати законодавство, нормативні акти та інструктивні матеріали, а також сильна політична воля на підтримку процесу консультацій з формування нової політики та законодавства.

Інклюзивне формування політики повинно водночас бути ефективним, а громадськість має бути добре поінформована про свої права, можливості та способи участі в ухваленні рішень на місцевому рівні. Процеси формування політики мають бути чітко й завчасно артикульовані, щоб громадяни та групи зацікавлених сторін могли підготувати матеріали та підготуватися до виступів. Для забезпечення змістовного наповнення громадської участі повинні бути публічно визначені часові межі цього процесу із чітким зазначенням заходів, до яких громадяни будуть залучені. Місцеві органи влади повинні забезпечити зворотний зв'язок з особами, які вносять пропозиції або рекомендації щодо політики. Місцеві органи влади мають гарантувати, що погляди та позиції зацікавлених сторін буде в належний спосіб відображено та враховано під час ухвалення політики, а зворотний зв'язок міститиме чітко сформульовані причини рішень про ухвалення чи відкидання пропозицій. Такий інклюзивний підхід гарантує, що політика буде актуальною та заснованою на фактичних даних, враховуватиме міжсекторальні потреби та відповідатиме вимогам громадськості.

Кадровий склад місцевих органів влади повинен включати посадових осіб, навчених проводити громадські консультації та забезпечувати оперативний і всебічний зворотний зв'язок із громадянами.

Такі інклюзивні підходи забезпечують ухвалення місцевими органами влади рішень, які є кращими й доцільнішими, відображають суспільні інтереси та є добре зрозумілими для всіх громадян. Одночасно місцеві громади можуть спільно розвивати стійку здатність до артикулювання проблем, вироблення рішень та контролю їх належної реалізації, результатом чого стане підвищення довіри громадськості до надання послуг на місцевому рівні.

Національний контекст

На законодавчому рівні в Україні громадянам надаються різні права, можливості та механізми, що дозволяють їм брати участь у процесах прийняття рішень. Згідно зі змінами до закону «Про звернення громадян»,²⁶⁰ громадяни можуть подавати свої скарги та пропозиції в електронному вигляді, а більшість місцевих органів влади мають спеціальні онлайн-платформи та веб-сайти, які дозволяють надсилати звернення, петиції та проводити громадські консультації. Прийняття таких змін значно збільшило кількість поданих петицій та використання різних механізмів подання петицій громадянами.²⁶¹ В Україні створено кілька платформ і порталів, кожен для різних рівнів влади.

Створене у 2019 році Міністерство цифрової трансформації визначає одним із своїх основних завдань розробку електронних інструментів для підтримки відкритої політики. Окрім освітніх програм та тренінгів для громадян у сфері діджиталізації та електронного урядування, Міністерство запровадило відкриту платформу для розробки політики для покращення взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадянами.²⁶²

Проте, попри різноманітність механізмів, громадяни ставляться до громадської участі та творення відкритої політики з певним сумнівом та недовірою.²⁶³ Однією з цілей місцевої влади в Україні має стати підвищення обізнаності місцевих громад та навчання громадян, як можна розвивати та залучатися до процесу взаємодії та роботи з державними органами. У рамках Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки, затвердженої Кабінетом Міністрів України, Міністерство фінансів оприлюднило «Настанови щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні»,²⁶⁴ залучаючи громадян в управління державними коштами та підвищуючи рівень довіри та відкритості.

3.1. ТВОРЕННЯ ВІДКРИТОЇ ПОЛІТИКИ

Творення відкритої політики — це широкий термін, що описує розробку політичних стратегій, що є прозорими та колективними. Він описує спосіб творення політики та прийняття рішень на основі останніх аналітичних інструментів, циклічних за природою. Не існує єдиного способу творення відкритої політики, різні політичні рішення вимагатимуть різних підходів.

Міжнародні стандарти

Підходи до відкритого формування політик дають змогу органам влади отримувати більш обґрунтовані та осмислені політики. Це досягається через підходи, що передбачають співпрацю і спираються на різні погляди та досвід. Щоб політика більшою мірою ґрунтувалася на фактах і даних, застосовуються різні цифрові інструменти та аналітичні методи. Моделі залучення можуть охоплювати представницьку групу громадян, краудсорсинг політичних ідей або використання колективного розуму для залучення знань та досвіду різних представників громадськості.

Використання відкритих даних і залучення громадян дає змогу ухвалювати більш обґрунтовані, інклюзивні рішення та застосовувати більше інновацій як у процесі формування політики, так і в подальших рішеннях щодо політики. Щоб максимально збільшити можливі переваги відкритого формування політики, місцеві органи влади могли б створити групу з питань відкритого формування політики, яка б публікувала дані, що використовують для обґрунтування та формування політичних рішень, і навчала державних посадових осіб роботи з даними для обґрунтованого формування політики.

Хоча не існує конкретних стандартів творення відкритої політики, наведений перелік корисний на початковому етапі:

- ▶ **Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207)**²⁶⁵ забезпечує міжнародно-правову гарантію цього права, включаючи встановлення заходів щодо забезпечення громадської участі, таких як консультативні процеси та місцеві референдуми.

- ▶ **Керівні принципи РЄ щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень**²⁶⁶ визначають стандарти взаємодії з населенням та громадянським суспільством.
- ▶ **Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо участі громадян у місцевому громадському житті.**
- ▶ **Резолюція та Рекомендація Конгресу Ради Європи про прозорість та відкритий уряд**²⁶⁷ забезпечують стандарти та механізми для підвищення прозорості та сприяння залученню та участі громадян у місцевому суспільному житті.
- ▶ **Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень**, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи.²⁶⁸
- ▶ **Участь громадськості в процесі прийняття рішень. Огляд стандартів та практик у країнах — членах Ради Європи**, підготовано Європейським центром некомерційного права (ECNL) для Європейської комісії з питань демократії та державного управління.
- ▶ **Рекомендація ОЕСР щодо відкритого уряду**²⁶⁹ допомагає розробляти та впроваджувати успішні стратегії та ініціативи відкритого уряду.
- ▶ **Керівні принципи ОЕСР**²⁷⁰ підтримують розвиток культури відкритості.
- ▶ **Доповідь ОЕСР «У центрі уваги — громадянин: громадська участь в інтересах кращої політики та послуг»**²⁷¹ досліджує, як здійснити на практиці творення відкритої політики.
- ▶ **«Обсерваторія інновацій публічного сектору»**²⁷² надає перелік корисних методичних керівництв та ресурсів.
- ▶ **Ресурс «Путівник з ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» (Open Government Partnerships Guide)**²⁷³ та набір програм **Toolbox**²⁷⁴ забезпечують широкий спектр підтримки. **Австралія**²⁷⁵ та **ВБ**²⁷⁶ також представили корисні **методичні керівництва**.
- ▶ Королівське товариство мистецтв, Сполучене Королівство, та Форум з етичного використання технології штучного інтелекту розглядали певні проблеми штучного інтелекту, що виникають у зв'язку з новими технологіями, у процесі **Демократизації рішень про технології. Інструментарій**.²⁷⁷

Національний контекст

Творення відкритої політики стало в Україні звичайною практикою після Революції 2014 року. Як органи місцевого самоврядування, так і органи державної влади створюють громадські ради для залучення громадян до процесу прийняття рішень.²⁷⁸

У травні 2021 року Міністерство цифрової трансформації України представило потужний інструмент електронного урядування та відкритих політик «СВОІ», який призначений для вдосконалення взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадянами (<https://toolkit.in.ua/>). За допомогою платформи «СВОІ» органи місцевого самоврядування можуть легко створити власний веб-сайт, запустити чат-бота у Viber та Telegram для спілкування з громадянами, запустити власну систему електронних петицій, забезпечити ефективну систему бюджету участі та електронних консультацій, а також використовувати геосистему «Відкрите місто». У проєкті вже взяла участь 41 українська громада. Серед найбільших міст, які використовують цей інструмент — Одеса, Луцьк, Вінниця, Кам'янське, Тернопіль, Хмельницький та Северодонецьк.

Законодавство

Положення про творення відкритої політики містять декілька законів, наприклад, Закон №2862-VI «Про соціальний діалог в Україні»,²⁷⁹ Закон №1160 «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»²⁸⁰ та Постанова Кабінету Міністрів України №996 «Про забезпечення громадської участі у формуванні та реалізації державної політики».²⁸¹ Крім того, зараз на стадії розробки перебуває законопроект «Про публічні консультації».²⁸²

Згадана Постанова №996 регулює загальні процедури публічних консультацій, аналізу політик та залучення зацікавлених сторін у дорадчих органах. Постанова не обов'язкова для органів місцевого самоврядування, що означає, що вони можуть на власний розсуд вирішувати питання транспонування її положень у свої нормативно-правові акти.

Постанова №996 визначає типові положення про громадські ради — тимчасові дорадчі органи, створені в органах державної влади та органах місцевого самоврядування для сприяння участі громадян у творенні політики. У травні 2019 року Кабінет міністрів України змінив Постанову №996, оновивши спосіб і принципи формування

громадських рад. Завдяки цим змінам з'явилась можливість обирати склад громадської ради шляхом інтернет-голосування. Ця зміна є корисним інструментом для збільшення прозорості відповідного процесу.

Рекомендації

У рамках проєкту «Прозорі міста» ГО TI Ukraine надає 100 найбільшим містам України рекомендації на основі індивідуальної оцінки кожного міста.²⁸³ Рекомендації з питань творення відкритої політики заохочують міські ради надавати громадянам можливість брати участь у процесі консультацій та засіданнях їхніх комітетів, а також публікувати проєкти рішень за 20 робочих днів до обговорення, а повні порядки денні засідань — за десять днів до пленарного засідання.

«Довідник громадського активіста»,²⁸⁴ розроблений експертами проєкту USAID «Громадяни в дії» спільно з фахівцями Інституту політичної освіти, містить рекомендації та огляд механізмів залучення громадян до творення відкритої політики. Наприклад, він містить типові положення для місцевої демократії, які дозволяють впроваджувати кращі практики місцевої демократії відповідно до європейських стандартів належного управління.²⁸⁵

Кращі практики

Неурядова організація «Молодіжна платформа» розпочала проєкт щодо створення ефективної моделі участі молоді на місцевому рівні (<http://youthcouncil.com.ua/>). Організація надає рекомендації щодо створення дорадчих молодіжних рад в органах місцевого самоврядування. Спочатку організація заснувала 5 молодіжних рад у громадах Волинської області,²⁸⁶ і зараз багато міст України беруть участь у цій ініціативі. Цей проєкт є чудовим прикладом залучення молоді до формування політики на місцевому рівні.

У м. Львові різні питання місцевого значення, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування, можуть бути предметом громадських слухань.²⁸⁷ Організація таких громадських слухань визначається Положенням про порядок проведення громадських слухань у м. Львові, яке є додатком до Статуту територіальної громади м. Львова.²⁸⁸ Секретаріат Львівської міської ради спільно з ініціатором

визначає дату проведення громадських слухань, а відповідне оголошення публікується на офіційному сайті Львівської міської ради протягом 5 робочих днів з дня отримання заяви.

3.2. БЮДЖЕТ УЧАСТІ

Одна з краудсорсингових форм участі громадян, бюджетування за участі громадськості, заохочує громадян та громадські групи пропонувати нові ініціативи або поліпшення державних послуг, які повинні фінансуватися органами місцевої влади. Різні моделі передбачають голосування громадян, часто онлайн, за різними проєктами. Це дає можливість членам громади безпосередньо впливати на те, як потрібно витратити державні гроші. Така практика створює можливості для залучення, навчання та розширення прав і можливостей громадян. Вона також здатна сприяти прозорості, що так само може допомогти зменшити неефективність та знизити рівень корупції.

Міжнародні стандарти

Бюджет участі виник у Порту-Алегрі, Бразилія, наприкінці 1980-х років. Щоб забезпечити інклюзивність бюджетування за участі громадськості та охоплення різних груп населення, зокрема групи меншин та знедолених громадян, необхідно організовувати інформаційні заходи як у режимі онлайн, так і особисто, а також надавати підтримку громадянам, різним громадським групам і зацікавленим сторонам у тому, як підготувати пропозицію для розгляду. Впровадження гендерно чутливого бюджетування за участі громадськості здатне збільшити охоплення та доступність та може бути заплановано в тісній співпраці з місцевими громадськими групами з акцентом на інклюзивність:

- ▶ **Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207)**²⁸⁹ забезпечує міжнародно-правову гарантію цього права, включаючи впровадження заходів, що сприяють його здійсненню.
- ▶ **Резолюція конгресу Ради Європи про бюджетування програм, пов'язаних з гендерним питанням,**²⁹⁰ впровадити мето-

ди бюджетування програм, пов'язаних з ґендерним питанням, у річні бюджети на місцевому та регіональному рівнях.

- ▶ Ця **аналітична довідка ОЕСР №22**²⁹¹ являє собою серію рекомендацій щодо того, як головні зацікавлені особи можуть брати участь в успішному бюджеті участі.
- ▶ Книжка **Бюджет участі, підготовлена Світовим Банком**²⁹² подає огляд основних принципів, аналізує наявну практику і містить сім глибинних практичних досліджень.
- ▶ **Книжка в рамках програми Організації Об'єднаних Націй з населених пунктів (ООН-Хабітат) «72 найпоширеніших запитання про бюджет участі»**²⁹³ досліджує, як здійснювати бюджет участі.
- ▶ **Світовий Атлас бюджету участі**²⁹⁴ є найширшою добіркою даних про стан цих процесів у всьому світі.
- ▶ **Підрозділ програми ВБ з бюджету участі має перелік корисних ресурсів та комплекс методичних керівництв.**²⁹⁵
- ▶ **Субнаціональне опитування стосовно відкритого дослідження бюджету**²⁹⁶ Міжнародного бюджетного партнерства встановлює низку показників для вимірювання відкритості місцевих публічних бюджетів.
- ▶ **Принципи громадської участі у фіскальній політиці**²⁹⁷ Глобальної ініціативи з забезпечення фіскальної прозорості (GIFT).

Національний контекст

Чернігів, Черкаси та Полтава уперше в Україні запровадили бюджети участі 2015 року. Наразі більшість об'єднаних громад впроваджують цей процес демократичного обговорення та прийняття рішень. Бюджет участі передбачає, що місцеві ради виділяють певну суму місцевого бюджету громадянам. Для цього міста можуть використовувати власні веб-сайти або спеціальні електронні платформи, що дозволяють громадянам створювати та голосувати за проекти, що фінансуються з місцевого бюджету, наприклад «Громадський проєкт» (<https://pb.org.ua/>) або «E-Dem. Громадський бюджет» (<https://budget.e-dem.ua>).

Серед інших способів залучення громадян у бюджетування, що доповнюють бюджет участі, — відкриті пленарні засідання з питань бюджетування, письмові пропозиції громадян та запити з розвитку та

використання місцевого бюджету, громадський моніторинг та оцінювання ефективності бюджетних витрат.

Законодавство

На національному рівні не було прийнято жодних законодавчих актів щодо бюджету участі. Закон №280/97-VR «Про місцеве самоврядування»²⁹⁸ дає змогу громадянам подавати власні ініціативи до місцевої ради (стаття 9 Закону України №280/97-ВР). Частиною 20 статті 26 передбачено, що на пленарному засіданні міської, селищної чи сільської ради рада може надати органам самоорганізації населення конкретні повноваження із самоврядування і передати кошти для реалізації запропонованої ними ініціативи. На практиці кожне місто, селище, село, де запроваджується бюджет участі, створює відповідне місцеве регулювання для подальшої реалізації проєктів.

Наприклад, у своєму Положенні про громадський бюджет місто Тернопіль описує конкретні процедури подання та розгляду проєктів, подальшого голосування за проєкти та визначення переможців, а також подальшої реалізації цих проєктів. Щоб отримати фінансування за рахунок громадського бюджету, проєкти повинні бути спрямовані на покращення інфраструктури громади (наприклад, вулиць, парків, доріг, спортивних або дитячих майданчиків, установ: шкіл, поліклінік, дитячих садків тощо). Подання проєктів, а також голосування за них може здійснюватися онлайн або в паперовій формі. Результат проєкту повинен бути загальнодоступним, а всі жителі громади повинні мати вільний доступ до нього.²⁹⁹

Рекомендації

В ході реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки, затвердженої Кабінетом Міністрів України, Міністерство фінансів видало «Методичні рекомендації щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні».³⁰⁰ Ці настанови містять рекомендації для органів місцевого самоврядування з розробки місцевих нормативно-правових актів щодо бюджету участі.

Посібник «Упровадження та вдосконалення Громадського бюджету: практичні рекомендації», розроблений в рамках діяльності проєкту

міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів,³⁰¹ надає покрокові плани дій, за допомогою яких громади можуть самостійно успішно впроваджувати бюджет участі. Посібник містить рекомендації щодо семи етапів бюджету участі:

- 1) Підготовчий етап;
- 2) Інформаційно-освітня кампанія;
- 3) Обговорення, підготовка та подання проєктів;
- 4) Перевірка проєктів;
- 5) Вибір проєктів;
- 6) Реалізація проєктів;
- 7) Оцінка та вдосконалення.

Безумовно, ефективне формування бюджету участі неможливе без активних громадян, які мають достатньо знань для підготовки та подання проєктів. Для підвищення обізнаності місцевих громад деякі міста проводять спеціальні освітні та навчальні програми. Так, в Одесі створені корисні Методичні рекомендації з організації та проведення навчання жителів громади щодо подання проєктів у межах інструменту «Громадський бюджет».³⁰²

Кращі практики

Енергодарська міська рада впроваджує бюджет участі з 2018 року. У 2020 році міська рада затвердила 10 млн. грн. на громадські ініціативи та проєкти, що робить це найбільш визначним прикладом в українському контексті з точки зору витрат грошей на одного жителя (в Енергодарі 54 000 жителів)³⁰³.

Інший приклад — об'єднана громада Вінниці, яка є першою українською громадою, що у 2019 році прийняла Шкільний бюджет участі. Було виділено 1 млн. грн. на реалізацію 11 переможних шкільних проєктів, спрямованих на посилення активної участі дітей і підлітків (від 10 до 18 років) у житті громади.³⁰⁴ Так само Полтавська обласна рада реалізувала програму шкільної безпеки на регіональному рівні з метою запровадження бюджету участі на рівні шкіл. У підготовці та подачі проєктів взяли участь понад 100 шкіл, а 34 проєкти було відібрано для реалізації у 2021 році³⁰⁵.

Волонтерський проєкт Лідерів Команд Громадського Бюджету у Києві за підтримки міської ради «Школа громадського бюджету» навчає киян успішно брати участь у формуванні громадського бюджету. Вони заснували курси громадського бюджету і вже допомогли 500 студентам дізнатись більше про нюанси бюджету участі.³⁰⁶ Ця ініціатива є прикладом особливої місцевої громади, яка постійно шукає нові шляхи покращення міського середовища.

В рамках місцевої ініціативи Ради Європи «Посилення демократії та довіри на місцевому рівні в Україні» жителі Дунаївців, маленького містечка в Хмельницькій області, серед інших досягнень, таких як імплементація Кодексу етики та впровадження інструментів відкритого врядування, у 2018 році почали використовувати бюджет участі. Громада об'єднує досвід людей похилого віку та молоді для роботи над місцевим бюджетом і завдяки цьому запроваджує зміни у житті громади та створює інклюзивне середовище. Завдяки економії та обґрунтованого розподілу бюджету, за рахунок заощаджених коштів, громада придбала сучасне реабілітаційне обладнання та реалізувала кілька проєктів для вразливих частин населення.³⁰⁷

Такі приклади бюджету участі дають змогу місцевій владі краще ідентифікувати потреби та проблеми, найважливіші для громадян, та братися за їх вирішення, дозволяючи громадянам висловлювати свої занепокоєння і пропонувати можливі рішення у форматі проєктних пропозицій. Крім того, громадяни стають дедалі більш залученими у процес розпорядження публічними коштами, що розвиває почуття власності та відповідальності. Зрештою, діалог між громадянами та місцевою владою в ході запровадження бюджету участі сприяє довірі та залученню громадян.

3.3. ПУБЛІЧНІ КОНСУЛЬТАЦІЇ

Публічні консультації — це формальний, часто юридично обов'язковий процес, що дозволяє громадянам та іншим зацікавленим сторонам висловити свою думку на ключових етапах політичного процесу. Це може бути як онлайн, так і офлайн формат, або поєднання обох. Їхня головна мета — підвищення ефективності, прозорості та залучення громадськості до прийняття важливих рішень. Своєчасно і ефективно проведені публічні консультації підвищують якість прийняття рішень, рівень дотримання правил, скоротять витрати на виконання і сприятимуть більшій довірі громадськості до прийняття рішень.

Міжнародні стандарти

Різні форми консультацій варіюються від інформування та консультування громадян до вивчення ідей для політики, дорадчих дебатів і зборів, де громадяни можуть розробляти потенційні рішення щодо політики для подальшого ухвалення обґрунтованих рішень, і співпраці, де соціальні підприємства, організації громадянського суспільства чи групи експертів беруть участь у розробці або наданні послуг.

Для підвищення інклюзивності та ефективності громадських консультацій у кожному місцевому органі влади має бути створено підрозділ, який відповідає за координацію керівних принципів і процедур проведення громадських консультацій, а також за забезпечення їх відповідності чинному законодавству. Такий підрозділ також може навчати посадових осіб різних департаментів проводити громадські консультації.

Незважаючи на те, що конкретних стандартів для впровадження публічних консультацій не існує, наведений перелік може бути корисним на початковому етапі:

- ▶ **Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207)**³⁰⁸ забезпечує міжнародно-правову гарантію цього права, включаючи встановлення заходів щодо забезпечення громадської участі, зокрема консультативних процесів та місцевих референдумів.

- ▶ У **Довідковому документі ОЕСР щодо проведення публічних консультацій**³⁰⁹ дається визначення консультацій і наводиться короткий опис інструментів консультацій.
- ▶ **Керівні принципи Ради Європи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень**³¹⁰ визначають різні види громадської участі у прийнятті рішень.
- ▶ **Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо участі громадян у місцевому публічному житті**.³¹¹
- ▶ **Рекомендація ОЕСР щодо відкритого уряду**³¹² підтримує ініціативи з відкритої та інклюзивної розробки та реалізації державної політики та послуг.
- ▶ **Залучення: Керівні принципи проведення консультацій для органів державного сектору** визначають належну практику в Республіці Ірландія.

Національний контекст

Практика публічних консультацій значно еволюціонувала в рамках Планів дій із впровадження ініціативи «Партнерство Відкритий уряд» в Україні.³¹³ Відповідно до рекомендацій Моніторингової місії Європейського парламенту в Україні була створена онлайн-платформа для публічних консультацій парламенту (itd.rada.gov.ua) України, яка була належним чином включена в національне законодавство. Уряд України запустив тематичну веб-платформу для спілкування з громадянським суспільством та публічних консультацій (www.kmu.gov.ua/gromadskosti). Серед інших функцій, ця веб-платформа містить орієнтовні графіки публічних консультацій, організованих органами виконавчої влади.³¹⁴ На місцевому рівні Київрада регулярно використовує публічні консультації для залучення громадян до процесу прийняття рішень.³¹⁵

Також такі електронні платформи для публічних консультацій як «Електронна демократія. Консультації з громадськістю» (<https://consult.e-dem.ua/>) та система опитувань громадської думки «Ваша думка» (<https://vdmk.org/>), які можна використовувати під час публічних консультацій та слухань в режимі офлайн, збільшують роль відкритої політики, надаючи різноманітні інструменти для взаємодії між громадянами та державними органами влади.

Законодавство

Правова база публічних консультацій розвивається. Фактично наразі розробляється проект Закону «Про публічні консультації»³¹⁶, який покликаний забезпечити юридично обов'язкову процедуру проведення публічних консультацій.³¹⁷ Окрім цього, у законодавчих актах у різних галузях може бути передбачений обов'язок державних органів у деяких конкретних випадках організувати публічні слухання.

Загальні процедури проведення публічних консультацій викладені у двох Постановах Кабінету Міністрів України: №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»³¹⁸ та №976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади».³¹⁹ Постанова №996 регулює загальні процедури консультацій з громадськістю. Однак постанова не є обов'язковою для органів місцевого самоврядування, тобто вони можуть обирати, чи слід дотримуватись такого регулювання на місцевому рівні.

Згідно з Постановою публічні консультації оголошуються і проводяться підрозділи органами виконавчої влади, відповідальними за розробку актів. Вони можуть проводитися у формі громадських обговорень, електронних консультацій та вивчення громадської думки, як зазначено в пункті 11 Постанови № 996.

У певних сферах органи державної влади зобов'язані організувати публічні консультації та враховувати пропозиції громадян, наприклад, під час оцінки регуляторного впливу у сфері економічної діяльності³²⁰ при розгляді питань містобудування³²¹ та екології.³²² Повний перелік таких сфер визначений у пункті 12 Постанови №996.

Що стосується місцевого рівня, Закон України №280/97-ВР «Про місцеве самоврядування»³²³ дозволяє громадянам влаштовувати громадські слухання, де вони можуть обговорювати актуальні питання та подавати свої пропозиції до органів державної влади (стаття 13).

Рекомендації

На основі проведеного Радою Європи аналізу участі громадськості у прийнятті рішень, місцевим органам державної влади рекомендується регулярно проводити публічні консультації у формі онлайн-консультацій, експертних робочих груп та громадських слухань, щоб дати громадянам, організаціям громадянського суспільства та іншим зацікавленим сторонам відчуття причетності до прийняття рішень.³²⁴ Державні органи повинні забезпечити, щоб учасники публічних консультацій мали щонайменше 30 днів для подання своїх зауважень на кожному етапі процесу розгляду. В результаті публічні консультації також посилюють оцінку впливу та покращують якість і стійкість прийнятих рішень і законів.

Державними органами та провідними неурядовими організаціями були розроблені два онлайн-курси, які пояснюють, як ефективно організовувати громадські консультації. Один з них розміщений на платформі «Дія»³²⁵ і містить корисні вказівки щодо онлайн-консультацій з громадськістю. Інший опублікований постачальником відкритих курсів «EdEra»³²⁶ і більше зосереджений на офлайн-форматі. EdEra також представила довідник «Публічні консультації: крок за кроком», який містить не лише загальні пояснення з цього приводу, але також практичні поради, шаблони, інструменти, контрольні списки та додаткові інтернет-ресурси.

Експерти Проєкту USAID «Громадяни в дії» спільно з Інститутом політичної освіти розробили Типові положення для місцевого самоврядування, які запроваджують в містах кращі практики місцевої демократії, що відповідають європейським стандартам хорошого врядування, включаючи Типове положення про консультації з громадськістю.³²⁷

Кращі практики

Проєкт «Створення Офісу підтримки громадських ініціатив в м. Славутич»³²⁸ є ще одним прикладом належної практики розвитку механізмів громадських консультацій між органами місцевого самоврядування та громадянами з метою виконання етичних норм та заохочення участі громадян. Офіс підтримки громадських ініціатив — це відкритий майданчик для проведення планових та позапланових зустрічей місцевих органів влади (державних службовців, депутатів міських рад тощо) та громадянського суспільства (неурядових організацій, місце-

вих активістів тощо). Офіс сприяє формуванню інноваційних ідей для покращення життя громади і прийняттю конструктивних рішень щодо реалізації етичних стандартів. Крім того, це відкриває додаткові можливості для розширення громадської участі та підвищення публічної підзвітності.

Маріупольська міська рада затвердила Положення про громадські слухання.³²⁹ Положення регулює процес ініціювання, підготовки та проведення громадських слухань, включаючи реєстрацію їх результатів, наступним чином:

- Громадські слухання можуть проводитися з питань, які стосуються як усіх громадян, так і окремих груп, які проживають у різних частинах міста;
- Залежно від питання, для ініціювання громадських слухань потрібно в цілому 50 або 75 підписів, або колективний запит від щонайменше трьох громадських організацій, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків або органів самоорганізації населення;
- Підготовка громадських слухань здійснюється у співпраці з їхніми ініціаторами;
- Два представники ініціатора (ініціаторів) виступають як Секретар і Головуючий;
- Рішення, прийняте за результатами громадських слухань, затверджується простою більшістю голосів і обговорюється на пленарному засіданні міської ради або її виконавчого комітету з обов'язковою участю ініціаторів громадських слухань.

3.4. ПУБЛІЧНІ ПЕТИЦІЇ

Публічні петиції дають змогу громадянам піднімати питання, що стосуються публічних органів влади. Кількість зібраних підписів може вказувати на рівень підтримки питань, що розглядаються. Їхня мета — або ознайомити з проблемою, або вимагати здійснення конкретних заходів. Петиції часто зумовлені діяльністю громадянського суспільства, але вони дедалі частіше подаються через офіційні, часто онлайн-платформи, через які петиції з певною кількістю підписів отримують офіційну відповідь.

Міжнародні стандарти

Важливо, щоб офіційну відповідь було надано негайно і щоб були представлені чіткі та добре аргументовані причини рішень, прийнятих або не прийнятих у відповідь на петицію громадян.

Щоб петиції громадян стали інструментом, який знайде відгук у широкій громадськості, органи місцевої влади та організації громадянського суспільства повинні підвищити обізнаність про природу петицій, процедури збору підписів та подання петицій у своїх муніципалітетах. Треба також внести ясність щодо питання про статус електронних підписів, аби забезпечити повну прозорість умов, які має задовольняти петиція громадян для отримання офіційної відповіді.

Зазначені нижче міжнародні конвенції та стандарти стосуються петицій громадян:

- ▶ **Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207)**³³⁰ забезпечує міжнародно-правову гарантію цього права, включаючи встановлення заходів щодо забезпечення громадської участі, такі як публічні петиції.
- ▶ **Посібник ОЕСР «Перспектива та проблеми е-демократії»**³³¹ містить розділ про значення та виклики встановлення онлайн-платформи подання петицій.

Національний контекст

Публічні петиції становлять частину права громадян на звернення до органів влади, що передбачено Статтею 40 Конституції України.³³² Починаючи з липня 2015 року, є можливість подання електронних петицій, що значно посприяло використанню публічних петицій громадянами.³³³ З 2018 року електронні петиції стали найпоширенішим інструментом електронної демократії в українських містах.³³⁴

Одним із найбільших проєктів щодо впровадження місцевих петицій онлайн є проєкт «Взаємодія» (<https://vzaemo.dia.gov.ua/>). Це онлайн-платформа, що дозволяє громадянам вільно взаємодіяти з органами місцевого самоврядування та брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні. На цій платформі члени громад можуть створювати та подавати електронні петиції до органів місцевого самоврядування територіальних громад. Органи місцевого самоврядування зобов'язані публічно відповісти на петицію, якщо вона назбирає необхідну кількість підписів. Петиція може стосуватись різних тем, таких як благоустрій та будівництво, екологія, економіка та фінанси, житлово-комунальне господарство, освіта, охорона здоров'я, правоохоронна діяльність, промисловість та підприємництво, сім'я, молодь, діти, соціальний захист, охорона праці, транспорт та дороги.

Портал е-демократії E-DEM (petition.e-dem.ua) — ще одна єдина система місцевих петицій. Мета системи — допомогти органам місцевого самоврядування, надавши їм вже готовий та уніфікований онлайн-інструмент та пакет проєктів місцевих нормативних актів для забезпечення дотримання норм закону № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України “Про звернення громадян” щодо електронного звернення та електронної петиції».³³⁵ Більше 200 місцевих органів влади вже використовують цю платформу.

Крім того, публічні петиції, що потребують уваги Президента України, також можна подати в режимі онлайн через спеціальний Портал електронних петицій Президента України (petition.president.gov.ua). Цей ресурс також дозволяє відстежувати статус усіх петицій, направлених Президенту України.

Законодавство

Положення про публічні петиції є частиною законодавства, що регулює звернення громадян. Закон №393 «Про звернення громадян»³³⁶ визначає та регулює процедуру публічних петицій. Електронна петиція вважається спеціальною формою колективного звернення громадян (стаття 23–1). Закон гарантує громадянам право подавати петиції до Президента України, Верховної ради України, Кабінету міністрів України, а також до органів місцевого самоврядування через офіційні веб-сайти або веб-сайт організації збору підписів на підтримку електронних петицій. Це означає, що всі перелічені органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати громадянам інструменти для участі в публічних петиціях. Доступ до систем електронних петицій має бути безоплатним і захищеним від автоматизованого заповнення форм.

Електронна петиція, адресована Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету міністрів України, буде розглянута лише в тому випадку, якщо протягом трьох місяців її підтримають не менше 25 тисячами підписів.

Вимоги щодо кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та кінцевий термін збору підписів мають бути визначені в статуті конкретної територіальної громади. Як правило, кількість потрібних підписів у петиціях, адресованих владі органам місцевого самоврядування, залежить від розміру громади. Кількість варіюється від 50 підписів для менше 1000 жителів до 1000 підписів для понад одного мільйона жителів. Якщо у петиції зібрано необхідну кількість підписів, місцева рада повинна зібратись на пленарну сесію для розгляду петицій.³³⁷

Порядок розгляду електронних петицій, адресованих Президенту України, додатково регулюється Указом Президента України № 523/2015.³³⁸

Рекомендації

Асоціація сприяння самоорганізації населення України надає місцевій владі такі рекомендації:³³⁹

- ▶ Внесення необхідних змін до статутів громад для надання громадянам можливості подання електронних петицій та визначення необхідної кількості підписів;

- ▶ Запровадження спеціально створеної системи публічних петицій або використання державної платформи для електронних петицій (petition.e-dem.ua);
- ▶ Перегляд формул петицій та забезпечення розумної кількості необхідних підписів, особливо якщо поточний поріг надто високий для заохочення громадян до участі;
- ▶ Забезпечення дотримання всіх строків та вимог щодо розгляду петицій;
- ▶ Оприлюднення не лише відповідей, але й усього процесу розгляду петицій;
- ▶ Проведення навчальних курсів для надання спеціальним підрозділам та посадовим особам, відповідальним за розгляд петицій, можливості визначення та попередження оприлюднення забороненого контенту (наприклад, питання, що порушують конституційні права, пропаганда війни, підбурювання до насильства тощо);
- ▶ Надання практичних рекомендацій громадянам щодо механізмів і процедур петицій.

Кращі практики

Київська міська рада розробила дієвий механізм для успішного запровадження та імплементації електронних петицій.³⁴⁰ Місто Київ має власну платформу для подання електронних петицій.³⁴¹ Якщо публічна петиція успішна, мер Києва призначає особу, відповідальну за її виконання. Разом із автором петиції вони готують дорожню карту виконання петиції та надають щомісячні звіти про хід процесу. На веб-сайті для електронних петицій Київської міської ради публікується вся хронологія процесу виконання петиції (зокрема інформація про осіб, відповідальних за конкретні завдання, прийняті рішення тощо). Така прозора комунікація переконує громадян не дискредитувати процес публічних петицій, створює довіру та посилює громадську участь у місцевих справах.

Розділ 4

РИЗИКИ КОРУПЦІЇ

Вступ

Відсутність етики та публічної підзвітності сприяє процвітанню корупції та зловживанню владою, що підриває основи мирного, успішного та справедливого суспільства.

Корупція — основний виклик для демократії та верховенства права. Вона призводить до прийняття рішень та розподілу ресурсів, які не відображають інтересів громадськості та концентрують політичну владу в руках обмеженого кола осіб. Це, у свою чергу, змушує політичних лідерів та установи втрачати легітимність та довіру суспільства, що зменшує їхню здатність здійснювати врядування.

Корупція становить велику загрозу для сталого розвитку, посилюючи бідність і нерівність. Отже, зміцнення органів місцевого самоврядування та їх активна участь у боротьбі з корупцією є однією з найважливіших передумов демократичного розвитку. Корупція на місцевому рівні є специфічним явищем і вимагає особливого підходу відповідно до муніципалітетів.

Корупція також призводить до непродуктивності та неефективності органів місцевого самоврядування у виконанні своїх обов'язків. Як результат, рішення приймаються не на основі інтересів суспільства в цілому, а на основі власних інтересів особи, що приймає рішення, та її партнерів. Це призводить до втрати публічних коштів, при цьому контракти надаються постачальникам нижчих рівнів, а бюджети використовуються не за призначенням. У найгіршому випадку це дає змогу публічним службовцям витратити кошти та ресурси неналежним чином, використовуючи свою посаду для того, щоб розбагатити за рахунок тих, кому вони зобов'язані служити.

Одним із головних викликів для суспільств у всьому світі є розвиток підзвітних і прозорих систем, які забезпечують ефективні публічні послуги. Через близькість до громадськості органи місцевого самоврядування мають хороші можливості для вирішення цієї проблеми, а також для боротьби та запобіганню корупції на місцевому рівні.

Під час реформи децентралізації органи місцевої влади отримують не лише ресурси, а й повноваження використовувати ці ресурси. Таким чином, органи місцевого самоврядування мають потенціал для зменшення корупції та покращення надання державних послуг на місцевому рівні, або, навпаки, підвищити рівень корупції та погіршити якість надання послуг.

Унаслідок корупції публічні службовці можуть призначатися на посади за принципом фаворитизму, а не за заслуги, а це означає, що органи місцевого самоврядування не матимуть доступу до найяскравіших та найталановитіших кадрів. Це, в свою чергу, створює сприятливі умови для подальшої корупції та ще більше знижує ефективність та продуктивність роботи адміністрації.

Непродуктивні та неефективні організації, де працевлаштовані особи, які отримали свої посади на основі чогось іншого, аніж заслуги, призводять до поганої якості публічних послуг та інфраструктури, що, таким чином, знижує довіру громадськості та легітимність публічних установ. Однак важливішим є те, що це призводить до значних гуманітарних наслідків, зокрема до бідності, смертності, захворювань та обмежених можливостей життя.

Врешті-решт, корупція завдає шкоди економічному розвитку. Вона призводить до того, що публічні кошти спрямовуються на неконкурентоспроможні підприємства, а не на ті, які пропонують більш інноваційні або дешеві продукти і послуги. Неконкурентоспроможні ринки у поєднанні з негативним впливом корупції на якість місцевих публічних послуг та інфраструктури означає, що підприємства не мають міцного фундаменту (персоналу, безпеки, інвестицій тощо), на якому слід будувати. Зрештою, це може призвести до того, що приватні та міжнародні інвестори уникатимуть інвестицій в регіоні.

Національний контекст

Корупція була і залишається однією з найскладніших проблем в Україні. Після Революції Гідності боротьба з корупцією стала одним із ключових пріоритетів державної політики і одночасно є найсильнішим запитом суспільства.³⁴² За активної підтримки та консультуючись з міжнародними організаціями та місцевими ініціативами уряд обрав два напрямки для зменшення та подолання корупції та прозорого і зрозумілого для суспільства впровадження змін.

Перший напрямок — зменшення можливостей для корупції шляхом реформування законодавства в у різних секторах. 14 жовтня 2014 уряд прийняв пакет антикорупційних законів, у тому числі Антикорупційну Стратегію 2014–2017³⁴³ і закон № 1700-VII «Про запобігання корупції».

Іншою рушійною силою змін є створення ефективних установ та інституцій для боротьби та запобігання корупції, таких як Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА), Державне бюро розслідувань (ДБР), Національна рада з питань антикорупційної політики при Президенті України та Бюро економічної безпеки. У вересні 2019 року почав працювати Вищий антикорупційний суд України. За два роки свого існування Вищий антикорупційний суд (ВАКС) розглянув справи про розкрадання, зловживання чи привласнення майна іншої особи, зловживання службовим становищем державною службовою особою, зловживання владою або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди та хабаря державним службовцем і розглянув понад 19 000 клопотань та скарг.³⁴⁴

Однак, попри позитивні тенденції, досягнень України у боротьбі з корупцією у формах, розповсюджених в Україні, таких як хабарництво, непотизм (або “кумівство”) та заступництво, все ще не так багато. Навіть більше, ставлення українців до повсякденної корупції — неоднозначне. Наприклад, вважаючи це явище ганебним та аморальним та засуджуючи корумпованих чиновників при владі, 25,5% громадян стверджували, що давали хабарі за останній рік.³⁴⁵ Заступницькі мережі, які отримували вигоду від знаходження при владі, чинили опір спробам реформування антикорупційного законодавства, і в деяких випадках олігархічні інтереси все ще мають значний вплив на український уряд та економіку.³⁴⁶

У цих суперечностях реформування та боротьби з корупцією з одного боку та небажання змінюватися та поширювати демократію з іншого боку, дуже посилюється вплив місцевої влади. З удосконаленням місцевого самоврядування, яке може використовувати інструменти публічних закупівель, відкритих даних та громадської участі, а також за допомогою новостворених установ і інститутів, існує надія та способи подолання проблем та продовження антикорупційного руху.

4.1. ХАБАРНИЦТВО

Хабарництво — це обіцянка, пропозиція, прийняття чи підбурювання до особистої вигоди (наприклад, подарунка, позики, винагороди, послуги тощо) в обмін на неетичну чи незаконну дію. Хабарництво призводить до того, що рішення не приймають в інтересах суспільства, це в свою чергу знижує довіру громадськості до установ та призводить до надання неналежних публічних послуг.

Міжнародні стандарти

Міжнародні конвенції та стандарти, які стосуються хабарництва:

- ▶ **Конвенція ОЕСР з боротьби з хабарництвом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій**³⁴⁷ встановлює юридично обов'язкові стандарти для криміналізації підкупів іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях. Це перший та єдиний міжнародний антикорупційний інструмент, зосереджений на «стороні пропозиції» при операції передачі хабара.
- ▶ **Міжнародний стандарт з управління протидії хабарництву 37001**³⁴⁸ визначає низку заходів для організацій з метою запобігання, виявлення та подолання хабарництва.
- ▶ **Керівництво з добросовісної практики ОЕСР щодо систем внутрішнього контролю, етики та відповідності**³⁴⁹, яке підтримує Конвенцію з боротьби з хабарництвом.

Національний контекст

Міжнародні та національні опитування щодо сприйняття та досвіду корупції в Україні показують, що в країні досить поширені випадки хабарництва. У 2017 році 25,5 % українців стверджували, що протягом останнього року давали хабар.³⁵⁰ Ті, хто платив хабар, переважно робили це для доступу до системи медичного обслуговування (46,3 %), вищих навчальних закладів (22,5 %) та органів місцевого самоврядування (13,6 %). Водночас 29 % українців відповіли, що вони відмовляються платити хабарі.

У 2020 році 32% українців мали досвід хабарництва у медичних закладах, 19% — у навчальних закладах та 11% — у поліції.³⁵¹

Створення Національного антикорупційного бюро України призвело до економічного ефекту у вигляді компенсацій збитків, які були спричинені злочинами, повернення незаконного доходу, штрафів на користь держави та запобігання крадіжкам, лише у 2020 році в розмірі 1,93 млрд грн. (приблизно 63 млн. євро), з яких державі повернуто 1,14 млрд. грн., а також вдалося запобігти крадіжки на суму у 805,6 млн. грн.

Законодавство

В українському законодавстві замість терміну «хабар» використовується поняття «неправомірна вигода». Закон №1700-VII «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року містить таке визначення: *«Неправомірна вигода — грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав особи, уповноважені виконувати функції публічних чи місцевих органів самоврядування»*.³⁵² Це визначення розширює поняття хабарництва до негрошових форм отриманої вигоди.

Відповідно до статті 368 Кримінального кодексу України одержання або надання неправомірної вигоди карається штрафом, виправними роботами, позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, або позбавленням волі, залежно від ступеня тяжкості злочину.

Приклади судової практики

Наприкінці січня 2020 року, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) затримало трьох осіб під час спроби підкупу голови Фонду державного майна (ФДМ). Вони пропонували голові ФДМ хабар у розмірі 5 мільйонів доларів США на рік (перший транш — 50 000 доларів США), якщо він призначить «їхню» особу на посаду директора Одеського портового заводу, 100% якого майже повністю належить ФДМ. Обвинувачений визнав свою провину та був засуджений до 5 років умовного покарання.³⁵³

Виконувач обов'язків керівника Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру відмовився видавати громадянину накази про дозвіл на розробку проєкту землеустрою. Таким чином, він навмисно створив умови, за яких громадянин був змушений передати йому хабар. У рішенні суду 2021 року виконуючий обов'язки голови

був визнаний винним у хабарництві та засуджений до позбавлення волі на 9 років та 6 місяців з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування (окрім виборних посад) строком на 3 роки з конфіскацією всього майна.³⁵⁴ Наразі рішення переглядається в апеляції.

Суддя Малиновського районного суду Одеси вимагав та отримав хабар у розмірі 2500 доларів США за прискорення судового розгляду та прийняття необхідного рішення у суперечці щодо квартири. У 2020 році суд першої інстанції засудив суддю до 7 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посаду судді або будь-яку іншу посаду в правоохоронних органах строком на 3 роки з конфіскацією всього майна.³⁵⁵ Однак в апеляційному рішенні термін позбавлення волі було скорочено до 5 років. На даний час триває касаційне провадження по справі.

4.2. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Конфлікт інтересів стається, коли особа володіє засобами, які дають їй змогу отримувати особисту вигоду від дій чи рішень, які він/вона приймає в офіційному порядку. Конфлікт інтересів, незалежно від того, він фактичний, очевидний чи потенційний,³⁵⁶ призводить до рішень, що є або вважаються несправедливими та корисливими. Це зменшує довіру громадськості до державних інститутів влади і призводить до гірших наслідків для громадськості.

Міжнародні стандарти

- ▶ **Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи щодо кодексу поведінки публічних службовців³⁵⁷ та Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування,³⁵⁸** охоплюють загальні питання, що за нормальних умов вважаються необхідними для уникнення таких конфліктів.
- ▶ **Резолюція Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та Рекомендація щодо конфлікту інтересів на місцевому та регіональному рівнях³⁵⁹** пропонують низку заходів

щодо зниження ризиків конфлікту інтересів та забезпечення його виявлення на ранній стадії.

- ▶ **Посібник ОЕСР з питань врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі**³⁶⁰ визначає принципи та стандарти для розробки політичних стратегій.
- ▶ **Резолюція Конгресу Ради Європи та Рекомендація щодо перетворення публічних закупівель на місцевому та регіональному рівні на прозорий процес**³⁶¹ і **Контрольний перелік параметрів для покращення добросовісності у сфері державних закупівель**³⁶² надають інструкції щодо підвищення прозорості та покращення добросовісності у сфері закупівель.

Про конфлікт інтересів також йдеться у таких міжнародних стандартах та керівництвах:

- ▶ **Конвенція ООН проти корупції**³⁶³ — єдиний універсальний антикорупційний інструмент з юридично обов'язковою силою.
- ▶ **Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції**.³⁶⁴
- ▶ **Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 173)**³⁶⁵ спрямована на координацію криміналізації корупційної діяльності та покращення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів.
- ▶ **Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 174)**³⁶⁶ визначає загальні міжнародні правила щодо ефективних засобів захисту для осіб, що постраждали внаслідок корупції.
- ▶ **Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб**³⁶⁷ спрямована на боротьбу з корупцією серед посадових осіб Європейського Союзу або його держав-членів.
- ▶ **Рекомендація ОЕСР з питань публічної доброчесності**³⁶⁸ зміщує акцент зі спеціальної політики забезпечення доброчесності на контекстно-залежний, поведінковий, заснований на ризику підхід з акцентом на культивування культури доброчесності в усьому суспільстві.

Національний контекст

Можливі ризики конфлікту інтересів у місцевих публічних органах влади в Україні вважаються дуже високими і поширеними, оскільки, на відміну від членів парламенту, місцеві депутати можуть поєднувати свої представницькі функції з іншими видами зайнятості або підприємництва. Водночас, посадові особи місцевого самоврядування мають обмежене розуміння поняття «конфлікту інтересів», що в свою чергу заважає їм належним чином виконувати свої функції та обов'язки. Наприклад, опитування серед представників органів місцевого самоврядування, проведене у Черкаській області у 2015 році, показало, що лише 15 % співробітників та депутатів місцевої ради повністю розуміли зміст та регулювання конфлікту інтересів.³⁶⁹

Законодавство

Закон «Про запобігання корупції»³⁷⁰ розрізняє потенційний (стаття 1.8) та реальний конфлікт інтересів (стаття 1.12). Тоді як перший вказує на ймовірність впливу приватного інтересу посадових осіб на справедливість у прийнятті рішень, останній вказує, що протиріччя між приватним інтересом особи та публічними функціями державного службовця вже відбулося. Порушення закону трапляється лише тоді, коли під час прийняття рішень не було належним чином повідомлено та вирішено конфлікт інтересів.

Оскільки визначення приватного інтересу не обмежуються фінансовими чи матеріальними інтересами, такі корупційні ризики, як непотизм та заступництво (наведені нижче) становлять підтипи конфлікту інтересів і регулюються тими ж законами.

Механізми запобігання та регулювання конфлікту інтересів подано у розділі V (стаття 28–36) Закону «Про запобігання корупції», в статті 59–1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»³⁷¹ та в практичному посібнику Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК).³⁷² Два основні кроки для запобігання такі: по-перше, відповідальний за прийняття рішень має повідомити про конфлікт інтересів, по-друге, утриматися від прийняття рішень з питань, що викликають конфлікт інтересів.

На місцевому рівні спеціальні постійні комісії місцевих рад (стаття 59–1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні») несуть відпо-

відальність за консультування, здійснення моніторингу та контролю запобігання та врегулюванням конфлікту інтересів.

У разі виявлення реального конфлікту інтересів НАЗК закликає до дій залучений орган влади. Якщо конфлікт інтересів не вирішено протягом 10 днів, НАЗК повідомляє про адміністративне правопорушення.

Відповідно до статті 172.7 Кодексу України про адміністративні правопорушення у разі реального конфлікту інтересів штраф може становити від 100 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, еквівалент 1 700 грн. та 13 600 грн., з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.³⁷³ Інформацію про корупційні правопорушення зібрано в єдину відкриту базу даних про осіб, причетних до корупції (corrupt.informjust.ua),³⁷⁴ що завдає шкоди репутації правопорушника.

Приклади судової практики

Конфлікт інтересів в основному переважає у рішеннях щодо використання та права власності на землю або бізнес публічних службовців. Наприклад, депутат сільської ради взяв участь у голосуванні, яке дало змогу його синові взяти у користування землю. Бердянський міський суд наклав штраф розміром 1 700 грн. як покарання.³⁷⁵

Заступник керівника Західного відділення Державного підприємства «Український державний центр радіочастот» присудив собі та своєму зятеві матеріальну премію, не повідомивши про конфлікт інтересів. Суд у своєму рішенні наклав адміністративний штраф у розмірі 3 400 грн.³⁷⁶

НАЗК встановило, що під час прийняття Сотниківською сільською радою рішення про дозвіл громадянам розробляти проєкт землеустрою щодо відведення земельних ділянок, заступниця голови сільської ради мала приватний інтерес. Депутатка хотіла отримати дозвіл на розробку проєкту землеустрою з наміром пізніше придбати цю земельну ділянку. Однак вона не повідомила про конфлікт інтересів і взяла участь у голосуванні. Протокол про адміністративне правопорушення було направлено до суду.³⁷⁷

4.3. ПРИВЛАСНЕННЯ МАЙНА

Привласнення майна — це незаконне присвоєння грошей, речей та інших ресурсів, які були ввірені посадовій особі. Воно призводить до втрати публічних коштів, що знижує спроможність влади діяти в інтересах громадськості та до погіршення послуг та наслідків для людей. Це також підриває громадську довіру до врядування.

Міжнародні стандарти

Як один із видів корупції, привласнення охоплюється такими міжнародними стандартами та керівництвами:

- ▶ **Конвенція ООН проти корупції**³⁷⁸ — єдиний універсальний антикорупційний інструмент з юридично обов'язковою силою.
- ▶ **Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції**³⁷⁹
- ▶ **Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 173)**³⁸⁰ спрямована на координацію криміналізації корупційної діяльності та покращення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів.
- ▶ **Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 174)**³⁸¹ визначає загальні міжнародні правила щодо ефективних засобів захисту для осіб, що постраждали внаслідок корупції.
- ▶ **Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб**³⁸² спрямована на боротьбу з корупцією серед посадових осіб Європейського Союзу або його держав-членів.

Національний контекст

Привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем в Україні — дуже поширене явище, особливо у сфері публічних закупівель, що є однією зі сфер, найбільш схильних до корупції. Наприклад, моніторинг ОЕСР Стамбульського Плану дій з протидії корупції 2015 року показав, що близько 75% коштів, виділених на закупівлю, було привласнено через різні схеми у період між 2010 та 2014 роками, це становить близько 150 млрд. грн.³⁸³

За даними Генеральної прокуратури України, протягом 2016–2019 років було зареєстровано 14 249 кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним привласненням коштів та майна державних підприємств та інших суб'єктів, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Встановлена сума матеріальної шкоди становить 2 288 470,6 тис. грн. Вилучене майно вартує 1 011 185,4 тис. грн.³⁸⁴

Законодавство

Привласнення майна належить до категорії економічних злочинів або злочинів проти власності у Кримінальному кодексі. Відповідно до пункту 2 статті 191, привласнення майна на публічній службі карається позбавленням волі або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю терміном до трьох років. Залежно від привласненої суми покарання збільшується до 12 років ув'язнення та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю строком на три роки з конфіскацією майна.

Приклади судової практики

У 2020 році кримінальна справа у Вінницькому районному суді стала прикладом незаконного привласнення майна. Голова сільської ради видав незаконний офіційний документ, згідно з яким призначив самому собі премію у розмірі 2 417 гривень.

Його було визнано винним у службовому підробленні документів на підставі частини першої статті 366 та незаконному привласненні майна на підставі частини другої статті 191 Кримінального кодексу України. Загалом суд наклав штраф у розмірі 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що дорівнює 4 250 гривень, та засудив голову сільської ради до двох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій в установах та організації будь-якої форми власності, терміном на 3 роки.³⁸⁵

4.4. НЕПОТИЗМ

Непотизм — це використання офіційної посади для несправедливого надання привілеїв членам сім'ї чи друзям (наприклад, наданням роботи чи допомоги). Непотизм та інші форми фаворитизму призводять до того, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування не мають доступу до найяскравіших і найталановитіших кадрів. Це, в свою чергу, створює сприятливі умови для подальшої корупції та ще більше знижує ефективність та продуктивність роботи адміністрації.

Міжнародні стандарти

Як один із типів корупції, непотизм охоплюється такими міжнародними стандартами та керівництвами:

- ▶ **Конвенція ООН проти корупції**³⁸⁶ — єдиний універсальний антикорупційний інструмент з юридично обов'язковою силою.
- ▶ **Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції**³⁸⁷
- ▶ **Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 173)**³⁸⁸ спрямована на координацію криміналізації корупційної діяльності та покращення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів.
- ▶ **Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 174)**³⁸⁹ визначає загальні міжнародні правила щодо ефективних засобів захисту для осіб, що постраждали внаслідок корупції.
- ▶ **Резолюція і Рекомендація Конгресу Ради Європи про боротьбу з непотизмом в місцевих і регіональних органах влади**³⁹⁰ встановлює стандарти добросовісної практики та представляє стратегії для запобігання корупції під час процедур набору працівників до європейських місцевих та регіональних органів управління.
- ▶ **Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб**³⁹¹ спрямована на боротьбу з корупцією серед посадових осіб Європейського Союзу або його держав-членів.

Національний контекст

За результатами Всеукраїнського муніципального опитування 2016 року³⁹² 56% респондентів вказали, що непотизм є «значною проблемою», та 29% визначили його як «певну проблему». Непотизм в Україні — близьке поняття до явища *кумівства* або покровительства. У разі покровительства обмін послугами та привілеями здійснюється на основі тісних дружніх зв'язків.

Законодавство

В Україні не існує спеціального закону, що стосується непотизму. Проте Закон «Про запобігання корупції» та Закон «Про державну службу» містять кілька непрямих норм та обмежень щодо непотизму.

Стаття 27 Закону «Про запобігання корупції»³⁹³ забороняє публічним службовцям мати у прямому підпорядкуванні будь-яких близьких їм осіб або бути прямо їм підпорядкованими. У разі наявності такого підпорядкування посадовець зобов'язаний повідомити та вжити заходів для вирішення ситуації, як це відбувається у разі конфлікту інтересів. Відповідно, підлегла особа повинна або перейти на іншу посаду для уникнення прямого підпорядкування близькій особі, або звільнитися.

У 2020 році був прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження спільної роботи близьких осіб», який передбачає, що народні депутати України та депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обрані представники місцевих рад, сільські, селищні, міські голови не можуть бути у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам. Закон скасовує виняток, який дозволяв брати близьку особу на роботу помічником-консультантом народного депутата.³⁹⁴

Приклади судової практики

Справа про адміністративне правопорушення, що розглядалась у Василівському районному суді, стала прикладом непотизму.³⁹⁵ Начальник відділу культури і туризму районної державної адміністрації не повідомила про пряме підпорядкування її чоловіка, який перебував на посаді директора міського центру культури та дозвілля. Також вона працевлаштувала свого сина. Крім того, вона призначила своєму

чоловіку премію з районного бюджету.³⁹⁶ В свою чергу чоловік призначив премію дружині, оскільки вона обіймала відповідальну посаду у зазначеному центрі. Більше того, їхня дочка була завідувачем методичного відділу цього ж центру.³⁹⁷ Загалом, суд наклав штраф у розмірі 300 неоподатковуваних мінімумів доходів, що становить 10 200 грн. Розмір штрафу призначався відповідно до абзацу 1 та 2 статті 172–7 Кодексу про адміністративні правопорушення, де йдеться про прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів.

В іншому випадку головний лікар Гніванського комунального комерційного підприємства призначив премію для своєї дружини. Він не вжив заходів щодо запобігання фактичному конфлікту інтересів між його приватними інтересами та представницькими повноваженнями. Головного лікаря оштрафували на 3 400 грн., що є типовим покаранням за такий вид адміністративних правопорушень.³⁹⁸

4.5 ВИМАГАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Вимагання — це застосування примусу для одержання грошей, товарів, послуг чи іншої вигоди від особи або установи. Окрім збитків, завданих жертві, вимагання знижує довіру громадськості до врядування та може перешкоджати розвитку бізнесу та інвестиціям у регіоні.

Міжнародні стандарти

Як один із видів корупції, вимагання охоплюється такими міжнародними стандартами та керівництвами:

- ▶ **Конвенція ООН проти корупції**³⁹⁹ — єдиний універсальний антикорупційний інструмент з юридично обов'язковою силою.
- ▶ **Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції.**⁴⁰⁰
- ▶ **Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 173)**⁴⁰¹ спрямована на координацію криміналізації корупційної діяльності та покращення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів.
- ▶ **Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 174)**⁴⁰² визначає загальні міжнародні правила щодо

ефективних засобів захисту для осіб, що постраждали внаслідок корупції.

- ▶ **Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб**⁴⁰³ спрямована на боротьбу з корупцією серед посадових осіб Європейського Союзу або його держав-членів.

Національний контекст

У 2017 році 26% осіб, які повідомляли про те, що давали хабара, чинили так через пряме вимагання. Ще у 27% хабар вимагали опосередковано, а 25,7% заявили про те, що давали хабара, аби переконати публічних службовців виконати їхні обов'язки.⁴⁰⁴

20 травня 2019 року в Українському кризовому медіа-центрі (УКМЦ) було представлено результати дослідження «Статистичний аналіз судових рішень у кримінальних справах, що стосуються корупції», в якому проаналізовано 36 410 судових рішень у кримінальних справах, винесених протягом 2014–2018 років. Згідно з ключовими висновками дослідження, найбільша частина стосується саме злочинів, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди (зокрема, шляхом вимагання)⁴⁰⁵, що в свою чергу вказує на масштаб проблеми в Україні.

Дослідження показує, що найпоширенішим покаранням за корупційні злочини є штраф — у майже 51% судових рішень. Водночас лише 10% судових рішень закінчуються покаранням у вигляді позбавлення волі.⁴⁰⁶

Законодавство

Кримінальний кодекс (стаття 354, примітка 5) визначає вимагання як *«вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дії або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів»*. Відповідно до частини 3 статті 368 Кримінального кодексу України вимагання, предметом якого була неправомірна вигода, карається позбавленням волі терміном від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю строком до трьох років з конфіскацією майна.

Приклади судової практики

У 2021 р. прикладом вимагання стала кримінальна справа в Голосі-ївському районному суді м. Києва. За попередньою домовленістю з керівником відповідного відділу виконавчої служби державний виконавець повідомив особі, чий автомобіль було вилучено виконавчою службою, про те, що вона може зняти арешт з автомобіля в обмін на 1 000 доларів США. Державний виконавець зазначив, що в іншому випадку він не прийме рішення про зняття арешту з транспортного засобу і не прискорить його виконання. Суд засудив обох виконавців до 7 років позбавлення волі з конфіскацією всього майна та позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційних та адміністративних функцій, терміном на 3 роки.⁴⁰⁷

Розслідування Національного антикорупційного бюро України стосуються кількох випадків хабарництва. Наприклад, у жовтні 2016 року голові сільської ради було висунуто обвинувачення в незаконному вимаганні та частковому отриманні неправомірної вигоди розміром близько 100 000 євро за надання підприємцю в експлуатацію 600 га землі. НАБУ завершило розслідування, та спеціальний антикорупційний прокурор підготував обвинувальний акт і передав справу на розгляд Зарічного районного суду м. Суми, який ще має винести остаточний вирок.⁴⁰⁸

17 серпня 2016 року Малинський районний суд Житомирської області виніс вирок у справі за участю голови районної ради та голови державної адміністрації.⁴⁰⁹ Їх обвинувачували у вимаганні та одержанні неправомірної вигоди розміром 40000 українських гривень від фермера, який хотів орендувати землю в сільськогосподарських цілях. Обоє обвинувачених було засуджено до двох з половиною років ув'язнення. Проте 13 листопада 2017 року Житомирський обласний суд відкрив нове кримінальне провадження у першій інстанції.⁴¹⁰

4.6. ЗАСТУПНИЦТВО

Заступництво — це використання офіційної посади для надання переваги особі чи групі осіб на основі фаворитизму, часто в обмін на політичну підтримку. Воно може бути тісно пов'язане з поняттями кумівства, покровительства та непотизму. Заступництво призводить до того, що рішення приймають не на основі інтересів суспільства в цілому, а на основі власних інтересів особи, що приймає рішення, та її партнерів. Це порушує межі законного політичного впливу і принципи заслуг та призводить до втрати публічних коштів.

Міжнародні стандарти

Як один із видів корупції заступництво охоплюється такими міжнародними стандартами та керівництвами:

- ▶ **Конвенція ООН проти корупції⁴¹¹ — єдиний універсальний антикорупційний інструмент з юридично обов'язковою силою.**
- ▶ **Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції.⁴¹²**
- ▶ **Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 173)⁴¹³** спрямована на координацію криміналізації корупційної діяльності та покращення міжнародного співробітництва у кримінальному переслідуванні злочинів.
- ▶ **Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS No. 174)⁴¹⁴** визначає загальні міжнародні правила щодо ефективних засобів захисту для осіб, що постраждали внаслідок корупції.
- ▶ **Резолюція і Рекомендація Конгресу Ради Європи про боротьбу з непотизмом в місцевих і регіональних органах влади⁴¹⁵** встановлює стандарти добросовісної практики та представляє стратегії для запобігання корупції під час процедур набору працівників до європейських місцевих та регіональних органів управління.
- ▶ **Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб⁴¹⁶** спрямована на боротьбу з корупцією серед посадових осіб Європейського Союзу або його держав-членів.

Оскільки зловживання адміністративним ресурсом в ході виборчих процесів є найбільш поширеним способом використання заступництва як форми корупції, актуальними є наступні міжнародні стандарти:

- ▶ **Резолюція конгресу Ради Європи про неналежне використання адміністративних ресурсів під час виборчих процесів: роль місцевих і регіональних виборчих представників і державних службовців**⁴¹⁷ містить міжнародні стандарти і передову практику боротьби з неналежним використанням адміністративних ресурсів.
- ▶ **Спільні рекомендації Венеціанської комісії/ОБСЄ/БДІПЛ, що стосуються запобігання неналежному використанню адміністративних ресурсів під час виборчих процесів і реагування на такі випадки**⁴¹⁸ спрямовані на надання допомоги особам, які приймають рішення, у прийнятті законів та ініціюванні конкретних заходів щодо запобігання неправомірному використанню адміністративних ресурсів.

Національний контекст

Заступництво вважається дуже поширеним, проте слабо врегульованим явищем у політичній сфері України. Ситуація, коли політик надає керівну посаду особі на основі особистих відносин, а не заслуг, створює порочне коло фаворитизму. Привілей надання посади чинить тиск стосовно повернення послуги і розмиває межу між політичною посадою та адміністративними посадами. Іншими словами, завдяки заступництву бюрократія втрачає свою неупередженість, але водночас його важко довести.

Законодавство

Закон України № 889 «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року⁴¹⁹ зобов'язує публічних службовців бути політично неупередженими. Відповідно до статті 10 Закону⁴²⁰ публічні службовці повинні неупереджено виконувати законні накази незалежно від їх партійної приналежності та своїх політичних переконань. Крім того, публічні службовці найвищої категорії не мають права бути членами політичної партії або депутатами місцевої ради. Усім публічним службовцям заборонено брати участь у політичних кампаніях або подіях, що організуються політичними партіями, або використовувати своє службове становище у будь-яких

політичних цілях. Стаття 10.3 зазначеного закону чітко забороняє використовувати адміністративні ресурси та зменшує ризики корупції, пов'язані з заступництвом.

Приклади судової практики

Випадки незаконного політичного впливу на призначення та роботу державних службовців/посадових осіб органів виконавчої влади рідко надходять до суду, оскільки їх важко довести. У наступній справі наведено приклад, у якому колишній міністр вважав, що незаконний політичний вплив підриває його неупередженість, та все ж, результат справи швидше демонструє неефективність захисту, передбаченого чинним законодавством.

У 2016 році колишній Міністр економічного розвитку і торгівлі повідомив про незаконний вплив членів парламенту на роботу його міністерства. Національне антикорупційне бюро України розслідувало справу⁴²¹ та подало обвинувальний акт на виконавчого директора національної компанії за незаконний вплив, здійснений ним на колишнього Міністра. Згідно з обвинуваченням метою вказаного впливу було отримання посади заступника Міністра економічного розвитку і торгівлі. Однак рішенням Солом'янського районного суду від 8 серпня 2019 року кримінальне провадження було закрито, а обвинуваченого визнано невинним.

Висновок

Місцева рада відіграє дуже важливу роль у забезпеченні добробуту громадян, наданні послуг та є точкою зв'язку між населенням і публічною владою. Наближеність до громадян допомагає забезпечити чутливість і відповідальність органів влади та сервісів, тим самим покращуючи життя людей і підвищує їхню довіру та впевненість у місцевих інституціях. Проте саме ті якості, що роблять місцеву та регіональну владу такою важливою для громадян, можуть схилити її до корупції.

Органи місцевого самоврядування роблять важливі кроки у вдосконаленні правової бази для більш відкритого та інклюзивного прийняття рішень. Українці важливо залучати громадян та інших жителів до процесу прийняття рішень із самого раннього етапу процесу формування політики. Органи місцевого самоврядування повинні втілити закони та політику відкритого уряду на практиці й активізувати свої зусилля щодо забезпечення прозорості, підзвітності та істотної участі громадян у формуванні політики та прийнятті рішень.

Механізми, наведені у цьому *Посібнику*, демонструють низку способів, як місцева та регіональна влада можуть попереджати корупцію, зменшувати її ризики, а також розвивати дієві та відповідальні інституції всіх рівнів. Інші реформи, такі як захист викривачів і підтримка незалежних медіа та громадянського суспільства, є також критично важливими для формування відкритої влади, публічної етики та відповідальності. Дієвим способом викорінення корупції могло б стати повідомлення з боку посадових осіб, медіа та громадянського суспільства, які мають почуватись впевненими в тому, що їх буде почуто і захищено.

Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи і надалі підтримуватиме місцеву владу у її зусиллях із покращення якості місцевої демократії, запобігання корупції, підвищення етики та публічної відповідальності, а також сприяння прозорості та залученню громадян.

Глосарій / Скорочення

CEDEM — Громадська організація «Центр демократії та верховенства права», до 2016 року — Інститут медіа права;

Етичний кодекс — сукупність найважливіших цінностей, принципів, стандартів поведінки та етичних норм, що визначають спосіб формування відносин між владою та громадянами;

Центр Ейдос — неурядова аналітична ресурсна організація, створена для об'єднання зусиль громадськості щодо побудови громадянського суспільства, демократичних інститутів та ефективного місцевого самоврядування в Україні;

Стамбульський план боротьби з корупцією — програма субрегіональної експертної оцінки, розпочата в 2003 році в рамках Антикорупційної мережі ОЕСР;

НАБУ — Національне антикорупційне бюро України;

НАЗК — Національне агентство з питань запобігання корупції, центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який відповідає за розробку антикорупційної політики та запобігання корупції;

ГО — громадська організація;

Омбудсмен — Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;

Громадські слухання — спільні зустрічі громадян з представниками місцевої влади, на яких обговорюються та затверджуються пропозиції щодо вирішення актуальних проблем міста;

ФДМ — Фонд державного майна України, орган виконавчої влади, що управляється Кабінетом Міністрів;

Проект TAPAS — проєкт USAID/UKaid «Прозорість та підзвітність у сфері державного управління та послуг»;

TI Ukraine — Transparency International Ukraine, регіональне відділення Transparency International, всесвітньої антикорупційної неурядової організації;

Конвенція Тромсе — Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів;

USAID — Агентство США з міжнародного розвитку;

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) — незалежний структурний підрозділ Генеральної прокуратури України, який в першу чергу відповідає за підтримку та контроль за розслідуванням кримінальних справ, розпочатих НАБУ;

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено — Агентство з розшуку та менеджменту активів або АРМА) — спеціальний державний орган, уповноважений формувати та реалізовувати державну політику у сфері розшуку, виявлення активів, які можуть бути арештовані у кримінальному провадженні, а також управління активами, які арештовані у кримінальному провадженні.

Національна рада з питань антикорупційної політики — дорадчий орган, основним завданням якого є сприяння Президентові України у здійсненні його повноважень;

Департамент Служби фінансових розслідувань СБУ — незалежний орган, який розслідує економічні злочини;

Вищий антикорупційний суд України — український суд, утворений 11 квітня 2019 року. Суд виніс своє перше рішення 30 жовтня 2019 року. Справи, що стосуються корупції в Україні, повинні передаватися безпосередньо до цього суду. Судова юрисдикція охоплює злочини, які спричинили шкоду на еквівалент не менше 31 тис. дол. США. Апеляції розглядає відокремлена Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду;

Партнерство «Відкритий Уряд» (OGP) — багатостороння ініціатива, спрямована на забезпечення конкретних зобов'язань урядів щодо сприяння прозорості, розширення прав і можливостей громадян, боротьби з корупцією та використання нових технологій для посилення управління;

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) — міжурядова економічна організація з 38 країнами-членами, заснована в 1961 році для стимулювання економічного прогресу та світової

торгівлі. Це форум країн, які позиціонують себе відданими демократії та ринковій економіці, забезпечуючи платформу для порівняння політичного досвіду, пошуку відповідей на загальні проблеми, визначення передового досвіду та координації внутрішньої та міжнародної політики своїх членів.

Посилання

- 1 Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe (March 2021), *The 2021–2026 Priorities of the Congress of Local and Regional Authorities*, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/2021-2026-priorities-of-the-congress-of-local-and-regional-authorities/1680a1b0bd>
- 2 Цілі сталого розвитку: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
- 3 Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, *Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року*, A/RES/70/1, 21 жовтня 2015 року. Доступно за посиланням: <https://undocs.org/A/RES/70/1>
- 4 У цій публікації термін «публічні посадові особи» включає виборних представників, публічні органи влади, державних службовців на місцевому, регіональному та національному рівнях, які займають посади у законодавчій, виконавчій чи судовій гілках влади, а також будь-яких осіб, які виконують публічні функції, в тому числі в державних агентствах або державних підприємствах.
- 5 «Про запобігання корупції та пропагування громадянської етики на місцевому та регіональному рівнях у країнах Східного партнерства» / *Preventing Corruption and Promoting Public Ethics at the Local and Regional Level in Eastern Partnership Countries*, Європейський комітет регіонів, 2017 р. Доступно за посиланням: <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Preventing-Corruption.pdf>
- 6 «Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2019 році», НАЗК, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Proyekt-Natsdopovidi-2019.pdf>
- 7 У 2019 році значна частина населення віднесла корупцію в центральному уряді (21,6%) та корупцію в судах, поліції та прокуратурі (15,4%) до найбільш актуальних проблем. Як частина цього дослідження, зробленого 16–29 січня 2019 р., було опитано 11 000 респондентів у всіх регіонах України (без населення Автономної Республіки Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей) віком від 18 років. Вибірка репрезентативна за основними соціально-демографічними показниками. Статистична помилка без урахування дизайнерського ефекту становить +/- 0,9% (див. Прес-реліз за результатами опитування «Україна напередодні президентських виборів»).
- 8 В рамках цього дослідження, проведеного 4–9 жовтня 2019 року, було опитано 2015 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України (за винятком населення Автономної Республіки Крим та окупованих територій Донецької та Луганської областей) у вибірці, що представляє доросле населення за основними соціально-демографічними показниками. Теоретична помилка вибірки (за винятком дизайнерського ефекту) не перевищує 2,3% (див. Оцінку громадянами ситуації в державі та урядовій діяльності, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків// Разумков Центр, 2019 рік. Доступно за посиланням: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv>
- 9 «Негативні тенденції та низька обізнаність: кілька тез про дослідження від НАЗК» ТІ Ukraine, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/blogs/negatyvni-tendentsiyi-ta-nyzka-obiznanist-pro-shho-govoryt-masshtabne-doslidzhennya-shhodo-koruptsiyi/>
- 10 «Сприйняття та реальний досвід корупції в Україні»: результати перших п'яти хвиль Національного опитування громадської участі, проведеного в рамках Програми

- сприяння громадській діяльності "Join!" (USAID / ENGAGE) ". Доступно за посиланням: <https://engage.org.ua/spryjniattia-ta-realnyj-dosvid-koruptsii-v-ukraini/>
- 11 Важливість вирішення проблеми корупції (яку відзначають 49% респондентів) залишається нарівні з питанням врегулювання кризи на Донбасі (50%). Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян про громадські організації та їх діяльність (Національна громадська участь. Опитування), проведене в січні 2020 року Програмою сприяння громадській діяльності «Join!» (USAID / ENGAGE), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Більше інформації: «Українці залучені до громадської діяльності, але уникають активної участі.» Доступно за посиланням: <https://engage.org.ua/ukraintsi-zalucheni-do-hromadskoi-dialnosti-ale-unykaiut-aktyvnoi-uchasti/>
 - 12 «Реформи в Україні: громадська думка населення-2019» Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naseleण्या-2019>
 - 13 Регулярне опитування іноземних інвесторів: Спеціальний випуск. Доступно за посиланням: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/04/2019_InvestorSurvey_SpecialEdition_Presentation_ua.pdf
 - 14 Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність, Info Sapiens, 2020 рік. Доступно за посиланням: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf
 - 15 Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки». Доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
 - 16 «Вищому антикорупційному суду — один рік. Яким він був». Transparency International Ukraine, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/en/news/high-anti-corruption-court-turns-one-here-s-more-about-this-year>
 - 17 Проект Антикорупційної стратегії України на 2020–2024 роки. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/NAZK-Antykorrupsijna-strategiya-23.06.2020.pdf>
 - 18 Проект Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/ASfinal-draft-22.06.20-1.pdf>
 - 19 Антикорупційна стратегія, НАЗК, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/uk/departament-koordinatsiyi-antykorrupsijnoi-polityky/antykorrupsijna-strategiya/>
 - 20 Проект Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки»: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/198130.html та http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007
 - 21 «Як законотворці планують змінити антикорупційну стратегію», TI Ukraine, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/news/yak-zakonotvortsi-planuyut-zminyty-antykorrupsijnu-strategiyu/>
 - 22 «Президент ветовав закон, що послаблює відповідальність за недостовірне декларування», веб-сайт Президента України. Доступно за посиланням: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-vetuvav-zakon-sho-poslablyuye-vidpovidalnist-za-ne-69029>
 - 23 Закон України № 889-VIII «Про державну службу»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
 - 24 Закон України № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
 - 25 Загальні правила етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування затверджуються Національним агентством з питань державної служби. Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

- 26 «Представники центральних та місцевих органів влади в Україні започаткували Платформу діалогу з відкритого урядування», Офіс Ради Європи в Україні, 13 квітня 2021 року. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-national-and-local-authorities-in-ukraine-establish-a-platform-for-dialogue-on-open-government>
- 27 Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 149-р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2021-%D1%80#Text>
- 28 «Україна на 23% перевищує світовий середній показник у рейтингу ООН з розвитку електронного врядування» / "Ukraine 23% higher than world average in UN E-Government Development Index", ПРООН Україна, 4 серпня 2016 року. Доступно за посиланням: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/presscenter/articles/2016/08/04/ukraine-jumps-by-23-in-un-e-government-development-index-.html>
- 29 Марчук А., Нестеренко О., *Оцінка виконання антикорупційної стратегії: досягнення та проблеми*, Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції Києво-Могилянської Академії, Київ, 2017 р. Доступно за посиланням: <https://acrec.org.ua/assessment-of-the-anti-corruption-strategy-implementation-successes-and-challenges/doslidzhennya-ta-analytika/>
- 30 «Розвиток електронного урядування та електронної демократії в Україні». Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. Доступно за посиланням: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3451-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-D1%83%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B0-%D0%B5%D1%83%D0%B2%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%97-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96>
- 31 Рекомендація № R(2000)10 Комітету міністрів державам-членам щодо кодексів поведінки державних службовців, Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806cc1ec>
- 32 Резолюція 433 (2018) про Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d3295>
- 33 Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи з публічної етики / Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on public ethics, прийняті 11 березня 2020 року. Доступно за посиланням: <http://rm.coe.int/16809a59e7>
- 34 Посібник з публічної етики: кроки з впровадження публічної етики у державних організаціях / Guide on Public Ethics: Steps to implementing public ethics in public organisations, Європейський комітет з питань демократії та управління, Рада Європи, 17 вересня 2020 року. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16809a4ae7>
- 35 Рекомендація ОЕСР з питань публічної доброчесності / OECD Recommendation on Public Integrity, ОЕСР, 2017 р. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/ethics/recommendation-public-integrity/>
- 36 Whitton H., *Implementing Effective Ethics Standards in Government and the Civil Service / «Впровадження ефективних етичних стандартів в органах управління та публічній службі»*, Transparency International, 2001 р. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/mena/governance/35521740.pdf>
- 37 Національна антикорупційна стратегія на 2014–2017 роки. Доступно за посиланням: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1699-18/paran77#n77>

- 38 Статтю 37 Закону №1700-VII «Про запобігання корупції» передбачено обов'язок місцевих органів влади розробляти кодекси етичної поведінки у різних сферах державного управління: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/paran416#n416>
- 39 Закон України №1700-VII «Про запобігання корупції»: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/paran416#n416>
- 40 Закон України № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vp/page>
- 41 Закон України № 93-IV «Про статус депутатів місцевих рад»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15>
- 42 Закон України № 2493-III «Про службу в органах місцевого самоврядування»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>
- 43 Наказ «Про затвердження загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» Національного агентства України з питань державної служби: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>
- 44 Наказ Національного агентства України з питань державної служби №158 від 5 серпня 2016 року «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування»: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16/paran13#n13>
- 45 Проєкт реалізується Transparency International Україна у партнерстві з Transparency International Словаччина та Інститутом Політичної Освіти України, за підтримки Фонду Демократії ООН. Більше інформації за посиланням: <https://transparentcities.in.ua/about/>
- 46 Результати рейтингів прозорості та підзвітності за 2020 рік від Transparency International Ukraine. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/research/rezultaty-rejtyngiv-prozorosti-ta-pidzvitnosti-za-2020-rik-vid-ti-ukrayina/>
- 47 «Рейтинг прозорості 100 міст України». Transparency International Ukraine. Доступно за посиланням: <https://transparentcities.in.ua/rejtyngy-prozorosti-mist-rejtyng-prozorosti-mist-ukrayiny>
- 48 Методологія рейтингу прозорості міст. Transparency International Ukraine. Доступно за посиланням: https://drive.google.com/file/d/1QBvzLXoENX2hRhNhUoGaCjSb5Ujgi_aFZ/view
- 49 Проєкт реалізовано за підтримки Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи як частина тематичної програми «Зміцнення інституційних рамок для місцевого самоврядування» в рамках Партнерства з ефективного управління 2015–2017 у країнах Східного Партнерства між Радою Європи та Європейським Союзом.
- 50 «Відбулося засідання громадської ради». Веб-сайт міської ради м. Фастів. Доступно за посиланням: <http://fastiv-rada.gov.ua/vidbulosia-zasidannia-hromadskoi-rady-2/>
- 51 Кохалик Христина МIRONІВНА ISSN 2070–4011. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. 2020. ВИП. 4 (65). Ч. 1 УДК 352.07:174 DOI: Доступно за посиланням: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226421>
- 52 Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (СЕТС № 207), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- 53 Transparency International, *Механізми подання скарг: Довідник з належної практики / Complaint Mechanisms: Reference Guide for Good Practice*, 2016 р. Доступно за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/product/complaint-mechanisms-reference-guide-for-good-practice>
- 54 Данська Рада у справах біженців, *Посібник з механізмів подання скарг / Complaints Mechanism Handbook*, 2008 р. Доступно за посиланням: <https://www.alnap.org/help-library/complaints-mechanism-handbook>
- 55 Вуд А., "Overview of NGO — Community Complaints Mechanisms", World Vision, вересень 2011 року. Доступно за посиланням: <https://www.alnap.org/help-library/>

[overview-of-ngo-community-complaints-mechanisms-global-accountability-discussion-series](#)

- 56 Конституція України, стаття 40: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/paran4291#n4291>
- 57 Закон України № 577-VII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-19>
- 58 Закон України № 393 «Про звернення громадян»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
- 59 Стаття 212–3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n2509>
- 60 Лобойко С., Наход М., Хуткий Д., «Інструменти е-демократії у містах України», програма «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади», Київ, 2017 р. Доступно за посиланням: http://cehrin.org.ua/chrin-ngo/wp-content/uploads/2015/01/Municipal-e-Democracy-Handbook_06_03_final.pdf
- 61 Електронне урядування та електронна демократія — навчальний посібник, EGAP, 2017. Доступно за посиланням: <https://egap.in.ua/biblioteka/e-uriaduvannia-ta-e-demokratiia-navchalnyi-posibnyk/>
- 62 Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://1535.odessa.ua/before-after/>
- 63 Статистика служби швидкого реагування 1580. Доступно за посиланням: <https://1580.lviv.ua/statistics/>
- 64 Конвенція ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
- 65 Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe COE (2019), *The protection of whistleblowers. Challenges and opportunities for local and regional government*, available at https://search.coe.int/congress/pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809312bd
- 66 European Parliament and EU Council, *Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of (EU) Council of 23 October 2019 on the Protection of Persons who Report Breaches of Union Law* (2019), available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1937>
- 67 Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. — 94 с. Доступно за посиланням: https://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/03_vlppk_Whistleblower-book_color_ukr_light-site.pdf
- 68 У контексті міжнародних анти-корупційних стандартів Рекомендації Ради ОЕСР щодо подальшої боротьби з підкупом іноземних державних службовців у міжнародних ділових операціях (Анти-хабарницькі Рекомендації) відзначають необхідність захисту від дискримінаційних або дисциплінарних заходів працівників державного та приватного секторів, які добросовісно та на розумних підставах повідомляють компетентні органи... Конвенція ОЕСР про боротьбу з підкупом іноземних державних службовців у міжнародних ділових операціях, Рекомендація щодо подальшого протидії підкупу іноземних державних службовців у міжнародних комерційних операціях, Рекомендація IX (iii). Див. також Рекомендацію Ради ОЕСР щодо вдосконалення етичної поведінки на державній службі, включаючи принципи управління етикою на державній службі та Керівні принципи ОЕСР для транснаціональних підприємств, Розділ II.9. Інформація з: <https://www.oecd.org/corruption/48972967.pdf>
- 69 «G20 Антикорупційний план дій щодо захисту викривачів», ОЕСР. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/48972967.pdf>
- 70 «G20 Антикорупційний план дій щодо захисту викривачів», ОЕСР. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/48972967.pdf>

- 71 Див. ЄСПЛ, Heinisch проти Німеччини, заява №. 28274/08, 21 липня 2011 р., згідно з якою звільнення медичної сестри після подання кримінальної скарги на її роботодавця через недоліки у наданому догляді становило порушенням статті 10 Європейської конвенції з прав людини.
- 72 Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. Доступно за посиланням: http://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/03_vlppk_Whistleblower-book_color_ukr_light-site.pdf
- 73 Правовий захист викривачів / За заг. редакцією Нестеренко О. В., Шостко О. Ю. — Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. Доступно за посиланням: http://acrec.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/03_vlppk_Whistleblower-book_color_ukr_light-site.pdf
- 74 Закон України № 198-IX «Про внесення змін до Закону України “Про запобігання корупції” щодо викривачів корупції»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-20#Text>
- 75 Розділ VII Закону України № 1700-VII «Про запобігання корупції»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- 76 «Україна: Нові правила, що вимагають більшого захисту викривачів». Baker McKenzie, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/2020/02/new-rules-whistleblowers>
- 77 «Права та гарантії захисту викривачів», Веб-сайт НАЗК. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/uk/metodychni-rekomendatsiyi/zahyst-vykrivachiv/>
- 78 «Американські гірки» України в питаннях захисту викривачів свідчать про нестабільність в дотриманні нею взятих на себе зобов'язань щодо здійснення антикорупційних реформ. Веб-сайт Українського кризового медіа-центру. Доступно за посиланням: <https://uacrisis.org/uk/amerykanski-girky>
- 79 Курс «Викривач у законі». Веб-сайт Цифрова Освіта Дія. Доступно за посиланням: <https://osvita.dii.gov.ua/courses/vikrivac-u-zakoni>
- 80 «Підтримка викривачів». Веб-сайт Transparency International Ukraine. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/en/project/support-to-whistleblowers/>
- 81 Рішення Знам'янського міськрайонного суду. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94240705>
- 82 Рекомендація № R(2000)10 Комітету міністрів державам-членам щодо кодексів поведінки державних службовців, Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806cc1ec>
- 83 Резолюція 433 (2018) про Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d3295>
- 84 Резолюція 434 (2018) та Рекомендація 423 (2018) щодо конфлікту інтересів на місцевому та регіональному рівнях, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d33d0>
- 85 Посібник «Врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі: Керівні принципи ОЕСР та досвід країн» / *Managing Conflict of Interest in the Public Service: OECD Guidelines and Country Experiences*, Організація економічного співробітництва і розвитку, 2003 р. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/gov/ethics/48994419.pdf>
- 86 Декларації про наявність активів для публічних службовців: інструмент для запобігання корупції / *Asset Declarations for Public Officials: A Tool to Prevent Corruption*, Організація економічного співробітництва і розвитку, 2011. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/47489446.pdf>
- 87 «Антикорупційні реформи в Україні: моніторинг 4-го раунду в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією» / “Anti-corruption reforms in Ukraine: 4th round of monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan”, ОЕСР, 2017, стор. 57. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Ukraine-Round-4-Monitoring-Report-ENG.pdf>

- 88 Оновлення прогресу звіту про план боротьби з корупцією щодо України, ОЕСР, 2019, с. 62–63, / The Progress Update of the Anti-corruption Action Plan report on Ukraine, OECD, 2019. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Ukraine-Progress-Update-2019-EN.pdf>
- 89 Закон України № 1700-VII «Про запобігання корупції», Розділ VII «Фінансовий контроль» (статті 45–52): <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/paran438#n438>
- 90 Більш детальна інформація доступна за посиланням: <https://nazk.gov.ua/zakonodavstvo-0>
- 91 НАЗК надає рекомендації щодо заповнення електронних декларацій за посиланням: <https://nazk.gov.ua/deklaraciya>
- 92 Стаття 172–6 Кодексу про адміністративні правопорушення та стаття 366–1 Кримінального кодексу. Доступно за посиланням: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/vidpovidalnist-za-porushennya-vymog-finansovogo-kontrolyu/>
- 93 Рішення Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27.10.2020. Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#n2>
- 94 Терміновий спільний висновок Венеціанської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи щодо законодавчої ситуації щодо антикорупційних механізмів відповідно до Рішення Конституційного Суду № 13-р/2020 України, виданий відповідно до статті 14а Регламенту Венеціанської комісії // *Urgent Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe on the legislative situation regarding anti-corruption mechanisms following Decision No. 13-r/2020 of the Constitutional Court of Ukraine, issued pursuant to article 14a of the Venice Commission's rules of procedure*// Венеціанська комісія, 2020 рік. Доступно за посиланням: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)018-e)
- 95 «Конституційна криза: Як вирішувати проблему?» TI Ukraine, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/blogs/konstytutsijna-kryza-yak-vyrishuvaty-problemu/>
- 96 «Що змінило рішення КСУ в роботі НАЗК?» НАЗК, 27 листопада 2020 року. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/shho-zminylo-rishennya-ksu-v-roboti-nazk/>
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-20#Text>
<https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nabuv-chynnosti-zakon-yakyj-chastkovo-vidnovlyuye-povnovazhennya-nazk/>
- 97 Закон України № 1074-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-20#Text>
- 98 Пропозиції Президента до Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70915
- 99 Відповідальність за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів та обмежень щодо запобігання корупції. Веб-сайт НАЗК. Доступно за посиланням: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/13-vidpovidalnist-za-porushennya-vymog-shhodo-zapobigannya-ta-vregulyuvannya-konfliktu-interesiv-ta-obmezhen-shhodo-zapobigannya-koruptsiyi/>
- 100 «Рекомендації при роботі з Єдиним державним реєстром декларацій» Веб-сайт НАЗК. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/rekomendaciyi-pry-roboti-z-yedynym-derzhavnym-reyestrom-deklaracij>

- 101 Веб-сайт Офісу Розбудови Добročесності. Доступно за посиланням: <https://prosvita.nazk.gov.ua/>
- 102 Курси проводяться НАЗК за підтримки ПРООН та експертів громадянського суспільства. Для подальшої інформації див. приклади курсу при Львівській обласній державній адміністрації (<http://loda.gov.ua/news?id=22646>) та Харківській обласній державній адміністрації (<http://kharkivoda.gov.ua/news/83105?sv>).
- 103 Розділ про електронне декларування на веб-сайті Маріупольської міської ради. Доступно за посиланням: <https://mariupolrada.gov.ua/page/elektronne-deklaruvannja>
- 104 Пам'ятка посадової особи органів місцевого самоврядування. Веб-сайт Маріупольської міської ради. Доступно за посиланням: <https://mariupolrada.gov.ua/page/pam%E2%80%99jatka—posadovoi-osobi-organiv-miscevogo-samovrjaduvannja>
- 105 «Рекомендації щодо заповнення електронних декларацій», веб-сторінка Сумської обласної ради, 25 жовтня 2016 року. Доступно за посиланням: <https://sorada.gov.ua/pro-oblasnu-radu/zapobigannja-projavam-koruptsiji/17543-rekomendatsiji-shchodo-zapovnennja-elektronnyh-deklaratsij.html>
- 106 «Декларування», веб-сторінка Черкаської обласної ради. Доступно за посиланням: <http://oblradack.gov.ua/deklaruvannia.html>
- 107 <http://opendatahandbook.org/guide/en/what-is-open-data>
- 108 European Union/Cargemini Consulting, *Creating Value through Open Data: Study on the Impact of Re-use of Public Data Resources* (2015), European Union, available at: https://data.europa.eu/sites/default/files/edp_creating_value_through_open_data_0.pdf
- 109 More details about open data principles, please check the following sources: Lessig L., *Open Government Data Principles*, available at: <https://opengovdata.org>; *10 Principles for Improving Federal Transparency*, Kundra V., available at: <https://bit.ly/37b8Y4o>
- 110 Bosio, E., Djankov S., *How large is public procurement?* (February 2020), available at: <https://bit.ly/3k1QZHh>
- 111 Відповідно до Глобального рейтингу з права по доступу до інформації Україна займає 19 місце з оцінкою у 115 балів з максимум 150. Подальша інформація на сайті: <https://www.rti-rating.org/country-data/Ukraine/>
- 112 Закон України № 319 «Про внесення змін до деяких законів України про доступ до публічної інформації у формі відкритих даних»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/319-19>
- 113 Закон України №183-VIII «Про відкритість використання публічних коштів»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183-19/paran13#n13>
- 114 На основі Закону про доступ до публічної інформації від 21 жовтня 2015 р. Кабінет Міністрів України затвердив положення № 835 «Про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» (доступно за посиланням: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnprd?docid=248573101>). Це положення уповноважило Державне агентство з питань електронного урядування забезпечити належне функціонування Єдиного державного веб-порталу відкритих даних: <http://data.gov.ua>
- 115 ОЕСР (2018) Підтримання темпу процесу децентралізації в Україні, Видавництво ОЕСД, Париж [OECD, 2018. *Maintaining the pace of the decentralization process in Ukraine*]. Доступно за посиланням: <https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/9789264301481-uk#page287>
- 116 Веб-сайт Міністерства цифрової трансформації України. Доступно за посиланням: <https://thedigital.gov.ua/>
- 117 In its first session in 1946, the UN General Assembly adopted Resolution 59(I), stating that “freedom of information is a fundamental human right and is the touchstone of all the freedoms to which the United Nations is consecrated.” Available at: [https://undocs.org/en/A/RES/59\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/59(I))

- Article 19 of the Universal Declaration of Human Rights (1948) states that the fundamental right of freedom of expression encompasses the freedom to “to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers”. Available at: https://www.un.org/en/udhrbook/pdf/udhr_booklet_en_web.pdf
- According to the International Covenant on Civil and Political Rights (1966), «everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice. Available at: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
- 118 Конвенція ради Європи про доступ до офіційних документів (CETS No. 2015), Конвенція Тромсе, 18 червня 2009 року. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/205>
 - 119 Резолюція 435 (2018) та Рекомендація 424 (2018) про прозорість та відкритий уряд, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d341c>
 - 120 Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, Європейська економічна комісія ООН, 25 червня 1998 року. Доступно за посиланням: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf>
 - 121 Рекомендація Ради щодо відкритого уряду, ОЕСР, 14 грудня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
 - 122 Відповідно до Глобального рейтингу з права по доступу до інформації Україна займає 19 місце з оцінкою у 115 балів з максимум 150. Подальша інформація на сайті: http://www.rti-rating.org/view_country/?country_name=Ukraine
 - 123 «Антикорупційні реформи в Україні: моніторинг 4-го раунду в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією» / “Anti-corruption reforms in Ukraine: 4th round of monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan”, ОЕСР, 2017, стор. 98–99. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Ukraine-Round-4-Monitoring-Report-ENG.pdf>
 - 124 Моніторинг стану виконання законодавства про доступ до публічної інформації в регіонах України. ПРООН, 2020. Доступно за посиланням: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/monitoring-access-to-justice-in-regions-in-Ukraine.html
 - 125 Результати моніторингу стану надання та оприлюднення публічної інформації щодо протидії поширенню коронавірусної хвороби COVID-19, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2020. Доступно за посиланням: <https://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/rezultati-mon%D1%96toringu-stanu-nadannya-ta-oprilyudnennya-publ%D1%96chno%D1%97-%D1%96nformacz%D1%96%D1%97-shhodo-protid%D1%96%D1%97-poshirennyu-koronav%D1%96rusno%D1%97-xvorobi-covid-19/>
 - 126 Мережа координується Центром демократії та верховенства права — одним з провідних аналітичних центрів України. Подальша інформація на сайті: <https://cedem.org.ua/news/vidbulasya-pres-konferentsiya-z-pytan-d/>
 - 127 «В Україні створюють мережу захисників права на доступ до інформації.» Міжнародний Фонд Відродження, 2012. Доступно за посиланням: https://www.irf.ua/v_ukraini_stvoryuyut_merezhu_zakhisnikiv_prava_na_dostup_do_informatsii/
 - 128 27 березня 2020 року CEDEM виграв справу Європейського суду з прав людини «Центр демократії та верховенства права проти України» щодо доступу до автобіографій кандидатів у депутати. Рішення по справі доступно за посиланням: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-201896%22%5D%7D>
 - 129 «10 років Закону про доступ: що змінилося на краще і які виклики попереду» CEDEM, 2021. Докладніше за посиланням: <https://cedem.org.ua/news/10-rokiv-zakonu-dostup-forum/>

- 130 Конвенція ради Європи про доступ до офіційних документів (CETS No. 2015), Конвенція Тромсе, 18 червня 2009 року. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/205>
- 131 Конституція України, стаття 34, пункт 2 та 3: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вп/paran4269#n4269>
- 132 Закон України № 2939 «Про доступ до публічної інформації»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
- 133 Закон України № 2657 «Про інформацію»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
- 134 Закон України № 183 «Про державну таємницю»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
- 135 Закон України № 2939 «Про доступ до публічної інформації»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
- 136 Функції контролю Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (офіс Омбудсмана). Доступно за посиланням: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/informright/>
- 137 «Антикорупційні реформи в Україні: моніторинг 4-го раунду в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією» / “Anti-corruption reforms in Ukraine: 4th round of monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan”, ОЕСР, 2017, стор. 99–100. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Ukraine-Round-4-Monitoring-Report-ENG.pdf>
- 138 Стаття 212.3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Доступно за посиланням: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/paran2509#n2509>
- 139 Стаття 171 Кримінального кодексу України. Доступно за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran1128#n1128>
- 140 Пам'ятка для відповідальних з доступу до публічної інформації. CEDEM, 2019, Доступно за посиланням: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/pamjatka_training.pdf
- 141 Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації. Рада Європи, 2020 р. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7>
- 142 «Рекомендації розпорядникам публічної інформації на місцевому рівні за результатами моніторингу в рамках проєкту «Платформа «Омбудсман плюс»», [Recommendations to public information administrators at the local level, based on monitoring results within the framework of the Platform “Ombudsman Plus”], Центр демократії та верховенства права, 2016 р. Доступно за посиланням: http://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/print_2505_recommendations1.pdf
- 143 «Рекомендації щодо забезпечення умов та безпосереднього доступу до публічної інформації в приміщенні розпорядників за результатами моніторингу, проведеного у 2017р. у рамках Платформи «Омбудсман плюс»», Центр демократії та верховенства права, 2017 р. Доступно за посиланням: http://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/21h21_final_1809.pdf
- 144 *Приклади належних практик муніципальної прозорості*, Transparency International Ukraine, Травень 2020. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/research/prykklady-naleznyh-praktyk-munitsypalnoyi-prozorosti/>
- 145 «Яке місто стало лідером у рейтингу прозорості та підзвітності в Україні». Transparency International Ukraine, Травень 2020. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/news/yake-misto-stalo-liderom-u-rejtyngu-prozorosti-ta-pidzvitnosti-v-ukrayini/>
- 146 Більше інформації доступно за посиланням: <http://cedem.org.ua/en/what-we-do/anticorruption-en/ombudsman-plus/>
- 147 «Як забезпечується доступ до публічної інформації в Україні? (результати моніторингу)», Центр демократії та верховенства права, 4 жовтня 2017 року.

- Доступно за посиланням: <http://cedem.org.ua/news/vseukrayinskyj-monitoryng-vidkrytosti-vlady-oprylyudneno-rezultaty/>
- 148 «Методологія оцінки рівня забезпечення доступу до публічної інформації суб'єктами владних повноважень», Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», Київ, 2016. Доступно за посиланням: <http://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Maket-metodologiya-veb-2.pdf>
- 149 У 2018 році Центр політичних досліджень та аналітики Eidos опублікував «Звіт щодо рівня забезпечення доступу до публічної інформації органами місцевої влади та місцевого самоврядування». Доступно за посиланням: <http://eidos.org.ua/vydannya/zvit-schodo-rivnya-zabezpechennya-dostupu-do-publichnoji-informatsiji-orhanamy-mistsevoji-vlady-ta-mistsevoho-samovryaduvannya-2018/>
- «Методологія оцінки рівня забезпечення доступу до публічної інформації суб'єктами владних повноважень», Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», Київ, 2016. Доступно за посиланням: <http://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Maket-metodologiya-veb-2.pdf>
- 150 Веб-сайт Міського Бота Назара: <https://citybot.pro>
- 151 Резолюція 417 (2017) і Рекомендація 398 (2017) щодо відкритих даних для надання кращих публічних послуг, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806fbdbc>
- 152 Резолюція 435 (2018) та Рекомендація 424 (2018) про прозорість та відкритий уряд, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d341c>
- 153 «Керівні принципи щодо відкритих публічних даних з метою залучення громадян», Департамент з економічних та соціальних питань, ООН, 2013 р. Доступно за посиланням: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/Guidelines%20on%20OGDCE%20May17%202013.pdf>
- 154 Інструментарій для даних відкритого уряду — Світовий банк. Доступно за посиланням: <http://opendatatoolkit.worldbank.org/en/>
- 155 П'ятикрокова схема розміщення відкритих даних. Доступно за посиланням: <http://5stardata.info>
- 156 Міжнародна хартія відкритих даних, вересень 2005 року. Доступно за посиланням: http://opendatacharter.net/wp-content/uploads/2015/10/opendatacharter-charter_F.pdf
- 157 Рекомендація Ради щодо відкритого уряду, ОЕСР, 14 грудня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
- 158 Звіт Open Data Maturity Report 2020, с 89. Доступно за посиланням: https://data.europa.eu/sites/default/files/edp_landscaping_insight_report_n6_2020.pdf
- 159 Звіт Open Data Maturity Report 2020, сторінка 9–10. Доступно за посиланням: https://data.europa.eu/sites/default/files/edp_landscaping_insight_report_n6_2020.pdf
- 160 «Україна увійшла в європейський рейтинг відкритих даних Open Data Maturity Report 2020», Веб-сайт Міністерства Цифрової Трансформації. Доступно за посиланням: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-uviyshla-v-evropeyskiy-reyting-vidkritikh-danikh-open-data-maturity-report-2020>
- 161 Закон України № 319 «Про внесення змін до деяких законів України про доступ до публічної інформації у формі відкритих даних»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/319-19>
- 162 На основі Закону про доступ до публічної інформації від 21 жовтня 2015 р. Кабінет Міністрів України затвердив положення № 835 «Про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» (доступно за посиланням: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248573101>). Це положення уповноважило Державне агентство з питань електронного урядування забезпечити належне функціонування Єдиного державного веб-порталу відкритих даних: <http://data.gov.ua>

- 163 В Україні запрацював Центр компетенцій «Дія. Відкриті дані» Урядовий портал, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapracyuvav-centr-kompetencij-diya-vidkriti-dani>
- 164 Закон України № 183 «Про відкритість використання публічних коштів» (доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183-19>) зобов'язує оприлюднювати інформацію про трансакції публічних коштів.
- 165 Електронна система ProZorro стала всесвітньо відомою як приклад систем для державних електронних закупівель.
- 166 Україна — перша країна у Європі, яка зобов'язала всі компанії вказати своїх бенефіціарних власників. У травні 2017, Україна підписала Меморандум про глобальне партнерство у відкритті інформації про бенефіціарних власників та у серпні 2017 р. відкрила доступ до цієї інформації у формі відкритих даних. Подальша інформація на сайті: <https://map.antic.org.ua/news/ukraine-was-rewarded-for-progress-in-beneficial-ownership-disclosure/>
- 167 Основні функції та обов'язки Міністерства цифрової трансформації України. Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-ministerstva-cifrovoyi-t180919>
- 168 В Україні запрацював Центр компетенцій «Дія. Відкриті дані» Урядовий портал, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapracyuvav-centr-kompetencij-diya-vidkriti-dani>
- 169 Центр компетенцій «Дія. Відкриті дані». Доступно за посиланням: <https://diia.data.gov.ua/>
- 170 Постанова №835 Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних». Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248573101>
- 171 Постанова № 407 Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року. Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/407-2021-n#Text>
- 172 Стаття 14 (2) Закону України № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14/ed20201114#n237>
Закон України № 2164-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19#Text>
- 173 «Фінансова звітність компанії: закриті відкриті дані». BRDO, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://brdo.com.ua/analytics/finansova-zvitnist-kompanij-zakryti-vidkryti-dani/>
- 174 Про фінансову звітність на веб-сайті Дія. Доступно за посиланням: <https://data.gov.ua/dataset/24069422-5825-41f6-81f7-89567e5e2ac9>
- 175 Дорожня карта була розроблена Державним агентством з питань електронного урядування за підтримки проекту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах», що фінансується USAID/Сполученим Королівством та виконується у партнерстві з Фондом Євразія та Фондом Східна Європа. Подальша інформація на сайті: <http://www.dknii.gov.ua/content/10-bereznia-2017-roku-prezentovano-dorozhnyu-kartu-rozvytku-vidkrytyh-danyh-v-ukrayini-na>
- 176 Принципи Міжнародної Хартії відкритих даних: <https://opendatacharter.net/principles/>
- 177 «Фінальну версію рекомендацій для наборів відкритих даних ОМС оприлюднено на data.gov.ua», Міністерство цифрової трансформації, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://thedigital.gov.ua/news/finalnu-versiyu-rekomendatsiy-dlya-naboriv-vidkritikh-danikh-oms-oprilyudneno-na-datagovua>
- 178 Рекомендації для оприлюднення наборів відкритих даних. Міністерство цифрової трансформації, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://data.gov.ua/pages/835-rec-index>
- 179 Методичні рекомендації для розпорядників інформації щодо персоніфікації наборів відкритих даних, Міністерство цифрової трансформації, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://data.gov.ua/uploads/files/2020-03-27-160613.559704RecomendationMethodsnew2020-1.pdf>

- 180 Перелік навчальних курсів Міністерства цифрової трансформації для різних цільових аудиторій. Доступно за посиланням: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-prodovzhue-provoditi-navchalni-programi-z-vidkritikh-danikh>
- 181 «Відкриті дані: формати та правила створення». Texty.org.ua, 2017 рік. Доступно за посиланням: <https://drive.google.com/file/d/1mB7YKdSISYYl4KWYUJGua1UZknlvhkFy/view>
- 182 «Відкриті дані для міст. Практичний аспект», Проект «Дані міст» Київ, 2019. Доступно за посиланням: https://drive.google.com/file/d/1e50WfCvStxZ9ZtC8SK93Ebr2G5jy_F0d/view
- 183 «Мінцифри безкоштовно ділиться порталом відкритих даних з містами.» Міністерство цифрової трансформації, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-bezkostovno-dilitsya-portalom-vidkritih-danikh-z-mistami>
- 184 Розвиток відкритих даних в регіонах. Міністерство цифрової трансформації. Доступно за посиланням: <https://thedigital.gov.ua/news/rozvitok-vidkritikh-danikh-v-regionakh>
- 185 Портал відкритих даних міста Маріуполь: <https://data.mariupolrada.gov.ua/group>
- 186 ІнфоХаб на веб-сайті Порталу відкритих даних Маріуполя: <https://data.mariupolrada.gov.ua/pages/info>
- 187 Потал відкритих даних міста Коломия. Доступно за посиланням: <https://dani.kolrada.gov.ua>
- 188 CityHelper ЧатБот: <https://city-helper.com>
- 189 Резолюція 421 (2017) та Рекомендація 405 (2017) щодо забезпечення прозорості державних закупівель на місцевому та регіональному рівнях, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/168074cf72>
- 190 Підвищення доброчесності державних закупівель: контрольний список, Організація економічного співробітництва та розвитку, 2008 р. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/ethics/enhancingintegrityinpublicprocurementchecklist.htm>
- 191 Рекомендація Ради ОЕСР щодо державних закупівель. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/public-procurement/recommendation/>
- 192 Інструментарій державних закупівель ОЕСР. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/governance/procurement/toolbox/>
- 193 Угода СОТ про державні закупівлі. Доступно за посиланням: https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gp_revised_gpa_e.htm
- 194 Європейський Союз (2014), Директива 2014/24 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року про державні закупівлі. Доступно за посиланням: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-02014L0024-20180101>
- 195 Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Типовий закон ЮНСІТРАЛ про державні закупівлі, 2014 р. Доступно за посиланням: <https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/procurem/ml-procurement-2011/2011-Model-Law-on-Public-Procurement-e.pdf>
- 196 World Bank. *Benchmarking Public Procurement 2017: Assessing Public Procurement Regulatory Systems in 180 Economies* (2018), available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/32500>
- 197 Найпоширенішими формами корупції при державних закупівлях є розподіл державних контрактів друзям чи політичним партнерам за рахунок прозорого та конкурентного процесу або формування картелів для маніпулювання тендерним процесом.
- 198 Закон України № 922-VIII «Про публічні закупівлі»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>
- 199 ПРООН, «Україна на 23% перевищує середній показник у світі за Індексом розвитку електронного уряду ООН», 2016. Доступно за посиланням: <https://dhrp.org.ua/en/news/1381-20160804-en>
- 200 Портал європейської інтеграції, "Public Procurement ", 2016. Доступно за посиланням: <https://eu-ua.org/en/public-procurement>

- 201 Transparency International Україна, «Оцінка впровадження українського законодавства про державні закупівлі», 2017. Доступно за посиланням: https://www.tpp-rating.org/public/uploads/data/3/AOIL/5914ba099412aPPL_Implementation-Assessment-Ukraine.pdf
- 202 Директива 2014/24/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 26 лютого 2014 року про державні закупівлі та скасування Директиви 2004/18/ЄС. Доступно за посиланням: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/24/oj>
- 203 Директива 2014/25/ЄС Європейського парламенту і Ради від 26 лютого 2014 року щодо здійснення закупівель організаціями, що працюють у водогосподарському, енергетичному, транспортному секторах та секторі поштових послуг, яка скасовує Директиву 2004/17/ЄС. Доступно за посиланням: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/25/oj>
- 204 «Зміни до Закону України «Про публічні закупівлі» всупили в дію». Доступно за посиланням: <https://www.usubc.org/site/recent-news/amendments-to-the-law-of-ukraine-quot-on-public-procurement-quot—took-effect>
- 205 «Почали діяти зміни до Закону України «Про публічні закупівлі». Державна Аудиторська Служба України, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://dasu.gov.ua/ua/news/800>
- 206 Закон України № 1700-VII «Про запобігання корупції»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- 207 Закон України №851-IV «Про електронні документи та електронний документообіг»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
- 208 Закон України №2155-VIII «Про електронні довірчі послуги»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>
- 209 Закон України №2939-VI «Про доступ до публічної інформації»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
- 210 Закон України №3659-XII «Про Антимонопольний комітет України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12/>
- 211 Закон України №530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-IX>
- 212 Інформаційний ресурс Уповноваженого органу у сфері публічних закупівель, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Доступно за посиланням: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8245ceea-6349-45c2-a2cf-35791699407f>
- 213 Лист Міністерства розвитку економіки від 1 квітня 2019 року № 3304 -04 / 13647-06 «Щодо етичної поведінки під час здійснення публічних закупівель», що містить Настанови щодо етичної поведінки у сфері публічних закупівель. Доступно за посиланням: <https://infobox.prozorro.org/news-mert/shchodo-etichnoji-povedinki-pid-chas-zdiysnennya-publichnih-zakupivel>
- 214 Річний Звіт Prozorro за 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://drive.google.com/file/d/1ubMr9xl2FQP4TUde-cDiarpiLJddCoY/view?fbclid=IwAR2SzyHbxgKvQhtf5-1arZf8z4dnJKCnhQOoOifhVdC754BQ3QwKxzBFU>
- 215 Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку в державному секторі (IPSAS), Рада з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Доступно за посиланням: <https://www.iasplus.com/en/resources/global-organisations/ipsasb>
- 216 Міжнародні стандарти вищих аудиторських установ (ISSAI). Доступно за посиланням: <http://www.issai.org>
- 217 OECD (2018) Підтримання темпу процесу децентралізації в Україні, Видавництво OECD, Париж. Доступно за посиланням: <https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/9789264301481-uk#page287>
- 218 «Громадяни мають вчитись контролювати витрати місцевих бюджетів», Прес-центр ініціативи «Децентралізація» (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та

- житлово-комунального господарства України), 14 листопада 2017 року. Доступно за посиланням: <http://decentralization.gov.ua/news/7556>
- 219 Стаття 7 Бюджетного кодексу України. Доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/2456-17/paran191#n191>
- 220 Закон України №183-VIII «Про відкритість використання публічних коштів»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183-19/paran13#n13>
- 221 Веб-сайт порталу «Прозорий бюджет». Доступно за посиланням: <https://openbudget.gov.ua/about-portal>
- 222 Постанова Кабінету Міністрів про створення «Прозорого бюджету». Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-p#Text>
- 223 Закон України №576 «Про Рахункову палату»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/576-19/paran122#n122>
- 224 Більш детальна інформація доступна за посиланням: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/en/index>
- 225 Більш детальна інформація доступна за посиланням: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
- 226 Стаття 116 Бюджетного кодексу та стаття 164–12 Кодексу про адміністративні правопорушення. Доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/paran1549#n1549>
- 227 Статті 210–211 Кримінального кодексу. Доступно за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran1432#n1432>
- 228 *Україна: Звіт про надання технічної допомоги — огляд управління державними фінансами*, Доповідь МВФ по країні №16/30, лютий 2016 р., Вашингтон, округ Колумбія, стор. 46. Доступно за посиланням: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr1630.pdf>
- 229 *Підтримання темпу процесу децентралізації в Україні*, ОЕСР, Париж, 15 червня 2018 р., стор 37–38. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/cfe/maintaining-the-momentum-of-decentralisation-in-ukraine-9789264301436-en.htm>
- 230 Посібник «Моделювання ефективної фінансової діяльності органів місцевого самоврядування ОТГ в умовах децентралізації. Консолідований Підхід». Національний проєкт «Децентралізація», 2019 рік. Доступно за посиланням: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/569/5.pdf>
- 231 «Запровадження зовнішнього комплексного громадського аудиту», Офіційна веб-сторінка Охтирської міської ради. Доступно за посиланням: <http://www.omvk.sm.ua/content/view/14944/1/>
- 232 «Миколаївські громадські активісти «встановлять діагноз» міському бюджету», Офіційна веб-сторінка Миколаївської міської ради, 2 червня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://mkrada.gov.ua/news/5175.html>
- 233 Резолюція 402 та Пояснювальна записка Конгресу місцевих та регіональних влад. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/168071a562>
- 234 Рекомендації та звіт щодо фінансування політичних партій, прийняті Венеціанською комісією на 46-му пленарному засіданні (Венеція, 9–10 березня 2001 р.) Доступно за посиланням: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(2001\)008-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(2001)008-e)
- 235 Компіляція висновків та звітів Венеціанської комісії стосовно політичних партій CDL-PI (2016) 003. Доступно за посиланням: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2016\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2016)003-e)
- 236 Рекомендація Rec(2003)4 Комітету міністрів Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806cc1f1>
- 237 Стаття 1–2 Рекомендацій Rec(2003)4 Комітету міністрів державам-членам щодо загальних правил проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806cc1f1>

- 238 Стаття 7 Рекомендацій 1516 (2001) Парламентської Асамблеї. Доступно за посиланням: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16907&lang=en#>
- 239 Стаття 14 Закону України № 2365-III «Про політичні партії»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
- 240 «Аналітика дня: Чому потрібне державне фінансування партій?», Агенція законодавчих ініціатив, 2019. Доступно за посиланням: <https://parlament.org.ua/2019/10/04/analytika-dnya-chomu-potribno-derzhavne-finansuvannya-partij/>
- 241 Закон України № 731-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії політичній корупції» (прикінцеві положення): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-19#n60>
- 242 GRECO (2017), Третій раунд оцінки Додатку до Другого звіту про відповідність вимогам щодо України. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/third-evaluation-round-addendum-to-the-second-compliance-report-on-ukr/168073428e>
- 243 Висновок Венеціанської комісії № 1022/2021 Висновок ОБСЄ / БДІПЛ № POLIT-UKR / 402/20 «Спільна думка щодо законопроекту про політичні партії», с. 4. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/f/482199.pdf>
- 244 «Реєстр POLITDATA — у промисловій експлуатації. Від сьогодні НАЗК прийматиме звіти партій за 2021 рік лише в електронному вигляді», НАЗК, 2021 рік. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/reyestr-politdata-u-promyslovij-eksploatatsiyi-vid-sogodni-nazk-pryjmatyme-zvity-partij-za-2021-rik-lyshe-v-elektronnomu-vyglyadi/?hilite=politdata>
- 245 Веб-сайт порталу POLITDATA. Доступно за посиланням: <https://politdata.nazk.gov.ua/#/>
- 246 Закон України № 2365-III «Про політичні партії в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#n3>
- 247 Стаття 11 Закону України № 1700-VII «Про запобігання корупції»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
- 248 Стаття 17–9 Закону України № 2365-III «Про політичні партії в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#n3>
- 249 «Контроль політичних фінансів. Від А до Я. Досвід Латвії», Transparency International Ukraine, Transparency International Latvia, 2016 рік. Доступно за посиланням: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/12/dosvid-latvii_wiew.pdf
- 250 Посібник для політичних партій з політичного фінансування. IFES, 2018 рік. Доступно за посиланням: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_2018_political_finance_manual_for_political_parties_ukr.pdf
- 251 Офіс розбудови доброчесності, створення НАЗК. Веб-сайт: <https://prosvita.nazk.gov.ua/category/finansuvannya-politpartiy-rozbyraiemosia/pro-proyekt-zapobigannya-politychnyj-koruptsiyi>
- 252 Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2020 році, сторінка 12, НАЗК, 2020 рік. Доступно за посиланням: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/NAZK_Nats_dopovid_.pdf
- 253 «142 фінансові звіти подали політичні партії до НАЗК протягом I кварталу. Складено 48 протоколів», Веб-сайт НАЗК. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/142-finansovi-zvity-podaly-politychni-partiyi-do-nazk-protyagom-i-kvartalu-skladeno-48-protokoliv/>
- 254 «Повітряні кулі та «гречка» на місцевих виборах: як НАЗК моніторить витрати партій», Українська Правда, 2020 рік. Доступно за посиланням: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/10/13/7269670/>
- 255 «КВУ офіційно звернувся до НАЗК із проханням провести додаткову перевірку фінансових звітів «Слуги народу» та «Опозиційної платформи За життя», Комітет виборців України, 2021 рік. Доступно за посиланням: <http://cvu.org.ua/nodes/view/>

- [type:news/slug:kvu-ofitsiino-zvernuvsia-do-nazk-iz-prokhanniam-provesty-dodatkovu-perevirku-finansovyykh-zvitiv-sluhy-narodu-ta-opozytsiinoi-platfomy-za-zhyttia](#)
- 256 Веб-сайт Бази Даних ПолітХаб: <https://www.chesno.org/polithub/>
- 257 «Золото партій» — Інструмент для зручного аналізу політичних фінансів. Доступно за посиланням: <https://zp.chesno.org>
- 258 Council of Europe COE, *European Charter of Local Self-Government*. Council of Europe (1985), available at: <https://rm.coe.int/168007a088>
- 259 Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe COE (2009), *Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of a local authority*, available at <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=207>
- 260 Закон України № 577-VII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/577-19>
- 261 Томкова Й., Хуткий Д., Наход М. Аналітичні записки з ефективного е-урядування. Випуск №3: Е-демократія на місцевому рівні: стан розвитку, EGAP, 2018, стор. 2.
- 262 Веб-сайт та чат бот для громад. Міністерство цифрової трансформації. Доступно за посиланням: <https://toolkit.in.ua/>
- 263 «Механізми участі громадян у процесі прийняття рішень органами міської влади у Києві» Cedos, 2018. Доступно за посиланням: <https://cedos.org.ua/researches/mekhanizmy-uchasti-hromadian-u-protsesi-pryiniattia-rishen-u-kyievi-rezultaty-doslidzhennia/>
- 264 Методичні рекомендації щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні. Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>
- 265 Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- 266 Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, SM(2017)83-final, Комітет міністрів Ради Європи, 27 вересня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16807626cf>
- 267 Резолюція 435 (2018) та Рекомендація 424 (2018) про прозорість та відкритий уряд, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d341c>
- 268 Conference of International NGOs of the Council of Europe COE, *Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision-Making Process*, adopted by the Conference of International NGOs of the Council of Europe (2009), available at: <http://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation>
- 269 Рекомендації Ради ОЕСР щодо відкритого уряду, 14 грудня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
- 270 OECD Guiding Principles for Open and Inclusive Policy Making, Організація економічного співробітництва і розвитку, червень 2010 р. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/46560128.pdf>
- 271 «У центрі уваги — громадянин: громадська участь в інтересах кращої політики та послуг», Організація економічного співробітництва і розвитку, 28 травня 2009 року. Доступно за посиланням: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264048874-en>
- 272 Обсерваторія інновацій публічного сектору, Організація економічного співробітництва і розвитку. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/governance/observatory-public-sector-innovation/blog/page/findingtherighttools.htm>
- 273 Путівник по ініціативі Партнерство «Відкритий Уряд», 29 червня 2015 року. Доступно за посиланням: <https://www.opengovpartnership.org/documents/the-open-government-guide/>

- 274 Партнерство «Відкритий Уряд», набір програм Toolbox, 2017 рік. Доступно за посиланням: <https://www.opengovpartnership.org/resources/ogp-toolbox>
- 275 Інноваційна мережа громадського сектора, уряд Австралії. Доступно за посиланням: <https://innovation.govspace.gov.au>
- 276 Набір інструментів творення відкритої політики, Секретаріат уряду Сполученого Королівства, 3 січня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://www.gov.uk/guidance/open-policy-making-toolkit>
- 277 The Forum for Ethical AI, *Democratising decisions about technology. A toolkit* (2019), Royal Society of the Arts, United Kingdom, available at: <https://www.thersa.org/globalassets/reports/2019/democratising-decisions-tech-report.pdf>
- 278 Перелік та контактні дані громадських рад. Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/perelik-ta-kontaktni-dani-gromadskih-rad>
https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_grom-rad/info-gromrad-ovv-2020-4-a.pdf
- 279 Закон України № 2862-VI «Про соціальний діалог в Україні»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>
- 280 Закон України № 1160 «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1160-15/para099#o99>
- 281 Постанова Кабінету Міністрів №966 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Доступно за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-n/page>
- 282 Проект Закону «Про публічні консультації». Доступно за посиланням: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/img_1st/2778
- 283 Проект реалізується Transparency International Україна у партнерстві з Transparency International Словаччина та Інститутом Політичної Освіти України, за підтримки Фонду Демократії ООН. Більше інформації за посиланням: <https://transparentcities.in.ua/>
- 284 «Довідник громадського активіста», розроблений експертами проекту USAID «Громадяни в дії» спільно з фахівцями Інституту політичної освіти. Доступно за посиланням: <http://dovidnyk.org.ua>
- 285 Типові положення по місцевій демократії, «Довідник громадського активіста», розроблений експертами проекту USAID «Громадяни в дії» спільно з фахівцями Інституту політичної освіти. Доступно за посиланням: http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=430
- 286 Веб-сайт Молодіжної ради: <http://youthcouncil.com.ua/about>
- 287 Веб-сайт Львівської міської ради: <https://city-adm.lviv.ua/public-hearings>
- 288 Постанова Львівської міської ради: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/79BC163468782E76C22581F60034FF08?OpenDocument)
- 289 Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- 290 Резолюція 405 (2016) про бюджетування програм, пов'язаних з гендерним питанням, Конгрес місцевих і регіональних влад. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/1680718ce9>
- 291 Хейманс Дж., *Зміцнення участі в управлінні державними витратами: рекомендації з питань політики для головних зацікавлених сторін*, Аналітична довідка № 22, Організація економічного співробітництва та розвитку, 2002 р. Доступно за посиланням: http://www.oecd-ilibrary.org/development/strengthening-participation-in-public-expenditure-management_640564834060
- 292 Шах А. (ред.), *Бюджет участі*, серія «Управління і підзвітність державного сектора», Світовий банк, 2007, Вашингтон, округ Колумбія. Доступно за посиланням: <http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/ParticipatoryBudgeting.pdf>

- 293 72 найпоширеніших запитання про бюджет участі, Серія «Інструментарії міського управління», ООН-Хабітат, липень 2004 року, Кіто. Доступно за посиланням: <https://unhabitat.org/books/72-frequently-asked-questions-about-participatory-budgeting/>
- 294 Діас Н., Енрікес С. та Хуліо С. (ред.), *Світовий Атлас бюджету участі / The World Atlas of Participatory Budgeting*, 2019 р. Доступно за посиланням: <https://www.oficina.org.pt/participatory-budgeting-world-atlas-2019.html>
- 295 Методичне та практичне керівництво підрозділу з бюджету участі / Participatory Budgeting Unit toolkits and how-to guides, PB Network. Доступно за посиланням: <https://pbnetwork.org.uk/participatory-budgeting-toolkits-and-how-to-guides/>
- 296 Субнаціональне опитування стосовно відкритого дослідження бюджету, Міжнародне бюджетне партнерство, жовтень 2013, Вашингтон, округ Колумбія. Доступно за посиланням: https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/SN-OBS-Questionnaire-final020514vrquestions_em.pdf
- 297 Принципи громадської участі у фіскальній політиці, Глобальна ініціатива з забезпечення фіскальної транспарентності, 13 березня 2016 року. Доступно за посиланням: http://www.fiscaltransparency.net/pp_principles/
- 298 Закон № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування»: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/page>
- 299 Положення про громадський бюджет 2020, Тернопіль. Доступно за посиланням: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/gromadskiy-byudget/gromadskiy-byudget-ternopolya-2020/30833.html>
- 300 Методичні рекомендації щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні. Доступно за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0094201-20#Text>
- 301 Посібник «Упровадження та вдосконалення Громадського бюджету: практичні рекомендації» розроблений в рамках діяльності проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів. Доступно за посиланням: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/485/Public_Budget_2019.pdf
- 302 Методичні рекомендації із організації та проведення навчання жителів громади щодо подання проєктів у межах інструменту «Громадський бюджет». Доступно за посиланням: <http://egap.in.ua/wp-content/uploads/2020/11/Методичні-рекомендації.pdf>
- 303 Громадський бюджет Енергодарської міської ради. Доступно за посиланням: <https://www.en.gov.ua/gromadskyiy-byudghet>
- 304 Бюджет шкільних проєктів, промо-відео про Вінницю для міжнародної ініціативи ЮНІСЕФ «Місто, дружнє дітям». Доступно за посиланням: https://youtu.be/Fz_c_e-FrPs
- 305 Веб-сайт шкільного державного бюджету Полтавської області. Доступно за адресою: <https://smartregion.pl.ua/sb>
- 306 Веб-сайт «Школи державного бюджетування». Доступно за посиланням: <https://cid.center/gb-school/>
- 307 Галерея інновацій, які змінюють країну. Дунаївська об'єднана територіальна громада, Хмельницька область, Рада Європи. Доступно за посиланням: <http://www.slg-coe.org.ua/p16281/>
- 308 Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- 309 Родріго Д. і Андрес Амо П., «Довідковий документ щодо проведення публічних консультацій» / "Background Document on Public Consultation", Організація економічного співробітництва та розвитку, 2006 р. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/mena/governance/36785341.pdf>
- 310 Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень, СМ(2017)83-final, Комітет міністрів Ради Європи, 27 вересня 2017 року.

- Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/guidelines-for-civil-participation-in-political-decision-making-en/16807626cf>
- 311 Рекомендація CM/Rec (2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті, Рада Європи. Доступно за посиланням: <http://rm.coe.int/16807954c3>
- 312 Рекомендація Ради щодо відкритого уряду, ОЕСР, 14 грудня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>
- 313 Партнерство «Відкритий Уряд»: Україна. Доступно за посиланням: <https://www.opengovpartnership.org/countries/ukraine>
- 314 Орієнтовні графіки публічних консультацій, організованих органами виконавчої влади. Доступно за посиланням: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/konsultaciyi-z-gromadskistyuu/oriyentovni-plani-konsultacij-z-gromadskistyuu-na-sajtah-organiv-vikonavchoyi-vladi>
- 315 Київська міська рада, громадські слухання. Доступно за посиланням: <http://kmr.gov.ua/uk/comisii/26/public-hearings>
- 316 Проект Закону «Про публічні консультації». Доступно за посиланням: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/img_lst/2778
- 317 Процес розробки Закону «Про публічні консультації», який триває в Україні, розглядається як приклад участі громадянського суспільства у процесі формування політики. Більш детальну інформацію див.: Ловітт Дж. (ред.), *Участь громадськості країн Східного партнерства у прийнятті рішень / Civil Participation in Decision Making in the Eastern Partnership Countries (частина друга: Практика і реалізація)*, Рада Європи, квітень 2017 р., стор. 308 і далі. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/coe-civpart-book-part-2-web-new/1680713e2b>
- 318 Постанова Кабінету Міністрів України № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Доступно за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-p/page>
- 319 Постанова Кабінету Міністрів України №976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади». Доступно за посиланням: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-p>
- 320 Статті 5–6, 9 Закону України № 1160-IV «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#top>
- 321 Стаття 21, Закон України № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
- 322 Закон України № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n69>
- 323 Закон України № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- 324 Ця рекомендація базується на результатах дослідження: Ловітт Дж. (ред.), *Участь громадськості країн Східного партнерства у прийнятті рішень (частина друга: Практика і реалізація)*, Рада Європи, квітень 2017 р. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/coe-civpart-book-part-2-web-new/1680713e2b>
- 325 Проект «Публічні консультації в Інтернеті» Дії. Доступно за посиланням: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/e-consultations>
- 326 Курс EdEra «Публічні консультації». Доступно за посиланням: https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:NACS_NDI_EDERA+PC101+2019/about
- 327 «Типові положення по місцевій демократії», Довідник громадського активіста, розроблений експертами проекту USAID «Громадяни в дії» спільно з фахівцями Інституту політичної освіти. Доступно за посиланням: http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=430.
Типове положення про консультації з громадськістю. Доступно за посиланням: https://drive.google.com/file/d/0B8u_pYlkoApyTWVvMTVOeVhycDQ/view

- 328 «Створення Офісу підтримки громадських ініціатив в місті Славутич, Офіційна веб-сторінка Славутицької міської ради, 7 червня 2017 року. Доступно за посиланням: http://www.slavutich.cn.ua/news_6318.html. Ініціативу реалізовано за підтримки Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи як частину тематичної програми «Зміцнення інституційних рамок для місцевого самоврядування» в рамках Партнерства з ефективного управління 2015–2017 у країнах Східного Партнерства між Радою Європи та Європейським Союзом.
- 329 «Спільна робота на результат: депутати проголосували за нове Положення про громадські слухання, Маріупольська міська рада, 25 липня 2018 року. Доступно за посиланням: <https://mariupolrada.gov.ua/news/5b5862a5d325a>
- 330 Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади (CETS № 207), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/207>
- 331 *Перспектива та проблеми е-демократії: виклики онлайн-залучення громадян*, Організація економічного співробітництва і розвитку, 2003 р. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/digital-government/35176328.pdf>
- 332 Конституція України, стаття 40: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/paran4291#n4291>
- 333 Колесников, О., *Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України*, Асоціація сприяння самоорганізації населення, 2017 р. Доступно за посиланням: <http://samoorg.com.ua/blog/2017/02/13/e-petitsiyi-u-sistemi-mistsevoyi-demokratiyi-dosvid-oblasnih-tsentriv-ukrayini/>
- 334 Томкова Й., Хуткий Д., Наход М. Аналітичні записки з ефективного е-урядування. Випуск №3: Е-демократія на місцевому рівні: стан розвитку, EGAP, 2018, стор. 2.
- 335 Закон України № 577-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-viii>
- 336 Закон України № 393 «Про звернення громадян»: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
- 337 Закон України № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/paran734#n734>
- 338 Указ Президента України №523/2015 «Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України». Доступно за посиланням: <https://www.president.gov.ua/documents/5232015-19384>
- 339 Колесников, О., *Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України*, Асоціація сприяння самоорганізації населення, 2017, стор. 30–31. Доступно за посиланням: http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf
- 340 Веб-сторінка для електронних петицій Київської міської ради: <https://petition.kievcity.gov.ua>
- 341 Розділ електронних петицій на веб-сайті міста Києва: <https://petition.kyivcity.gov.ua>
- 342 «Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2019 році», НАЗК, 2020. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Proyekt-Natsdopovidi-2019.pdf>
- 343 Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» Доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>
- 344 «Запобіжки, посадки та багато іншого. Що встиг антикорсуд за 2 роки?», TI Ukraine, 2021. Доступно за посиланням: <https://ti-ukraine.org/blogs/zapobizhky-posadky-ta-bagato-inshogo-shho-vstyg-antykorsud-za-2-roky/>
- 345 «Прозорість, підзвітність, зміна взаємовідносин громадян і влади, влади і бізнесу. Такі механізми боротьби з корупцією називають експерти», Фонд «Демократичні

- ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2 листопада 2017 року. Доступно за посиланням: <https://dif.org.ua/article/prozorst-pidzvitnist-zmina-vzaemovidnosin-gromadyan-i-vladi-vladi-i-biznesu-taki-mekhanizmi-borotbi-z-koruptsyeu-nazivayut-eksperti> та <http://dif.org.ua/uploads/pdf/124566465159f84c994fa234.51406885.pdf>
- 346 «Огляд корупції та боротьби з корупцією у Вірменії, Азербайджані, Білорусії, Грузії, Молдові та Україні» / "Overview of Corruption and Anti-corruption in Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine" Transparency International, 2020. Доступно за посиланням: <https://knowledgehub.transparency.org/helpdesk/overview-of-corruption-and-anti-corruption-in-armenia-azerbaijan-belarus-georgia-moldova-and-ukraine>
- 347 Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій, Організація економічного співробітництва і розвитку, 2003 рік. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/corruption/oecdantibriberyconvention.htm>
- 348 ISO 37001 — Міжнародний стандарт з управління протидії хабарництву, Міжнародна організація зі стандартизації. Доступно за посиланням: <https://www.iso.org/iso-37001-anti-bribery-management.html>
- 349 Керівництво з добросовісної практики щодо систем внутрішнього контролю, етики та відповідності, Організація економічного співробітництва і розвитку. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/44884389.pdf>
- 350 «Прозорість, підзвітність, зміна взаємовідносин громадян і влади, влади і бізнесу. Такі механізми боротьби з корупцією називають експерти» , Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2 листопада 2017 року. Доступно за посиланням: <https://dif.org.ua/article/prozorst-pidzvitnist-zmina-vzaemovidnosin-gromadyan-i-vladi-vladi-i-biznesu-taki-mekhanizmi-borotbi-z-koruptsyeu-nazivayut-eksperti> та <http://dif.org.ua/uploads/pdf/124566465159f84c994fa234.51406885.pdf>
- 351 «Шосте щорічне українське муніципальне опитування». Соціологічна група Рейтинг, 2020 рік. Доступно за посиланням: http://ratinggroup.ua/en/research/regions/shestoy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html
- 352 Стаття 1.7 Закону № 1700-VII «Про запобігання корупції»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page>
- 353 Рішення Вищого антикорупційного суду України. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89498553>
- 354 Рішення Новоайдарського районного суду Луганської області. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94212426>
- 355 Рішення Вищого антикорупційного суду України. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90537916>
- 356 Посібник «Врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі: Керівні принципи ОЕСР та досвід країн» / *Managing Conflict of Interest in the Public Service: OECD Guidelines and Country Experiences*, Організація економічного співробітництва і розвитку, 2003, сторінка 24. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/ethics/48994419.pdf>
- 357 Рекомендація № R(2000)10 Комітету міністрів державам-членам щодо кодексів поведінки державних службовців, Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806cc1ec>
- 358 Резолюція 433 (2018) про Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування, Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d3295>
- 359 Резолюція 434 (2018) та Рекомендація 423 (2018) щодо конфлікту інтересів на місцевому та регіональному рівнях, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16808d33d0>
- 360 Посібник з питань врегулювання конфліктів інтересів на публічній службі / *Guidelines for Managing Conflict of Interest in the Public Service*, Організація економічного

- співробітництва і розвитку. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/ethics/managingconflictsofinterestinthepublicservice.htm>
- 361 Резолюція 421 (2017) та Рекомендація 405 (2017) щодо перетворення публічних закупівель на місцевому та регіональному рівні на прозорий процес / Resolution 421 (2017) and Recommendation 405 (2017) on Making public procurement transparent at local and regional levels, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/168074cf72>
- 362 Покращення добросовісності у сфері державних закупівель: контрольний перелік / Enhancing integrity in public procurement: a checklist, Організація економічного співробітництва і розвитку, 2008 р. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/ethics/enhancingintegrityinpublicprocurementchecklist.htm>
- 363 Конвенція ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 364 Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 365 Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 173), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- 366 Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 174), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- 367 Конвенція про боротьбу з корупцією серед посадових осіб, Європейський Союз, Офіційний вісник С 195, 25/06/1997 С. 0002–0011. Доступно за посиланням: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- 368 Рекомендація ОЕСР з питань публічної доброчесності. Доступно за посиланням: <http://www.oecd.org/gov/ethics/recommendation-public-integrity/>
- 369 “У міськраді презентували результати опитування щодо конфлікту інтересів”, офіційний портал Черкаської міської ради, 7 травня 2015 року. Доступно за посиланням: <http://rada.cherkasy.ua/ua/newsread.php?view=9358&s=1&s1=17>
- 370 Закон України № 1700-VII «Про запобігання корупції»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
- 371 Механізми запобігання та регулювання конфлікту інтересів у розділі V (стаття 28–36) Закону «Про запобігання корупції», в статті 59–1 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні». Доступно за посиланням: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/paran1145#n1145>
- 372 Методичні рекомендації щодо врегулювання конфлікту інтересів, Національне агентство з питань запобігання корупції, 29 вересня 2017 року. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/metodychni-rekomendaciyi>
- 373 Інші форми відповідальності за порушення законодавства про конфлікт інтересів перераховано на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції: <https://nazk.gov.ua/vidpovidalnist-1>
- 374 “Відомості з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення”, державне підприємство «Національні інформаційні системи». Доступно за посиланням: <http://corrupt.informjust.ua/>
- 375 Адміністративна справа № 310/506/16-II, зареєстрована 1 лютого 2016 у Бердянському міськрайонному суді. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55331774>
- 376 Рішення Залізничного районного суду м. Львова у справі № 462/2016/21 від 08.04.2021. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96118545>
- 377 «НАЗК направило до суду протоколи про порушення депутатом вимог щодо врегулювання конфлікту інтересів». НАЗК, 2019 рік. Доступно за посиланням: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-napraylo-do-sudu-protokoly-pro-porushennya-deputatom-vymog-shhodo-vregulyuvannya-konfliktu-interesiv/>

- 378 Конвенція ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 379 Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 380 Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 173), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- 381 Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 174), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- 382 Конвенція про боротьбу з корупцією серед посадових осіб, Європейський Союз, Офіційний вісник С 195, 25/06/1997 С. 0002–0011. Доступно за посиланням: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- 383 «Антикорупційні реформи в Україні: моніторинг 3-го раунду в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією» / «Anti-Corruption Reforms in Ukraine: Round 3 Monitoring of the Istanbul Anti-Corruption Action Plan», ОЕСР, 24 березня 2015 р., стор 130. Доступно за посиланням: <https://www.oecd.org/corruption/acn/Ukraine-Round-3-Monitoring-Report-ENG.pdf>
- 384 Типологічне дослідження «Відмивання грошей від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, що фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів», ОБСЕ, жовтень 2019 рік. Доступно за посиланням: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/book_topology2020UA.pdf
- 385 Рішення Вінницького районного суду в справі № 128/2755/15-к від 04.08.2020. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88578801>
- 386 Конвенція ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 387 Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 388 Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 173), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- 389 Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS № 174), Рада Європи. Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- 390 Резолюція 434 (2018) і Рекомендація 423 (2018) про боротьбу з непотизмом в місцевих та регіональних органах влади, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16809312c3>
- 391 Конвенція про боротьбу з корупцією серед посадових осіб, Європейський Союз, Офіційний вісник С 195, 25/06/1997 С. 0002–0011. Доступно за посиланням: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- 392 «Всеукраїнське муніципальне опитування» / «Ukrainian Municipal Survey», Міжнародний республіканський інститут, 2016, стор. 10. Доступно за посиланням: http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf
- 393 Стаття 27 Закону України № 1700-VII «Про запобігання корупції»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
- 394 «Прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження спільної роботи близьких осіб». Доступно за посиланням: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/197722.html>
- 395 Адміністративна справа № 311/1227/16-п, зареєстрована 1 червня 2016 року у Василівському районному суді Запорізької області. Доступно за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58025018>
- 396 Адміністративна справа № 311/1268/16-п, зареєстрована 13 травня 2016 року у Василівському районному суді Запорізької області. Доступно за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57662698>

- 397 Адміністративна справа № 311/1229/16-п, зареєстрована 13 травня 2016 року у Василівському районному суді Запорізької області. Доступно за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58025003>
- 398 Рішення Тиврівського районного суду Вінницької області у справі № 145/575/21 від 24.05.2021. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97190438>
- 399 Конвенція ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
- 400 Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 401 Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173). Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- 402 Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 174). Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- 403 Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб. Доступно за посиланням: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- 404 «Прозорість, підзвітність, зміна взаємовідносин громадян і влади, влади і бізнесу. Такі механізми боротьби з корупцією називають експерти», Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2 листопада 2017 року. Доступно за посиланням: <https://dif.org.ua/article/prozorst-pidzvitnist-zmina-vzaemovidnosin-gromadyan-i-vladi-vladi-i-biznesu-taki-mekhanizmi-borotbi-z-koruptsiei-yu-nazivayut-eksperti> та <http://dif.org.ua/uploads/pdf/124566465159f84c994fa234.51406885.pdf>
- 405 Ст. 368–2, Ст.368 (2350), Ст.369 (806), Ст. 369–2(659), Ст.366–1 (587) Кримінального Кодексу України.
- 406 «Статистичний аналіз судових рішень у кримінальних справах, що стосуються корупції». Український центр суспільних даних, 2019 рік. Доступно за посиланням: <https://socialdata.org.ua/corruption-court-stats/>
- 407 Рішення Голосіївського районного суду Києва. Доступно за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97023536>
- 408 Розслідування НАБУ, номер справи у суді 591/5513/16-к, зареєстровано 27 квітня 2016 у Зарічному районному суді м. Суми. Доступно за посиланням: <https://nabu.gov.ua/otrymannya-nepravomirnoyi-vygody-silskym-golovoynu-na-sumshchyni>
- 409 Номер справи у суді 283/2925/15-к, зареєстровано 17 серпня 2016, Малинський районний суд Житомирської області. Доступно за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59742436>
- 410 Більш детальна інформація доступна за посиланням: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70321487>
- 411 Конвенція ООН проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>
- 412 Технічне керівництво щодо здійснення Конвенції проти корупції. Доступно за посиланням: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/technical-guide.html>
- 413 Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173). Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>
- 414 Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 174). Доступно за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>
- 415 Резолюція 434 (2018) і Рекомендація 423 (2018) про боротьбу з непотизмом в місцевих та регіональних органах влади, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16809312c3>
- 416 Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією серед посадових осіб. Доступно за посиланням: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33027>
- 417 Резолюція 402 (2016) про неналежне використання адміністративних ресурсів під час виборчих процесів: роль місцевих і регіональних виборчих представників і

- державних службовців, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи, Звіт CG31(2016) 07final. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/168071a562>
- 418 Спільні рекомендації, що стосуються запобігання неналежному використанню адміністративних ресурсів під час виборчих процесів і реагування на такі випадки, Венеціанська комісія/ОБСЄ/БДІПЛ, 14 березня 2016 року, Страсбург. Доступно за посиланням: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/a/227506.pdf>
- 419 Закон України № 889 «Про державну службу»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19/paran142>
- 420 Стаття 10 Закону України № 889 «Про державну службу»: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19/paran142#n142>
- 421 Розслідування НАБУ, кримінальна справа № 760/7699/16-К, зареєстровано 3 лютого 2016 року, Солом'янський суд м. Києва. Доступно за посиланням: <https://nabu.gov.ua/sprava-pro-nezakonny-vplyv-na-eks-ministra-ekonomichnogo-rozvytku-ta-torgivli-abromavychusa>